

Benkő Levente (Nagyajta, 1961)
– történész, szerkesztő,
Magyarvista

Gottfried Barna (Miskolc, 1964)
– történész, főlevéltáros,
Nyíregyháza

Magyarosi Sándor (Krizba,
1974) – a National University
of Ireland doktorandusza
történelemből és
hadtörténetből, Dublin

Mihály János (Lövete, 1964) –
történész, Lövete

Dr. Nagy Lajos (Nagyernye,
1933) – orvos, helytörténész,
Réty

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

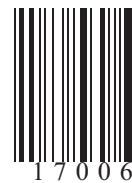

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

9 771453 13870001

1 7 0 0 6

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

VOLT EGYSZER EGY NAGY HÁBORÚ

(BENKŐ LEVENTE:

FOGARAS, 1916. AUGUSZTUS-OKTÓBER

MAGYAROSI SÁNDOR:

AZ 1916. ÉVI ERDÉLYI HADJÁRAT

GOTTFRIED BARNA: HÁBORÚS BÉKESSÉG

MIHÁLY JÁNOS:

A MĂGURA CAȘINULUI VÉDELMÉBEN

DR. NAGY LAJOS:

ZATHURECKY BERTA EMLÉKFÜZETE

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL)

„A román csapatok bevonulását Iacob Popa érthető módon örömmel fogadta, s e pillanattól kezdődően már tagjává, részesévé vált a katonai parancsnokság által kizárólag románok soraiból kinevezett városvezetésnek. Újabb fordulat állt be, amikor a Fogarasból és a város térségéből a német és magyar csapatok elöl visszavonuló román seregekkel együtt Iacob Popa és több társa is elmenekült.”

(Benkő Levente)

„Az erdélyi hadjárat történetéről sokan és sokféleképpen írtak, joggal merül fel tehát a kérdés, mi értelme van újra (...) foglalkozni vele. Azon túlmenően, hogy az említett munkák egy része időközben egyszerűen meghaladottá vált, más részük pedig szinte kizárólag a hadjárat bizonyos aspektusaira koncentrál, e rövid összefoglaló létjogosultságát leginkább az adja, hogy magyar, román és angol elemzésekre támaszkodva az elhanyagolt és a jól ismert eseményeket egyaránt új fényben kívánja láttatni az olvasóval.”

(Magyarosi Sándor)

„A magyarosi siker legfontosabb elemei a következők voltak: jól, alaposan megtervezték, előkészítették az akciót; mentálisan, fizikálisan kiváló állapotban lévő, elszánt, felkészült katonák hajtották végre azt; a támadáshoz hozzárendelték a szükséges fegyverzetet, lőszeret; a tüzérségi előkészítés rohaméretté tette az orosz állásokat; a támadás az ellenségre a meglepetés erejével hatott, az oroszokat teljesen váratlanul, készületlenül érte.”

(Gottfried Barna)

XXI. ÉVFOLYAM 6. SZÁM 2017. JÚNIUS

SZÉKELYFÖLD

XXI. ÉVFOLYAM 6. SZÁM 2017. JÚNIUS

VOLT EGYSZER EGY NAGY HÁBORÚ

Benkő Levente: Román szemmel – Fogaras, 1916. augusztus–október	5
Magyarosi Sándor: Az 1916. évi erdélyi hadjárat	22
Gottfried Barna: Háborús békeség – A m. kir. 10. (miskolci) honvéd gyalogezred Erdélyben (1917. március – 1917. augusztus)	98
Mihály János: A Mägura Caşinului védelmében – Részlet Ajtay János (1896–1985) hadnagy első világháborús naplójából	124
Dr. Nagy Lajos: Zathurecky Berta emlékfüzete az első világháborúból	149
Előfizetők listája	181
Székelyföld-pályázat	194

E lapszámunkat első világháborús fotókkal illusztráltuk.

„Amikor felesküdtünk IV. Károly királyra.” Ojtoz, 1916. december
(Kassay János törzsőrmester fotója)

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266-311 775, 0266-311 026 (fax), 0746-195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Benkő Levente

ROMÁN SZEMMEL – FOGARAS,
1916. AUGUSZTUS–OKTÓBER

A román csapatok 1916-os erdélyi betörésének fogarasi eseményeit rögzítik Iacob Popa fogarasi görög katolikus érseki helynök feljegyzései. Iacob Popa 1872. december 11-én született Tövisen (Alsó-Fehér, ma Fehér megye). Balázsfalván végezte teológiai tanulmányait, majd Budapesten jogból is diplomázott. 1901 és 1924 között mind az egyházi, mind a világi (közigazgatási-politikai) (köz)életben szerepet vállalt. 1904. augusztus 27. és 1910. november 9. között konzisztóriumfi főjegyzőként, majd 1912. december 17-ig érseki titkárként, illetve az érseki hivatal igazgatójaként dolgozott. Ekkor fogarasi érseki helynökké nevezték ki, e tisztségeket 1920. március 23-ig töltötte be. 1920. november 28-ig volt a balázsfalvi konzisztórium tanácsadója, valamint a fiúbentlakás rektora. 1923. március 29-ig iskolai kanonok, majd 1924. március 17-ig kántor is volt. 1933. március 4-én általános érseki helynökké nevezték ki, a tisztséget 1934. december 10-én bekövetkezett haláláig töltötte be.¹

Iacob Popa a fogarasi görög katolikus lelkései hivatal nyilvántartó könyvében rögzítette 1916-os naplófeljegyzéseit.² Az 1916. esztendő teljes feljegyzéssorát – beleértve a román hadüzenet előtti, kimondottan egyházi vonatkozású bejegyzéseket is – Ioana Elena Ignat kolozsvári kutató tette közzé 2011-ben.³ A háborús időszakról szóló naplófeljegyzéseket az eredeti, levéltári szöveg alapján fordítottam magyar nyelvre, a gyűjteményes kötetben megjelenés előtt álló anyagból tesztek most közzé részleteket.

Feljegyzéseiben Iacob Popa bő teret szentel a Fogarasban és közvetlen környékén augusztus 2. és október 6. között lezajlott eseményekről.

1 Életrajzáról és pályafutásáról bővebben: Ioana Botezan: *Iacob Popa*. Kolozsvár, 1978, Catalog. Életrajzát összefoglalja: Ioana Elena Ignat: *Viața cotidiană în Făgăraș în anul 1916: însemnările vicarului Iacob Popa.*, Cluj-Napoca, 2011, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane. [*Fogaras mindennapjai 1916-ban: Iacob Popa érseki helynök feljegyzései*. Kolozsvár, 2011, Román Akadémia, Erdélyi Tanulmányi Központ.] (A továbbiakban: *Ignat* 2011.)

2 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj [Állami Levéltárak Kolozs megyei Szolgálat], fd. nr. 282, fond personal Iacob Popa, inv. nr. 536, dos. nr. 925, 1916. [Iacob Popa hagyatéka, 282. sz. fond, 536. sz. leltár, 925. sz. csomó, 1916.]

3 *Ignat* 2011.

Románia hadba lépését rémisztő hírként értékeli, szóvá teszi az aggodalom, a kiszolgáltatottság rossz érzését, és kitér olyan részletekre is, amelyek révén tudomást szerzünk arról, hogyan próbálták óvni – amennyire lehetett – az elmenekült magyarok és szászok házát-jussát a városban maradt emberek; miként próbáltak az előállt hatalmi úrben a város élére állni és az anarchiát megelőzni a városban maradt románok és néhány magyar férfi. Megtudjuk azt is, hogy a fogarasiaknak arra is volt gondjuk, hogy a románok mellé magyar embert is állítsanak a város élére, amit a később bevonuló román katonai parancsnokság semmibe vett; de azt sem hallgatja el, hogy a szeptember 15-i fogarasi bevonulást követően hogyan garázdálkodtak a román katonák és a környékbeli civilek.

A román csapatok bevonulását Iacob Popa érthető módon örömmel fogadta, s e pillanattól kezdődően már tagjává, részesévé vált a katonai parancsnokság által kizárólag románok soraiból kinevezett városvezetésnek. Újabb fordulat állt be, amikor a városból és a térségéből a német és magyar csapatok elöl visszavonuló román seregekkel együtt Iacob Popa és több társa is elmenekült. Október 1. és 6. közötti feljegyzéseit már Balázsfalván vetette papírra 1932. november 9-én, korábbi, 1916-os jegyzetei alapján.

Iacob Popát az Erdélybe visszatért magyar hatóságok hazaárulónak tekintették, a királyi román hatóságok pedig az ellenséggel, vagyis a magyarokkal való együttműködés gyanújával tartóztatták le. 1917 májusában a lelkész Oroszországba ment, ahol a kurszki, oreli és voronyezsi kormányzóságban 1918 júniusáig tagja volt a Monarchia közös ezredeiben, valamint a honvédekredekben harcoló, de a cári seregek által foglyul ejtett erdélyi román katonák sorából önkénteseket toborzó bizottságnak.⁴ 1918. november 1. és december 18. között tábori lelkészként dolgozott az Avram Iancu Erdélyi Önkéntes Hadtest I. Önkéntes Zászlóalja kötelékében századosi rangban, év végére pedig hazatért fogarasi szolgálati helyére.⁵

Iacob Popa feljegyzéseiben megfigyelhető mind a román ember pillanatnyi, talán tétova, talán óvatos álláspontja a román támadás megindítása hallatán, mind e bizonytalanság szertefoszlása a királyi román csapatok bevonulása láttán; miként az is, hogyan válik a magyar fél által agresszornak, megszállónak tekintett román csapat felszabadító sereggé a román fél szemében. Mindemellett a magyar emlékhagyókhoz hasonlóan Iacob Popa

4 Ignat 2011. 11.

5 Ignat 2011. 12.

is megmutatja a háború igazi arcát és nemzetiségi, vallási hovatartozástól, illetve a hadakozás majdani végkimenetelétől függetlenül mindenkire egyformán – közvetlenül vagy közvetetten – gyakorolt romboló, pusztító hatását.

A szerző zárójeleit eredeti állapotukban hagytam: (). [...] -jel jelöltem meg a kihagyott részeket, ugyancsak []-ben a szöveg érthetősége érdekében tett betoldásaim olvashatók.

IACOB POPA FOGARASI GÖRÖG KATOLIKUS ÉRSEKI HELYNÖK FELJEGYZÉSEI

[...] 1916. VIII. 2., szerda. Szent Illés napja. Megemlékezés a háború második évének évfordulóján: „Uram, igazságos vagy mindabban, amit a szüleinkkel tettél...” A háború tulajdonképpen egy atyai büntetés, amelyet türelemmel kell viselnünk. Hozzuk helyre az életünket, imádkozunk az elesettekért, a sebesültekért és a lövészárkokban harcolókért. Kérjük Szent Illés közbenjárását a harcok csillapodásáért és a háború befejezéséért.

[...] VIII. 17., csütörtök. A hadsereg elvitte a 135 kilós középső harangunkat. Hat katona szerelte le, majd vastag kötélén leeresztették a torony csigalépcsőjén. A többi fogarasi templom harangját is ekkor vitték el. A harangokat olyan súlyos, vaskerekű katonai tehergépkocsikkal szállították a vasútállomásra, hogy a föld a megremegett alattuk. Szintén ma ugyanezekkel a kocsikkal szállították be a környező falvak harangjait is. Leszerelésük előtt valamennyit hosszasan meghúzták, egyszerre. A templom előtt nagyon sok nép összegyűlt, főleg asszonyok és gyermekek, akik virágokkal borították be, és sírva búcsúztatták a harangokat. Amíg a teherkocsik a vasútállomásra értek, a toronyban maradt két harang szüntelenül szólt, mintegy fájdalmasan búcsúzva testvéreiktől.

[...] 1916. VIII. 27., vasárnap. [...] éjszaka kitört a háború Romániával. Reggel az egész Fogaras olyan volt, mint egy megbolydult hangyaboly. Sokan csomagolnak és útra készülnek. A csendőrség minden lovas kocsit lefoglalt. A fogarasi szakaszon nem közlekednek a civil vonatok. Posta nincs, újságok nem jönnek. VIII. 18-án este 9 órakor a köztisztviselők parancsot kaptak a felsőbb szervektől, hogy készüljenek, és még az éjszaka folyamán menjenek át Segesvárra, ennek megfelelően el is mentek. Ugyanazon az éjszakán nagyon sok magyar és zsidó szekerekre

pakolt, és elmentek Galacra [*egy dél-erdélyi településről van szó – a szerk. megj.*], valamint Segesvárra. Este háromnegyed 11 óra körül az alispán levélben értesített, hogy az állami tulajdonú javakat csomagoljuk össze, és küldjük Segesvárra. Azonnal átmentem dr. Andreiu Micu vármegyei jegyző úrhoz, az egyház vezetőtanácsi tagjához, aki sietősen éppen útra készült. Abban maradtunk, hogy nincs féltékenyünk, hiszen nem rendelkezünk állami tulajdonú javakkal. Felajánlottam neki, hogy hagyja nálam lakása kulcsait, hadd ne maradjon a ház Isten számában.

VIII. 29. Micu úr csak ma délben utazott el, mivel az éjszaka nem talált szekeret. Ma a város nagyon kihalt és nagyon csendes. Akármelyik utcán jársz, egyedül vagy. Látszik, hogy a hivatalosságokkal együtt az idegenek – a nem románok – is mind elmentek az elmúlt éjszaka. Reggel három rendben is erre járt lóháton egy-egy gyalogos katona⁶. Rongyosak és mocskosak voltak, az egyik mezítláb jött. Szóba sem álltak velem, kérdésemre, hogy honnan jönnek, egyikük hűvösen válaszolt: „Messziről”.

A városban egyetlen csendőr, rendőr, vagy hivatalos személy sincs, egyedül Ancsán anyakönyvvezető-helyettes maradt itthon.

A katonai műveletek állásáról semmit sem tudunk. Rebesgetik, hogy a románok ma Ótohánban jártak. Nincs lap, nem kapunk híreket, kínos ez a helyzet...

Minden bolt bezárt, a piac teljesen kihalt. A háborúba vonult férfiak asszonyai semmiféle segítséget nem kapnak az államtól, éhen fognak halni...

VIII. 30. Délelőtt a városházán gyűlés volt, amelyen megválasztották az ideiglenes városvezetést dr. Nicolae Șerban vojilai képviselő elnöklete alatt. Tagjai a civil gárda (polgári őrség), amelynek feladata a közbiztonság és a rend felügyelete, valamint a lakosság élelmezése. Tíz óra körül rövid időre a városba érkezett Nagysárosról a főispán, hogy néhány tennivalót elintézzon. Vele együtt szekéren visszatértek a korábban eltávozott [magyar] csendőrök. A környező falvakból toborzott parasztok segítségével összecsomagolták az előző nap itt hagyott holmikat, és tíz óra felé 17 szekéren elmentek Nagysáros felé. Amint mondják, a városban maradt 13 [csendőr]. Semmi hiteleset nem tudunk a háborúról és a világról. A főispán csak annyit mondott Balla Károly református lelkésznek, akivel a városháza előtt a szekérről pár percig

6 Román felderítők.

beszélgetett, hogy Bulgária hátba támadta Romániát, s hogy a román határon jól állunk. De bizony, sok rémhír is elterjedt. A csendőrök rebesgetik, hogy a románokat Sinaiától 30–60 kilométernyi távolságra nyomták vissza, s hogy a bulgárok már csak néhány kilométerre vannak Bukaresttől. Rebesgetik, hogy a [román] királyt és a királynét megölték. Remélem, hogy holnap végre kapunk valami lapokat Nagysárosról, ahova állítólag jár a posta. [...]

916. VIII. 31. Reggel fél hétkor Hobincu asszony keresett fel, és elsírta, hogy mi lesz öreg és vak édesanyjával. A csendőr-szakaszvezető úgy tudja, hogy a románok és az oroszok útban vannak Újsinka felől Fogaras felé, s hogy itt, Fogarasban majd a mieink megtámadják őket a galaci hegyen, s akkor Fogarast a földdel teszik egyenlővé. Azzal nyugtattam meg⁷, hogy Fogaras térségében remélhetőleg nem lesz semmilyen ütközet, ez esetben tehát nincs okunk aggódni. De ha mégis bekövetkezne az ütközet, azt előre fogjuk tudni, tehát a pincékbe menekíthetjük a javakat, az emberek pedig elegendő élelemmel felpakolva a hegyekbe fognak menekülni, amíg a harc elcsitul. [...] Ma intézkedtek arról, hogy a szegények fejenként két-két véka búzát és szalonnát kapjanak a fogarasi kincstári boltokból. Segesvárról ma megérkezett a fogarasi kórház gondnokának unokahúga, aki arról beszélt, hogy a románok minden vonalon előrenyomulnak, s hogy a hatóságok már eldöntötték Erdély kiürítését; így a 17 és 55 év közötti férfiakat és a szarvasmarha-állományt a Maros jobb partjára kell átírányítani. Ezt Fogarason is kihirdették, de többnyire csak formáságból, ugyanis már senki sem hiszi, hogy minderre maradt volna idő. Mindenesetre sokan készülődnek, csomagolnak és elmennek. Híre jött, hogy a Hunyad megyei Pujnál heves harcok voltak, s a románok több mint 2.000 halottat és sebesültet veszítettek; Brassót viszont csendben és rendben foglalták el a románok. Tegnap Nagyszeben is veszélyben volt, ha nem érkeztek felmentő csapatok, biztosan elesett. (Mindezeket a kórház gondnoka mondta el, mint Segesvárról kapott biztos híreket, s megtette azzal, hogy a bulgárok nagyon megverték a románokat, s már Sinaiát bombázzák?!...) Megkaptam *A nap* VIII. 29-i számát, amelyből a háború megkezdéséről olvastam.

916. IX. 1. A csendőrök egy része Nagysároson, másik része Galacon állomásozik, ahonnan be-bejárnak Fogarasra. Ma délutánig felrobban-

7 Hobincu asszonyt.

tották a vasúti síneket, felgyújtották a vasúti kocsikat és egy mozdonyt, valamint az állomás több épületét, délután négykor pedig lerobbantották Galacnál az Olton átívelő vashíd Fogaras felőli szakaszát. Ugyanígy felrobbantották a vidék valamennyi Olt-hídját Sonánál, Sárkánynál, Kissinknél... A kincstári élelmiszerraktárból Şerban dr. úr ingyen osztott ki búzát, rozsot és szalonnát. Hírlík, hogy a románok bevonultak Nagyszebenbe, ugyanakkor Brassó irányából már átvonultak Barcaföldváron, de nem tudjuk, hogy merre mentek, mert semmilyen biztos hírt nem kapunk, újságokat pedig egyáltalán. 20 tábla szalonnát szekerekkel elvittek Segesvárra a vármegyéből elmenekülteknek. A hidat a Sárkányból érkező katonák és egy hadnagy robbantották fel.

1916. IX. 2. A csendőrök még itt vannak. Arra fogják kényszeríteni a még itthon maradt 17 és 55 év közötti férfiak egy részét, hogy hagyják el a várost. Néha kisebb katonaosztatok járnak erre. Egy körülbelül 30 fős csapat átkelt a felrobbantott vasúti hídon Fogarasbetlen felé. A templomtoronyból távcsővel láttam, amint a galaci szőlősök feletti hegytetőn kisebb csoportokba verődött csendőrök cirkálnak, és a jelek szerint a Sárkány felé vezető utat figyelik. [...]

1916. IX. 3. Semmi különleges nem történt. Semmilyen hírt nem kaptam a Romániával folytatott harcok, valamint a többi harctéren zajló háború fejleményeiről. A körülbelül 100 fősre becsült csendőralakulat Galacon állomásozik egy százados parancsnoksága alatt. Átszekereztek felderítésre Dezsánba is, de nem bukkantak az ellenség nyomára. Ugyanott állomásoznak a Galac feletti szőlődombon, és a Sárkány felé vezető utat kémlelik. Látszik, hogy ők sem ismerik a háború állását, és attól tartanak, hogy a román csapatok Sárkány felől fognak bejönni. Ma egy új ladikot bocsátottak az Oltra, hogy át lehessen járni Galacra. Ugyancsak ma dr. Nicolae Şerban elnök úr Galacon járt, ahol arra kérte a századost, hogy a csendőrök és a katonák ne törjék fel a fogarasi boltokat és a kocsmákat enni-innivalóért, hanem jelentkezzenek nála, és ő mindennel rendesen ellátja őket. Plakátokon kihirdették, hogy hétfőn és kedden, vagyis szeptember 4-én és 5-én mérsékelt áron fognak élelmiszert árusítani. Fogaras nagyon kihalt. Az utcák üresek és némák. A hosszú és széles folyosókra hasonlító kihalt utcákon sétálva hatalmába kerít a félelem. A falvakról sem jár be senki piacolni. Néhány bolt nyitva tart. A Segesvárra menekültek közül ma hazatért két száz (Krepfels és Roth). Tulajdonképpen nem

is jutottak el Segesvárig, mert útközben nem bírták a sok nehézséget, inkább hazatértek. Rémisztó dolgokat mesélnek a menekültek szenvedéseiről, a beteg és útközben elhunyt, a kukoricásokban szanaszét heverő százokról. A Fogarasban maradt férfiak hatos csoportokban egymást váltva este nyolctól reggel négyig járőröznek.

916. IX. 4. Hétfő. Ma pénzért árultak élelmiszert a kincstári, valamint a hadsereg számára rekvirált készletből. Az eladást holnap folytatják. A Galacon állomásozó csendőrök mindenféle áruért jöttek. Kinyitották számukra a Thierfeld boltját, ahonnan mindenfélével megrakodtak. Taglicht Samu fogarasi ügyvéd is köztük volt, mint csendőr. Dr. Şerban arra járt, és azt kérte, hogy a rekvirált áruról készítsenek jegyzéket. Ebből nézeteltérés keletkezett, mivel dr. Taglicht hallani sem akart a jegyzékről, sőt, dr. Şerban fejéhez vágta, hogy: „Maga csak hallgasson, mert a brigádnál amúgy is rosszul áll a szénája, és le lesz tartóztatva!”. Délután négy órakor gyűlésünk volt a városházán. Dr. Şerban tájékoztatta a szenátust⁸ a Taglichhal előállt vitáról, valamint arról, amit Taglich a fejéhez vágott. Kijelentette, hogy amennyiben nem kap elégtételt a sérelemért, elhagyja Fogarast, és elmegy Budapestre. A szenátus tagjai egyöntetűen helyeselték az elnök úr kezdeményezését, sőt, a teljes ideiglenes testület nevében elégtételt kértek. Mielőtt még a szenátus ülése megkezdődött volna, három fegyveres csendőr azzal a paranccsal lépett be a városházára, hogy Şerban urat azonnal a galaci kapitány elé kell kísélni. Şerban úrnak eleget kellett tennie az elébe tett írásos nyílt parancsnak, mi pedig megrökönyödve vártuk, hogy mi lesz. Körülbelül egy óra múlva Şerban úr két csendőr kíséretében visszajött, és közölte velünk, hogy a százados úr túszként tartja fogva, nehogy Fogarasban kémkedés vagy forrongás üsse fel a fejét. Miután közölte a jelenlevőkkel a gyűlés tárgysorozatát, valamint a legsürgősebb teendőket, a két csendőr kíséretében Şerban úr visszament Galacra. Ezt követően megtartottuk a gyűlést, amelyen egyebek mellett elhatároztuk, hogy holnap délelőtt tíz órakor a szenátus tagjai menjenek át Galacra, és a százados előtt testületileg vállaljanak kezességet, hogy Fogarasban nem lesz semmiféle kémkedés, sem forradalom, s hogy éppen a rend és a közbiztonság érdekében engedje vissza közénk Şerban urat. [...] A csendőröktől ma hallottam, hogy a románok körülbelül nyolc kilométerre volnának Fogarastól, s hogy a

8 Értelmszerűen: a helység, a város tanácsa, vezetőtestülete.

mi brigádunk Tyúkoston lenne. [...] Hitelesebb híreket, újságokat nem kapunk. A város továbbra is kihalt. Az ideiglenes szenátus rendelkezésére álló egyetlen fogatot leszámítva hintók és szekerek sincsenek.

916. IX. 5. Kedd. Tovább tart az élelemeladás. A tegnapi határozat értelmében tíz óraker a szenátus közel tíz tagja a városházáról a Galacon tartózkodó csendőr-századoshoz vonult dr. Şerban ügyében. A hídnál azonban egy csendőr szakaszvezető közölte, hogy nem mehetünk át. Ilyen körülmények között az ideiglenes szenátus alelnöke és jegyzője által aláírt levelet küldtünk át. Egy csendőr szakaszvezető arról tájékoztatta a szenátus alelnökét, Kovács Jánost, hogy Brassóban 5–6.000 román és orosz foglyot őriznek, hasonlóképpen Nagyszebenben, s hogy Nagyszeben és Brassó között egyetlen ellenséges katona sincs, továbbá azt mondta, hogy a németek, valamint a szövetséges bulgárok és törökök már Bukarestet bombázzák. [...] A dr. Şerban úr ügyében küldött levelünket egy Rozsondai nevű fogarasi úriember vitte át Galacra Szikorszki csendőr századoshoz. Azt a választ kaptuk, hogy holnap a százados négytagú küldöttséget fogad, amelynek tagjai Kovács János, az ideiglenes szenátus alelnöke, Balla Károly református lelképásztor, P. Gábor ferencrendi szerzetes, fogarasi helynök, valamint e sorok írója, Iacob Popa görög katolikus érseki helynök. Rozsondai nem a századosal, hanem dr. Taglich Samuval beszélt, aki egyféle segédtsíztje a századosnak. Tőle hallottam, hogy a százados úgy tudja: dr. Şerban meg akarja kaparintani a hatalmat, hogy amikor majd a román sereg bevonul, őt nevezzék ki az Olt-vidék⁹ prefektusává... Ma temetésünk volt a cigánysoron. Nehéz koporsót szerezni, a temetkezési vállalkozók is elmenekültek, úgyhogy a halottat kézben vitték ki a temetőbe, mint falun. Ma sem kaptunk hírlapokat.

916. IX. 6. Szerda. Korán a városházára mentem, ahonnan a küldöttségünk Galacra sietett. Csónakokkal mentünk át az Olton, tíz óraker már a községházán voltunk, ahol Szikorszki százados fogadott a munkatársai, vagyis négy csendőr társaságában. A százados kissé kövérkés, alacsony termetű, körülbelül 40–41 éves, barna hajú, a feje és az arca kerekded; beszéd közben gyorsan és sokat pillant. Az előállt helyzet igen-igen foglalkoztatja, úgy tűnik, kissé ideges. Jövetelünk célját a tegnapi levelünkből már ismerte. Küldöttségünk vezetője alighogy bemutatott bennünket és néhány szóban vázolta óhajunkat,

9 Értelmszerűen: Fogaras vármegye.

a százados erélyesen közölte, hogy dr. Şerbant nem fogja kiadni, hanem éppen azért, mert utóbbi népszerű, közkedvelt és határozott ember, túszként fogja tartani, amennyiben pedig Fogarasban bármi zavargás vagy kémkedés történne, Şerbant agyonlöveti, helyette pedig más túszt fog ejteni (ezzel e sorok írójára utalt). Kérte, hogy mindezt a városban és a falvakban is plakátokon tegyük közzé, s azt is hirdessük ki, hogy a lakosok csak akkor menjenek a mezőre dolgozni, ha nagyon indokolt, de akkor is csak kevesen, nehogy véletlenül ellenséges csapatoknak tekintsék őket. A küldöttségnek nem volt más választása, mint tudomásul vennie mindezeket. A százados hozzátette, hogy kémkedés gyanújával már több embert agyonlőttek. Végezetül különösen nekünk, papoknak a lelkünkre kötötte, hogy arra biztassuk híveinket: legyenek helyesek és jó hazafiak, különösen, ha az ellenség elfoglalja a várost, mivel ők amúgy is visszatérnek majd Fogarasra. Egyebek mellett még elmondta, hogy az ideiglenes bíró, illetve a civil őrség zárja börtönbe a rendbontókat, hogy a befolyó pénz felett szabadon rendelkezhet, s hogy nekik sincs kapcsolatuk a postával. [...] Balla Károly református lelkész kérésére a szomszéd szobában valamit beszéltek a századossal. Amíg ők tárgyaltak, az irodában üldögélő csendőrök árulással vádolták Romániát, de – mint mondták – meglátja majd, mert Nagyszebennél már megakadt az előrevonulásuk, sőt, a mieink két helyen is átvonultak román területre, a bulgárok és a németek pedig már Dobrudzsában járnak. Híresztelik, hogy Galacon ma reggel agyonlőtték a kémkedéssel gyanúsított fogarasi ügyvédet, dr. Ioan Şencheát. Ma éjfél tájt a csendőrök elkísérték az *Olteanul*¹⁰ című lap szerkesztőjét, Constantin Pop fogarasi nyomdászt. Nem lehet tudni, hova. A fogarasi lelkészek közül eddig elmenekült Nicolae Borzea ortodox esperes, Schuster szász, valamint Árkosi unitárius lelkész. Ma sem kaptunk hírlapokat.

[...] 916. IX. 10. Vasárnap. [...] A hívek bátorítása. Ima az elmenekültekért és magunkért, a maradókért, akik a háború közelsége miatt veszélyben vagyunk. Tegyük úgy, mint a viharba keveredett hajóban levő apostolok. Ne higgyünk el mindenféle mendemondát, de ne is pletykáljunk. Hallgassuk meg az apostolnak a *Korintus-beliekhez* intézett, ma is érvényes szavait: „Vigyázzatok, álljatok meg a hitben, legyetek férfiak, legyetek erősek! Minden dolgotok szeretetben menjen végbel!” A Pünkösöd utáni XIII. vasárnap.

10 Értelemszerűen: Olt-menti.

1916. IX. 7. Csütörtök. A nap eseménye, hogy délelőtt megkaptam Budapestről *Az Est* 1916. szeptember 4-i és 5-i lapszámát. Örömem és megkönnyebbülésem határtalan. A lapból megtudom, hogy Románia Bulgáriával is háborúzik, de a hadakozásnak ez még csak a kezdete. Oroszország Dobrudzsa felől fogja megtámadni Bulgáriát. Az erdélyi fronton a románokat sehol sem tudták feltartóztatni, sem visszaverni. Erdélyi menekültek ezreivel zsúfolt vonatok sokasága érkezik Budapestre, ahol jelentős intézkedések zajlanak a megsegítésükre. [...]

1916. IX. 8. Péntek. Reggel hat óra körül egy körülbelül tíztagú csapatunk vonult el a plébánia ablakai alatt Reusor felől. A mai hírlapok szerint Románia csapatai Tölgyesnél és a Gyimesekben bevonultak Erdélybe, és Gyergyószentmiklós felett elérték a Maros vonalát, Predeal, Tömös és Törösvár felől elérték Brassót, a Vöröstorony felől Nagyszebent, Vulkánynál Petrozsényt, aztán Orsova és Mehádia felől átlépték a Cserna folyót.

Reggel nyolc óra körül sűrű dörrenések hallatszanak, mintha ágyúlövések lennének. Nyolc és kilenc óra között Sárkány felől erősen tüzeltek az ágyúk. Kilenc körül ritkultak, majd teljesen megszűntek a lövések. Fél tizenegy felé egy kétlovas szekér érkezett robogva Reusor felől a ma reggel itt Galac felé végigvonult katonáink csomagjaival. Megkérdeztem, hogy honnan jön, mit tud? Meg sem állt, csak annyit mondott: „Itt vannak”. Fél óra múlva ugyanaz a szekér üresen visszatért, s megkérdeztem a románt. Azt mondta, hogy a románok elkergették a mieinket Mundra térségéből, akik a város szélén foglaltak állást; éppen most megy lőszerért, nehogy a muníció az ellenség karmaiba jusson. Az ágyúk délután kettőtől este tízig dörögtek, egy erős robbanás olyan közel történt, hogy az ablakok beleremegtek. Bora István asztalos, aki most a csendőröknél szolgál, azt mondja, hogy ágyúink a párói hegyeken állnak, de az ellenséges ágyúk állásáról semmit sem tud. Néhány srapnel a térség felett robbant, egyik éppen a Steinberg majorja felett Fogaras határában. Valószínű, hogy ezek üldözték el csendőrijáróinket. Az éjszaka csendesen telt. Mondják, hogy az éjjel katonák érkeztek Mundra felől.

1916. IX. 9. Szombat. [...] Tegnap itt járt Ancsán, és elvitte, majd a galaci csendőr századosnak átadta a városháza anyakönyveit, s bár szó volt róla, hogy újságokat küld, hiába vártam Segesvárról azokat.

Csütörtökön, 1916. IX. 7-én az ósinkai jegyző, Onasnovszki [?] Galacra, majd onnan Segesvárra vitte a fogarasi telekkönyveket [...].

1916. IX. 10. Vasárnap. [...] Ma délután a galaci csendőr-százados kíséretében egy ezredes, valamint két másik tiszt járt a városházán. Lövészárok ásásához kellett nekik munkaerő, ezért kidoboltatták, hogy minden munkaképes férfi és gyermek, holnap reggel 8-kor jelenjen meg a városházán ásóval és lapáttal felszerelve. Az ezredes azt is mondta, hogy amennyiben nem gyűl össze elegendő férfi, asszonyokat is visznek lövészárkot ásni a Galac feletti tetőre. Az ilyen és ehhez hasonló utasítások, valamint az ágyúörgések feszültségben és rettegésben tartják az embereket. A rossz közérzetet fokozza a lapok és a hiteles információk hiánya. Ma sem kaptunk egyetlen újságot sem. Az élelmiszer eladásából befolyt közel 10.000 koronából kifizettük a nyugdíjakat, valamint a még itthon maradt tisztviselők bérét, ugyanakkor segélyeket osztottunk szét.

[...] 1916. IX. 12. Kedd. [...] Mától kijárási tilalom lépett életbe a városban. A marhagulyát behajtották a legelőről. A város valamennyi bejáratánál katonai őrség áll. A Galacról érkezett huszároknak 800 patkót és több ezer patkószeget hoztak. Mi, az ideiglenes szenátus tagjai naponta kétszer megyünk fel a városházára. A mostani elnök, Kovács János¹¹, valamint a jegyző, dr. Liviu Pandrea állandóan a városházán vannak. Mivel nincs sok tennivalónk, néha szóba kerül egy-egy mulatságos történet, Titu Perția doktor úr pedig, aki orvosként szolgált a hadseregben, a galíciai és olaszországi harcéri élményeit osztja meg velünk.

1916. IX. 13. Szerda. Egész nap egyetlen ágyúdörejt sem hallottunk. A város körül őrségben álló katonák, akiknek az ellátásáról a város gondoskodik, ma tyúkokat szedtek össze különösen a menekültek által magukra hagyott udvarokról. Négy darab kivételével így vitték el a tyúkokat Micu úrtól. Az udvarára a kert felől jutottak be, miután felfeszítették a kerti kiskaput, majd az utca felőli nagykapun távoztak, nyitva hagyva maguk után azt. Az esetet jelentettem az ideiglenes városi szenátusban. A vármegyei kórházba beszállítottak egy, az éjszaka folyamán Lucánál a járőrök közötti csetepatéban súlyosan sebesült román foglyot; ebben a csatában nekünk is voltak sebesültje-

11 A tisztség illetén megjelölése háttérében valószínűleg az áll, hogy a túsul ejtett dr. Nicolae Șerban elnöki hatáskörét és teendőit Kovács János vette át.

ink. Mondják, hogy a hegyek alja tele van román katonákkal, akik Fogaras környékén szóródnak szét. Ma gyalogos fahidat ácsoltak az Olton keresztül. A város körüli lövészárkok félkész állapotban maradtak. Ma sem kaptunk hírlapokat. Az az érzésem, hogy olyanok vagyunk, mint a Szibériába hurcolt hadifoglyok.

[...] 916. IX. 15. Péntek. Emlékezetes nap: ma vonult be Fogarasba a román hadsereg. Hajnali 3 óra körül heves puskaropogást hallottunk a város déli szélén. Reggel 7 óráig kisebb-nagyobb szünetekkel szóltak a puskák. Amikor reggel 8 óra körül kijöttem a miséről, Nistor Langa diák hozta a hírt, hogy a román katonák már a főtéren vannak. A várost védő [magyar] katonák az Olton át Galacra vonultak vissza, és lerombolták a tegnapi ácsolt fahidat. Alighogy megreggeliztem, értem jöttek, hogy a város képviselőiben jelentkezzünk az ezredes úr előtt. Kovács elnök úrral, valamint az ideiglenes szenátus néhány tagjával eleget tettünk a felszólításnak. A városháza előtt hosszú sorokban vonultak a román ágyúk az Olt hídja felé. Közöltem az ezredes úrral, hogy a hatóságok itt hagytak bennünket, így ideiglenes vezetést alakítottunk, és miután a város valamennyi lakójának a jóindulatáról biztosítottam, kértem őt, hogy pártatlanul és szelíden bánjon az emberekkel. Válaszában az ezredes azt mondta, hogy a román hadsereget egyetlen nemzetiséggel szemben sem a rosszindulat vezérli. Mint mondta, most nem foglalkozhat a város dolgaival, maradjunk tehát a város élén, és újabb rendelkezésekig lássuk el feladatainkat. A román lovasság, a gyalogosok, valamint az ágyúk a vízben keltek át az Olton, és egy óra alatt mindenféle akadály nélkül elérték a [Galac felőli] dombtetőt. Ezzel egy időben román csapatok keltek át az Olton Fogarasbetlennél, Sonánál, Halmágnál, valamint a felső folyásán Alsókománánál. Halmágnál hevesebb harc dúlt, mindkét fél veszteségeket szenvedett, de sikerült megverni a magyarokat, akikről 6 nehéz ágyút is zsákmányoltak. A Fogarasbetlennél átkelők Kálbornál veszteségeket szenvedtek, amint mondják, egy zászlóalj mulasztásból, vagy talán árulás folytán – különféle változatok keringenek – ellenséges géppuskatűzbe keveredett. Déltájt abból az irányból érkeztek a sebesültek. A kálbori hegyek felől estig hallatszott az ágyúdörej. Amikor a román sereg bevonult, feltörték néhány ruha- és cipőboltot, ahonnan a lakosság kezdte elhordani a portékát. Reggel 9-10 óra körül Cernea úrhölgyhöz megérkezett Crainiceanu tábornok és néhány magas rangú

tiszt, megreggeliztek, és hírt hoztak Zernyestről idősb Octavianától, ahol szintén be voltak szállásolva. Mint mondták, a román hadsereg dicsőségesen nyomul előre az egész arcvonalon.

1916. IX. 16. Szombat. [...] Grigorie Simionescu hadosztályparancsnok Fogarasban a főispáni székházban rendezte be főhadiszállását. A Kálbor feletti hegyeken egész nap dül a harc. A heves ágyúzás miatt mindnyájan idegesek vagyunk. A román csapatok vesztesége csekély. Kálbornál ma 10 halottat és 30 sebesültet veszítettek. Mások 200 fős veszteségről, köztük 30 halottról beszélnek. A katonák tegnap elfogtak néhány magyar és német idegent, akiket az Alsókománán állomásozó hadosztályhoz kísértek. Ma a hadosztály katonái összefogdosták az idegeneket, akiket Fogarasban internáltak, hogy majd kivizsgálják és elítéljék őket. Az ideiglenes városi tanács alelnöke, Kovács János is az internáltak között van. Az internáltakat a városházán gyűjtötték össze, majd átkísérték a főispáni székházba, onnan pedig a törvényszékre, ahol Voinescu őrnagy-jegyző berendezte irodáját. Az őrnagy azt mondja, hogy kizárólag románokból álló új városi tanácsot fogunk alakítani, és a rendőrparancsnok is román lesz. Állítsunk össze egy névsort, amelyet majd a tábornok úr elé terjesztünk. A névsort elkészítettük, polgármester: dr. Liviu Pandrea, rendőrparancsnok: dr. Victor Pralea, pénztáros: Ioan Dejenar, aztán következik a városi tanács, amelynek én, Iacob Popa püspöki helynök is tagja vagyok. Ma javában folytatódott az elmenekült emberek házainak a kirablása, a városbeliek és a környező falvakbeliek mindent elvisznek, amire a kezüket rátehetik. Katonai járőrök utasítást kaptak, hogy a városban cirkálva akadályozzák meg a rablást, de ez sem járt sikerrel, különösen a félreeső utcákban. Az emberek mindent elvisznek: ruhát, bútort, tükröket, festményeket, edényeket, dísz tárgyat, mindent, ami a kezükbe kerül, olyasmit is, aminek semmi hasznát nem veszik. A mai vecsernyén szokás szerint meghúztuk a harangot, de valakik leállították a harangozást, és megparancsolták, hogy amíg a hadsereg itt van, ne harangozzanak.

[...] [1916.] IX. 17. Vasárnap. [...] A mai szentmisén a város katonai parancsnoksága által kiplakátozott rendelet szerint imába foglaltam Őfelségét, I. Ferdinánd királyt. [...] Reggel nyolc órától népes gyűlésünk volt a városházán. Előterjesztettük és véglegesítettük a városi tanács névsorát, amelyet Voinescu őrnagy-jegyző révén juttattunk el a hadosz-

tályparancsnok tábornok úrhoz. Délután 2 óra 20 perckor a tábornok úr a városházára jött, ahol mindnyájan jelen voltunk. Lelkesítő beszédében a tábornok úr rámutatott, hogy a román hadsereg azzal a rendíthetetlen szándékával vonult be ide, hogy megvalósítsa a román nemzet politikai egyesítését. Mint mondta, nagy és nehéz vállalkozás ez, amelynek érdekében mindnyájunknak a lehető legnagyobb áldozatot is vállalnunk kell. Ófelsége I. Ferdinánd, Románia királya nevében birtokba veszi és a román hadsereg uralma alá helyezi Fogaras városát. Ezt minden lakosnak tudomásul kell vennie, és mindennapi teendőjét újra kell kezdenie; senki ne merészeljen bármiféle szolgálatot tenni az ellenségnek, és senki semmilyen módon ne akadályozza a román hadsereg tevékenységét, különben az elkövetőkre mindenféle ítélet nélkül halál vár. Szintén I. Ferdinánd király Ófelsége nevében kinevezi a város új tisztviselőit és a tanács tagjait a beterjesztett névsor alapján, meghagyva, hogy küldetésünket szorgalommal és odaadással végezzük. [...]

Iacob Popa helynök, a jelenlevők, valamint a Fogarasban most tartózkodó lakosok nevében megköszöni a tábornok úrnak, amiért a város új hatóságai beiktatásán jelenlétével megtisztelt. Elmondja, hogy a román hadsereg dicsőséges előrenyomulását a román nép évszázados, legszebb és legmerészebb álmainak a megvalósulásának tekintjük. Következésképpen a bennünket most hatalmukba kerítő érzések közepette mindannyiunk nevében fogadalmat és ígéretet tesz, hogy mindent elkövetnek és minden kérésnek eleget tesznek ahhoz, hogy a román hadsereg céljait előremozdítsák. Különösképpen abbéli szándékának ad hangot, hogy előmozdítja és segíti a hadosztályparancsnok tábornok úr által vezetett sereg tevékenységét ahhoz, hogy Isten segítségével és egy kicsi szerencsével minél inkább hozzájáruljon a dicsőséges román hadsereg teljes sikeréhez. Éljen Ófelsége, a románok királya, I. Ferdinánd! Éljen a magasságos román királyi kormány! Éljen Őexcellenciája, hadosztályparancsnok tábornok úr!

[...] Fogarasban ma is tartanak a rablások és fosztogatások, de nem olyan mértékben, mint korábban, mivel a katonai őrséget megerősítették. Ma egész nap, de különösen délután négy óra körül igen nagy katonai jövés-menés volt a Brassói úton, rengeteg ágyút és lőszert szállítottak.

[...] 916. IX. 19. Kedd. Reggel 8 óra körül két ágyúdörrenést hallottam. A falusiak rablása alábbhagyott, egyrészt, mert már nincs, amit elvigyenek, másrészt, mert a katonai őrseget is megerősítették. A kifosztott házak ijesztő látványt nyújtanak. [...] Nincs azokban semmi más, csak rongyok, mindenféle haszontalan apróságok, egyszóval koszos és undorító rendetlenség. Leszakított, sarkukból kifordított kapuk, feltört ajtók, bezúzott ablakok. A katonák is segítettek és támogatták a rablást és a rongálást. Ketten-hárman még most is be-bemennek egy-egy házba, és vizsgálat címén mindent átkutatnak, feldúlnak, és a szobák közepére dobálnak. Ételt, italt és pénzt keresnek. [...] A cigányok ma az utcákat seprik, és összegyűjtik a hadsereg által a városháza előtt hagyott szemetet. A hadsereg különféle hirdetőményeit plakátolták ki város szerte. Ma egy koronát 80 román banira értékelték.

[...] [1916.] IX. 20. Szerda. A fogarasi görög katolikus iskolára, valamint több házra, illetve ablakokba kitzűztük a román trikolt. [...]

Délután dr. Pertiánál voltam, dr. Pandrea pedig a Stoffék fürdőjénél, és arra panaszkodott, hogy ott nagy a rendetlenség. Egyszerre 60 tiszt és közlegény fürdik, de senki semmit nem fizet, ráadásul minden apróságot megrongálnak, és sok szemetet hagynak maguk után. A fürdő előtti méhkaptárokat mind ellopták. Jelentés készül a tisztiorvosi szolgálathoz, hogy intézkedjenek, és hozzák helyre a dolgokat.

Kisasszony napja. Csütörtök, 916. IX. 21. [...] A Szűzanya a román hadsereg cselekvéseinek a védelmezője, mert a hadműveletek Szűz Mária napján kezdődtek. Éppen ezért ma, a Szűzanya születése napján erről meg kell emlékeznünk. Kötelességünk a román nép felszabadítása kezdetének a nagy tetteire gondolni. A román hadsereg Márta akaratát hajtja végre, de a Máriáét is meg kell tennie, s ezért annál inkább hálásak kell lennünk nekünk, akik itthon maradtunk, akiknek erre időnk adódik, és akikért a román hadsereg a vérét ontja.

[...] 916. IX. 22. Péntek. [...] Hozzáértők mondják, hogy a román tüzértisztek a németek felett állnak, de a közlegények sem alábbvalók. [...] Ma hallottam, hogy a városháza előtt hatalmas hórába és éneklésbe fogtak, mielőtt a kálbóri hegyek feletti harctérre indultak. Biztatták a zenészt, hogy „Húzzad, te, mert ma éjjel mi is elhúzzuk a magyarok nótáját!” Nuț alhadnagy meséli, hogy csapatával huzamosabb ideig állomásozott Azugán, ahol a legények mindegyre unszolták: vigye már őket a háborúba, nos, akkor most valóban a tűzvonalba viszi őket.

A közlegények általában bocskort viselnek, sőt, hadnagyokat is láttam bocskorosan. A hátizsákban azonban két-két pár bakancsot is magukkal visznek, aztán vastag gyapjúnggel, bundával bélelt mellényekkel, báránybőr-sapkával és -kesztyűvel vannak ellátva, egyszóval látszik, hogy felkészültek a télre. [...]

1916. IX. 23. Szombat. Amennyire nyugodtak és vidámak voltunk tegnap, éppen olyan izgatottan és aggodalmasan kezdtük a mai napot. Hajnali 4 óra körül nagyon sok katonai szekér rohant Mundra felé, úgy tetszett, mintha menekülnének. Bizonyos időközönként ugyanabban az irányban vágatott el egy-egy lovas katona. Az volt az érzésem, hogy a román hadsereg visszakozik. [...]

1916. IX. 29. Péntek. [...] Délelőtt és délután kétszer is összehívtak bennünket, tanácsosokat a városházára. Előbb azt mondták, hogy a román hadsereget kell fogadnunk, holott az már korábban elvonult, ráadásul Crainicean tábornok, a főparancsnok már két napja itt van Fogarason. Aztán azt mondták, hogy Románia királyát kell fogadnunk. A hadsereg sem jött, a király sem, úgyhogy feleslegesen várakoztunk a virágcsokrokkal. [...]

IX. 30. Szombat. [...] A városháza előtti téren szekerek, lőszerkocsik és gépfegyverek elképzeltetlen összevisszaságban tolongtak. A négy-hat ló vontatta szekerek száza jött-ment a szélrózsa minden irányában. Annyi szekér és fegyver járkált ma a városban, hogy annyi talán a Fogaras vára körüli mindenkori harcokban összesen sem volt soha. [...]

FOLYTATÁS BALÁZSFALVÁN 1932. XI. 9-ÉN AZ EREDETI FELJEGYZÉSEK ALAPJÁN

[...] 1916. X. 2. Nagysink–Nagysáros irányából egész nap borzalmasan dörögtek az ágyúk. A hangerőből ítélve, az ágyúk ma közelebb vannak hozzánk, mint szombaton, ezért nagy ingerültség és értetlenség kerített hatalmába. A vöröskereszt gépkocsi, valamint mindenféle csomagokkal és hadfelszereléssel megrakott szekerek egész sora vonul Fogarásról Sárkány felé. Dr. Victor Pralea ügyvéddel felkerestük a Betleni utcában a fogarasi helyőrség parancsnokát, a berakodást és az elvonulást felügyelő Fotescu ezredest, akitől a fejlemények felől érdeklődtünk. Mint mondta, elképzeltető, hogy rövidítik a román hadsereg arcvonalát, így az sem kizárt, hogy Fogaras az új állásokon kívül marad, tehát ajánlja, hogy mi is menjünk. Dr. Titu Perțiát is magunkkal hívtuk,

és a megyei kórházban felkerestük annak parancsnokát, dr. Racoviceanu ezredest, egyetemi professzort, aki arról tájékoztatott: a sebesülteket most helyezik el a vasúti kocsikban, és csak az indulásra való táviratot várja; ha gondoljuk, velük tarthatunk.

Hétfő, 916. X. 2. Este hat óra volt. Mihelyt hazaértem, sebtében összecsomagoltam ezt-azt. A templomi kegytárgyakat, javakat Gheorghe Pop galaci gondnokra, a lelkészi lakást pedig Maria Cernea és Maria Langa asszonyokra bíztam. [...] Este nyolc óra körül a IV. hadtest egészségügyi menetszlopa vonult el a lelkészi lakás előtt. Perția doktor beszalad: „Készen állsz, reverendissime?”. „Készen, doktor úr.” Hirtelen összerakott csomagommal felkapaszkodtunk a menetszlop legutolsó szekereére, ahol Racoviceanu ezredes úr barátságosan fogadott. [Ugyanazon] a kóboros szekéren [ültek dr. Liviu Pandrea és dr. Victor Pralea ügyvédek is]. Sötét volt, hideg, és esett az eső. A Mundra–Sárkány felé vezető út tele volt katonai menetszlopokkal.

[...] Szerda, 916. X. 4. [...] Délután öt óra felé értünk Brassóba. Miután lejelentkeztünk a rendőrségen, betérünk a Korona szállóba, ahol megvacsorázunk. Fogarasi fiatalok, köztük Nicolae Stroia, Tertulian Langa, Cornel Pop és mások is megérkeztek már, ajánlottam nekik, hogy meneküljenek.

[...]

*„M. Kaszinului tetején. Román front. 1916 telén”
(Kassay János törzsőrmester fotója)*

Magyarosi Sándor

AZ 1916. ÉVI ERDÉLYI HADJÁRAT

BEVEZETÉS

2016. augusztus 27-én volt száz éve annak, hogy a román csapatok a Kárpátokon átkelve támadást indítottak az akkori Magyarország részét képező Erdély elfoglalására, és ezáltal az addig semleges Románia is belépett az első világháborúba, mely akkor már két éve tombolt. A hadba lépés rövid távon meglehetősen súlyos következményekkel járt az országra nézve – a központi hatalmak csapatai kiszorították Erdélyből a román hadsereget, majd Románia nagy részét is sikerült elfoglalniuk –, hosszú távon azonban mégis szerencsés döntésnek bizonyult, hiszen az egykori Partium, Erdély és Bukovina megszerzéséhez vezetett. Az Erdélyben zajló küzdelemben, amelyet a történetírás általában a Románia elleni hadjárat részeként tárgyal, három állam – Németország, Ausztria-Magyarország és Románia – vett részt, a központi hatalmak itt bevetett hadereje pedig két hadseregbe tagolódott. Jelen dolgozat nagyrészt ezek egyikével, a 9. hadsereggel, illetve e hadsereg erdélyi tevékenységével foglalkozik.

A hadjárat történetéről a háború ideje alatt, illetve a két világháború közötti időszakban számos újságcikk és több könyv is született. A német kiadványok közül – amelyekről Szádeczky-Kardoss Lajos rosszallóan jegyzi meg, hogy gyakran olyan tetteket is saját csapataiknak tulajdonítanak, amelyek a magyarok vitézségét dicsérik¹ – a legismertebbek kétségtelenül Erich von Falkenhaynnak, a 9. hadsereg parancsnokának emlékiratai² számítanak; az események magyar szempontú feldolgozása Nagybacsoni Nagy Vilmos³ és a már említett Szádeczky-Kardoss

-
- 1 Szádeczky-Kardoss Lajos: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–17.* Budapest, é. n., Makkai Zoltán könyvkiadó vállalata, I. 8. http://mtdaportal.extra.hu/books/szadeczky_kardos_lajos_az_olahok_erdelybe_torese_es_kiveretesuk_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.) (A továbbiakban Szádeczky, é. n. I.)
 - 2 Erich v. Falkenhayn: *Campania Armatei 9-a împotriva Românilor și Rușilor 1916/17.* București, 1937.
 - 3 Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat.* Budapest, 1922, M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, I. 100. http://mtdaportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21., a továbbiakban Nagy, 1922, I.)

Lajos nevéhez fűződik; a román szakirodalomból Constantin Kirițescu monumentális munkáját kell megemlítenünk⁴. A centenáriumra való tekintettel több folyóirat, így például a *Székelgyföld*⁵ vagy a román nyelvű *Historia*⁶ is szentelt egy-egy számot az 1916-os eseményeknek, végül pedig két amerikai történész, Glenn E. Torrey⁷ és Michael B. Barrett⁸ szintén megírta a hadjárat történetét. Az erdélyi hadműveletek bemutatására nagyrészt a fenti munkák alapján kerül sor.

A két amerikai szerzőt leszámítva az említett művek közül csak Kirițescu monográfiája tekinthető a szó szoros értelmében vett történetírói vállalkozásnak – Falkenhayn emlékiratot ír, Szádeczky könyve átmenet a haditudósítás és az oral history között, Nagy pedig katonai szakíróként tárgyalja a hadjárat eseményeit –, a nemzeti diskurzusra és ideológiára építő, a háborút hőstörténetként bemutató szemlélet azonban éppen Kirițescu esetében érhető tetten leginkább, bár a román szakirodalom közvetítésével bizonyos elemeivel Torrey és Barrett könyvében is találkozhatunk. Ebből adódóan a befejező rész az erdélyi hadjárat két olyan kérdését járja körül, amelyek tárgyalásakor a fenti látásmód hatása kisebb-nagyobb mértékben mindmáig érvényesül a román történetírásban. E kérdések egyike a szembenálló felek erőviszonyaira, a másik az ún. brassói halálrajvonal esetének tárgyalására vonatkozik.

Amint láttuk, az erdélyi hadjárat történetéről sokan és sokféleképpen írtak, joggal merül fel tehát a kérdés, mi értelme van újra – ráadásul ilyen kis terjedelemben – foglalkozni vele. Azon túlmenően, hogy az említett munkák egy része időközben egyszerűen meghaladottá vált, más részük pedig szinte kizárólag a hadjárat bizonyos aspektusaira koncentrál, e rövid összefoglaló létjogosultságát leginkább az adja, hogy magyar, román és angol elemzésekre támaszkodva az elhanyagolt és a jól ismert eseményeket egyaránt új fényben kívánja láttatni az olvasóval.

4 Constantin Kirițescu: *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*. București, 1989, Editura Științifică și Enciclopedică.

5 *Székelgyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus.

6 *Historia (Special)*, An V, Nr. 15, Iunie 2016.

7 Glenn E. Torrey: *The Romanian Battlefield in World War I*. Lawrence, 2011, University Press of Kansas.

8 Michael B. Barrett: *Prelude to Blitzkrieg. The 1916 Austro-German Campaign in Romania*. Bloomington and Indianapolis, 2013, Indiana University Press.

I. AZ EDÉLYI HADJÁRAT

Előzmények

Amikor Románia 1916 augusztusában hosszas hezitálás után belépett a háborúba az antant oldalán, a központi hatalmak hadseregeinek meglehetősen súlyos megpróbáltatásokkal kellett szembenézniük: a Somme-nál hatalmas angol és francia erők igyekeztek döntést kicsikarni, Verdun körül szintén kiújultak a harcok, a keleti front még nem heverte ki a Bruszilov-offenzíva következményeit, a Balkánon a Sarrail francia tábornok⁹ csapatai álltak szemben a bolgárokkal és az őket támogató németekkel, és mivel a hatodik isonzói csata során az ellenségnek sikerült elfoglalnia Görz (Goricia) városát, az olasz fronton sem volt túl biztató a helyzet.¹⁰

Az antant, illetve Románia képviselői a hadba lépés feltételeit az augusztus 17-én aláírt ún. bukaresti szerződésben rögzítették, amely a Partiumot, Erdélyt, Bukovinát és Kelet-Magyarország jelentős részét is Romániának ígérte. A román fél az ezt megelőző tárgyalások során azt szerette volna elérni, hogy saját offenzívájával egyidőben az antant csapatai minden fronton intézzenek támadást a központi hatalmak vonalai ellen, így akadályozva meg, hogy azok jelentősebb erőket csoportosíthassanak át Erdély védelmére, és ez a legtöbb esetben – még ha nem is feltétlenül román kérésre – be is következett. Emellett az antant arra is ígéretet tett, hogy a bolgár hadsereget, amely délről jelentett fenyegetést Romániára nézve, Maurice Sarrail francia tábornok 14 hadosztálynyi angol, francia, és szerb alakulatokból álló hadereje fogja semlegesíteni egy Szaloniki irányából indított támadással.¹¹ A tárgyalások azonban annak ellenére is majdnem öt hétig húzódtak, hogy a románok már július 4-én jelezték, készen állnak a szövetség megkötésére,¹² így az Erdély elleni támadás végül túl későn, meglehetősen kedvezőtlen körülmények között indult meg: a Bruszilov-offenzíva nagyrészt már kifulladt, Sarrail csapatainak támadása végül

9 Maurice Sarrail francia tábornok, 1915 szeptemberétől a Szalonikibe küldött francia expedíciós hadsereg parancsnoka.

10 Erwin Rommel: *Infantry Attacks*, Brattleboro, 2015, Echo Point Books and Media, 82.

11 Torrey, i. m. 10–11.; Holger H. Herwig: *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914–1918*, London – New Delhi – New York – Sidney, 2014, Bloomsbury, 212.

12 Torrey, i. m. 10.

nem befolyásolta az erdélyi eseményeket,¹³ a francia hadvezetés pedig Oroszország több olyan együttműködési javaslatát is elutasította, amelyek célja a keleti fronton harcoló német és osztrák–magyar csapatok lekötése lett volna.¹⁴ Egy hat vagy legalább négy héttel korábban végrehajtott támadás – állítja Rudolf Kiszling osztrák hadtörténész – meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozhatta volna a központi hatalmakat;¹⁵ ezzel szemben az augusztusi beavatkozás rövid távon Románia jelentős részének elfoglalásához vezetett.

A román támadás menetét – akárcsak a német haderőét a nyugati hadszíntéren a háború kezdeti időszakában – pontos tervek szabályozták; ezek értelmében az Erdély elleni hadműveletben a 4. (másként északi), a 2. és az 1. hadseregeknek kellett részt venniük, míg a 3. hadsereg, mely az ország déli részére került, a bolgár erők feltartóztatását kapta feladatul. Az ellenségeskedések kirobbanásától számított harmincnyolcadik napon a 4. és a 2. hadsereg erőinek Nagyvárad, Debrecen és Békéscsaba magasságában kellett volna állniuk, mialatt az 1. hadsereg – lehetőleg a Szalonikiból indított antant erőkkel együttműködve – a Bánságot foglalja el.¹⁶ A román hadvezetés ellenállással egyáltalán nem számolt: a hadjárat ütemtervét a napi menetidők figyelembe vételével állították össze.¹⁷

A román hadbalépésről folytatott tárgyalások nem maradtak titokban az osztrák–magyar fél előtt sem: a magyar miniszterelnök, Tisza István már július elején felhívta az uralkodó figyelmét a helyzet komolyságára, Conrad von Hötzendorf, a Monarchia hadseregének vezérkari főnöke pedig, miután a hírszerzés egyik jelentése a hadba lépés dátumaként augusztus 14-et jelölte meg, egy Románia ellen indítandó meglepetészerű támadás előkészítésére tett javaslatot. E támadásnak abban az esetben kellett volna bekövetkeznie, ha az antant és a román fél között megállapodás jön létre.¹⁸ A probléma nem csupán a Monarchia, hanem

13 Torrey, i. m. 10–11.; Herwig, i. m. 212. Bár számos, a romániai hadjárattal foglalkozó munka azt állítja, Sarraill semmiféle támadást nem indított a román hadsereg tehermentésére, az offenzívára sor került, mi több, a francia tábornok csapatainak Monastirt is sikerült elfoglalniuk. Ezzel kapcsolatban lásd Nagy, 1922, I. 100.

14 Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*, Budapest, 2014, Osiris Kiadó, 224.

15 Idézi Herwig, i. m. 211.

16 Andrei Pogăciaș: „1916 România intră în război. Campania eșuată din Transilvania”. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 44.

17 Torrey, i. m. 23.

18 Uo. 30.

a központi hatalmak szintjén is megvitatásra került (július végén még közös haditervet is kidolgoztak egy esetleges támadás elhárítására), azonban a német vezérkar főnöke, Erich von Falkenhayn nem számolt komolyan azzal, hogy a románok valóban támadni fognak. Részben ennek tulajdonítható, hogy amikor a támadás mégis bekövetkezett, Erdélyben nem volt számottevő katonaság, és a határok megerősítésére sem került sor.¹⁹

Érdekes módon a régió védelmére vonatkozó tervek bizonyos fokig épp ezekre a hiányosságokra épültek. Anton Goldbach osztrák–magyar tábornok már 1915-ben arra a következtetésre jutott, hogy egy esetleges román támadást a határok közvetlen közelében megállítani nem lehet, ezért javasolta, hogy az Erdélyben állomásozó haderő halogató harcokat folytatva vonuljon vissza a Maros vonaláig, és mindössze addig próbálja fenntartani az ellenséget, míg a különféle egyéb hadszínterekről átirányított alakulatok megérkeznek a térségbe. Hogy a csapatok átcsoportosításához időt nyerjenek, és hogy a halogató harcokkal megbízott erők dolgát is megkönnyítsék, a központi hatalmak vezetői abban állapodtak meg, hogy egy német és török egységekkel megerősített bolgár hadsereggel Románia déli határai ellen intéznek támadást; e hadseregnek a továbbiakban a Dunán átkelve az ország belseje felé kellett volna előretörnie.²⁰ Bármennyire váratlanul is érte tehát a központi hatalmak hadvezetését a román hadba lépés, tulajdonképpen eleve számoltak azzal, hogy Erdélyben az osztrák–magyar haderőnek területet kell átengednie az ellenfélnek. A kérdés csupán az volt, hogy egy esetleges támadás esetén lesz-e akár a Monarchiának, akár Németországnak nélkülözhető hadereje, amit Erdélybe irányíthat, illetve hogy a térségben levő csapatok képesek lesznek-e mindaddig fenntartani az ellenséget, míg a segítség megérkezik.

Az ellenfelek: a román hadsereg

A világháborúba belépő román haderőről a szakirodalomnak köszönhetően meglehetősen gazdag ismeretekkel rendelkezünk. A hadsereg létszáma – írja Florin Șperlea román történész – mintegy 833 601 főre rúgott, a mozgósított állomány 80 százalékát pedig a gyalogság tette ki, azonban az e fegyvernemhez tartozóknak csupán felét sikerült

19 Hajdú–Pollman, i. m. 225–226.

20 Torrey, i. m. 33–34.

puskával ellátni. A katonák fő fegyvere az 1893-as típusú, 6.5 mm-es Mannlicher volt – a legénység kétharmada ilyet kapott –, több mint 70 000 embert pedig a korábbi készletekből megmaradt Henry-Martini puskákkal szereltek fel. Meglehetősen alacsony volt az egyes alakulatokra jutó géppuskák száma: ezekből a tényleges ezredek egyenként 4-6, a tartalékos ezredek legfennebb 4 darabbal rendelkeztek, bizonyos csapattesteknek pedig egyetlen géppuskájuk sem volt. A kézigránát használatára – annak ellenére, hogy ebből a hadsereg a hadjárat megindulását követően jelentősebb mennyiséghez jutott – egyszerűen ki sem képezték a gyalogságot.²¹

Hasonlóan kritikus volt a tüzérség helyzete is: a rendelkezésükre álló 1400 táborig lövegből csak körülbelül 750 számított korszerűnek, ráadásul egy-egy román egység egy azonos erejű ellenséges alakulat táborig tüzérségének mindössze 50, nehéztüzérségének pedig csak 30 százalékával rendelkezett.²² A katonák vélekedése szerint e tüzérség is ritkán, pontatlanul és többnyire rövid ideig tüzelt, és tovább rontotta a fegyvernem megítélését, hogy a gyalogságot gyakran fenyegették azzal, hogy saját ágyúik nyitnak tüzet rájuk, ha elhagyják állásaikat.²³

Mivel Románia vasúthálózata meglehetősen fejletlen volt, és mert az Erdélybe behatoló erők parancsnokai abból a feltételezésből indultak ki, hogy a visszavonuló osztrák–magyar alakulatok minden vasúti hidat felrobbantottak, a román ellátó szolgálatnak a különféle állapotú utakat igénybe véve kellett a támadásban részt vevő alakulatok utánpótlását megoldania. A hadsereg állományában levő 150 teherautó ehhez fájdalmasan kevésnek bizonyult, mint ahogyan az a körülbelül 1500 személyautó sem sokat változtatott a helyzeten, amelyeket még a hadjárat előtt sajátítottak ki katonai célokra. Az utánpótlás szállítás lebonyolításához végül mintegy 50 000, ugyancsak lefoglalt parasztszekeret állítottak hadrendbe. Mivel ezekhez a sorállományból hajtót nem biztosítottak, civilek – feltehetően a szekerek korábbi tulajdonosai – hajtották őket.²⁴

A hadseregbeli állapotok híven tükrözték a román társadalomban uralkodó viszonyokat: a csapatok nagy része írástudatlan földművesek-

21 Florin Șperlea: Armata română în preajma Primului Război Mondial. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 30.; Torrey, i. m. 18.

22 Torrey, i. m. 18.

23 Șperlea, i. m. 31.

24 Uo. 33.

ből állt, akiket azonban a szegénység és nélkülözésekkel teli életformájuk különösen alkalmassá tett a modern háborúval járó nehézségek elviselésére. Ezzel szemben a tisztikar tagjai többnyire a középosztályból és a felsőbb osztályokból kerültek ki, és értelemszerűen lenézték a társadalom alsóbb rétegeiből származó közkatonákat. Tisztekből – az altisztekhez hasonlóan – nagy hiány mutatkozott, a meglévők kiképzése pedig meglehetősen alacsony színvonalú volt: nem csupán a modern harceljárásokat nem ismerték, de esetenként a legalapvetőbb vezetési készségeket is nélkülözték: gyakoriak voltak a parancsok nem megfelelő végrehajtása ürügyén indított fegyelmi eljárások, a kivégzések, és a katonák testi fenyítése is bevett szokásnak számított. Emellett számos tiszt egyszerűen nem vállalta a harcokkal járó kockázatot; ehelyett valamilyen ürüggyel a frontvonal mögött maradtak, ahonnan semmiféle kapcsolatot nem tudtak fenntartani a csapatokkal, amelyeket vezetniük kellett volna.²⁵

Tovább rontott a helyzeten, hogy a vezérkar elévült harcászati elvek alapján kívánta megvívni az erdélyi háborút. Némi egyszerűsítéssel úgy gondolták, a tüzéség dolga mindössze annyi lesz, hogy utat nyisson a gyalogság számára, akiknek a haza zászlaja alatt végrehajtott hősie rohama meghozza majd a kívánt győzelmet. Az efféle tévhitek árát természetesen a katonák fizették meg, akiknek a valóságos rohamok során kellett az ellenség tüzével szembenézniük. Emiatt a román beavatkozás kezdeti időszakában egy-egy támadás során az áldozatok száma olyan magas volt, hogy az már az ellenségnek is feltűnt; állítólag egy foglyul ejtett német katona a következőket mondta egy francia tisztnek: „Szóljatok a románoknak, hogy néha fedezhetnék is magukat.”²⁶ A vezetés hozzá nem értése az áldozatok magas száma mellett egyéb következményekkel is járt: a katonákon egyre inkább eluralkodott az ellenség – főként a németek – tűzerejétől való már-már babonás rettegés.

Az ellenfelek: a központi hatalmak erdélyi hadereje

Ahhoz, hogy a központi hatalmak haderejéről beszélhessünk, először azt kell megnéznünk, hogyan változott e haderő létszáma és összetétele az erdélyi hadjárat időtartama alatt. Nagy Vilmos magát a hadjáratot

25 Uo. 29–30.

26 Şperlea, i. m. 31.

két különálló időszakra osztja: ezek közül az első 1916. augusztus 28-tól szeptember 25-ig tartott, és az 1. osztrák–magyar hadsereg védekező harcait, a 9. német hadsereg megalakulását, valamint azt a néhány napot foglalta magába, mialatt a 9. hadsereg a támadás megindításához szükséges csoportosítást befejezte. A második időszak tulajdonképpen a német offenzíva megindulásával vette kezdetét.²⁷ Az első időszakban, közvetlenül a román támadás megindulását követően mindössze az 1916. augusztus 17-én megalakult 1. osztrák–magyar hadsereg állt szemben a román erőekkel. Ennek kötelékébe 5 seregtest (itt: hadosztály vagy dandár) és 3 petrozsényi bányászászlóalj tartozott (ezekhez a későbbiekben további 5 osztrák–magyar seregtest érkezett).²⁸ Gottfried Barna szerint e csapatok egyik felét – az említett bányászászlóaljak mellett – nagyrészt hadtáp-alakulatok és a csendőrség egységei alkották, másik felét pedig olyan seregtestek tették ki, amelyek a Bruszilov-offenzívát követően pihenésre, illetve feltöltésre érkeztek Erdélybe.²⁹ Ezek közé tartozott például a 82. közös gyalogezred, amelynek létszáma a keleti fronton folyó harcok során 1916 júniusára 511 főre apadt (teljes feltöltöttség esetén egy ezrednek 4500 főt kellett volna számlálnia). A csapattest június 11-én ugyan kapott 702 főnyi pótlást, de egységei augusztus 12-ig, míg végül Erdélybe szállították őket, feltehetően újabb veszteségeket szenvedtek. Az alacsony létszám mellett további problémát jelentett, hogy a katonák kimerültek az elhúzódó harcok alatt.³⁰

Az Erdélybe vezényelt hadosztályok alegységei – így a 82-esek is – megérkezésüket követően megtették ugyan az előkészületeket a bevonulandó menetszázadok legénységének kiképzésére és a különféle tanfolyamok felállítására, azonban a hirtelen bekövetkezett támadás miatt végül olyan hadtáp- és népfelkelő zászlóaljakkal töltötték fel őket, amelyek legénységének egy része arcvonalszolgálatra alkalmatlan emberekből állt. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a 61. és 51. honvédhadosztály tüzérsége időszakosan a keleti fronton maradt, így

27 Nagy, 1922, I. 76.

28 Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*, Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó, 259.

29 Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 107.

30 Nagy József: A cs. és kir. 82. „székely” gyalogezred az 1916. évi Bruszilov-offenzíva idején. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 12–13. (A továbbiakban Nagy, 2016.)

az erdélyi harcok kitörésekor még nem állhatott az említett seregtetek rendelkezésére.³¹

A román támadás megindulása után a központi hatalmak a nyugati, a keleti és az olasz hadszínterekről újabb erőket irányítottak a veszélyeztetett régióba. Szeptember folyamán naponta körülbelül 22, katonákat, felszerelést és egyéb hadianyagot szállító szerelvény futott be a kijelölt erdélyi állomásokra. Az átcsoportosítás intenzitását és hatékonyságát jól érzékelteti, hogy a német szállítási szakemberek egy hónap leforgása alatt megközelítőleg annyi szerelvényt – körülbelül 1500 vonatról van szó – indítottak Magyarország irányába, mint Monarchia-beli kollégáik a keleti front felé 1914-ben, az osztrák–magyar hadsereg Oroszország elleni felvonulása során.³²

A beérkező osztrák–magyar hadosztályok általában 12, a német hadosztályok pedig mindössze 9 zászlóaljából álltak, és alakulataik többnyire csak a kivonulás esetére előírt létszámok – az ún. kell álladék – kétharmadát érték el; ez zászlóaljanként körülbelül 600 puskányi erőt jelentett (ezzel szemben egy román hadosztály 20 teljes feltöltöttségű zászlóaljat számlált). A géppuskák, illetve a különféle lövegek számát illetően nagyrészt csak 1914-es adatokra támaszkodhatunk: ezek alapján egy német ezred 12, egy osztrák–magyar ezred 8 géppuskával rendelkezett (a román ezredek 4-6 géppuskájával szemben); a tüzérséget tekintve a német hadosztályok 72, az osztrák–magyar seregtetek pedig körülbelül 42 löveget tudtak felvonultatni.³³ Számos különféle alakulat mellett Erdélybe került a német hadsereg egyik legkiválóbb seregtete, a különösen erős csapatszellemmel bíró bajor alpesi hadosztály, az Alpenkorps is, amely korábban az olaszok, a szerbek és a franciák ellen harcolt. Falkenhayn utólag úgy vélekedett, tevékenységük jelentős mértékben befolyásolta az erdélyi hadjárat menetét, amely nélkülük valószínűleg egészen másképp alakult volna.³⁴

31 Nagy, 1922, I. 93–94.

32 Herwig, i. m. 211.

33 A német hadseregére vonatkozóan lásd: David Stone: *The Kaiser's Army*. London – New Delhi – New York – Sidney, 2015, Bloomsbury, 150.; osztrák–magyar hadsereg: Pilch Jenő: *Ausztria és Magyarország hadserege*. Budapest, 1915, Lampel, 58. Jelen szöveg hivatkozásai Pilch művének internetes változatára vonatkoznak: http://mtdportal.extra.hu/books/pilch_jeno_ausztria_es_magyarorszag_hadse-rege.pdf
(Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)

34 Falkenhayn, i. m. 23–24.

Bár a központi hatalmak erdélyi hadereje létszámát tekintve alatta maradt a román haderőnek, bizonyos szempontból mégis előnyben volt vele szemben: a német és az osztrák–magyar hadsereg 1916-ban már kétévnyi háborús tapasztalattal rendelkezett. Ahhoz, hogy ennek jelentőségéről fogalmat alkothassunk, érdemes röviden áttekintenünk mindazokat a változásokat, amelyek a hadviselés módjában 1914-től a román támadás kezdetéig bekövetkeztek. Christopher Tuck szerint a különféle hadseregek alkalmazkodása az újfajta háborúhoz leginkább a harcászat átalakulásának, a különféle új fegyverek bevezetésének, illetve a tüzérség egyre differenciáltabb alkalmazásának területén mutatkozott meg. A veszteségek csökkentése érdekében a gyalogságot mind ritkábban alkalmazták zárt alakzatokban a támadások során, és egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a fegyverzetre is: a csapatokat kézigránáttokkal látták el, 1915-re megjelentek a lángszórók, és 1916 áprilisában – a hadviselés történetében először – harci gázt is bevetettek. A változások természetesen a tüzérséget is érintették: a háború kezdeti időszakához képest jelentősen felértékelődött a nehéz tüzérség szerepe, emellett pedig komoly erőfeszítések történtek a közvetett tüzelés eredményességének növelésére; magyarán a különféle lövegek egyre inkább alkalmassá váltak arra, hogy nem látható célpontokat támadjanak. A jelzőeszközök és a pontos tüztervek használata ugyancsak hozzájárult a gyalogság és a tüzérség eredményesebb együttműködéséhez.³⁵ (A fegyvernem növekvő fontosságát jól mutatja, hogy miután Falkenhayn megérkezett Szeben környékére, és szemrevételezte a város körüli német és osztrák–magyar alakulatokat, azonnal parancsot adott a szétszórtan telepített ütegek átcsoportosítására.) A kérdést némiképp leegyszerűsítve tehát kijelenthető, hogy a német – és kisebb mértékben az osztrák–magyar – alakulatok harcértéke nem csupán az általuk birtokolt fegyverzet miatt, hanem annak köszönhetően is magasabb volt a román csapatokénál, ahogyan e fegyverzetet használni tudták a harcok során. Mindehhez még hozzájárult a központi hatalmak tisztjeinek és katonáinak harctéri tapasztalata is – ők nemcsak a gyakorlótérrel, hanem a csatamezőről ismerték a háborút. A román hadseregnek őket kellett volna legyőznie.

35 Christopher Tuck: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge, 66.

Az erdélyi hadjárattal foglalkozva óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon a román hadvezetés számolt-e mindezzel az offenzíva terveinek kidolgozása során? Bár jelen írásban erre kimerítően válaszolni nincs lehetőség, joggal feltételezhető, hogy nem: erre utal, hogy a román felvonulási tervben megjelölt időpontokat csak ellenállás nélkül előnyomuló hadsereg tudta volna tartani. És a már emlegetett párhuzamra visszatérve: akárcsak a németek esetében a nyugati fronton, Erdélyben sem alakult semmi a támadók tervei szerint, akik feltehetően megszállásra készültek, ehelyett azonban belesodrótak a háborúba.

A román offenzíva

1916. augusztus 27-én, este 9 óra körül a 4., a 2. és az 1. román hadseregek alakulatai a Kárpátok tizenkét átjáróján átkelve megkezdték előretörésüket Erdély belseje felé. A 4. hadsereg az Úz-völgyén, illetve a Gyimesi-, a Békási- és a Tölgyesi-szoroson át a Gyergyói- és a Csíki-medencébe, a 2. hadsereg Háromszékre és a Barcaságra nyomult be, az 1. hadsereg egységei pedig a Vöröstoronyi- és a Szurdok-szoroson, illetve a Vulkán-hágón át Nagyszeben és Hátszeg irányába törtek előre.³⁶ A támadó haderő létszámát román történészek körülbelül 420 000 főre becsülik; Andrei Pogăciaș szerint Románia mintegy 240 zászlóaljnyi gyalogságot, 12 000 főnyi lovasságot és 840 löveget vont össze a hadművelethez, néhány kijelölt vasúti csomópont közelében pedig további 10 zászlóalj állt készenlétben, hogy szükség esetén Erdélybe szállítsák őket.³⁷

Augusztus 27-én este a betörést magát ennél jóval kisebb erő – 116 zászlóalj, 79 üteg és 48 századnyi lovasság – hajtotta végre. Ezzel szemben az 1. osztrák-magyar hadsereg, amelynek a bukovinai határtól a Dunáig terjedő, mintegy 4-500 kilométernyi hosszúságú határszakaszt kellett védelmeznie, mindössze 32 zászlóaljat számlált.³⁸ A különböző hadszínterekről Erdélybe szállított csapatok eleinte ugyancsak az említett 1. hadsereg alárendeltségébe kerültek. A parancsnokság a rendelkezésére álló erőket a későbbiekben két csoportra osztotta: szeptember 7-én a Morgen altábornagy vezette északnyugati csoport alárendeltségébe 30 zászlóalj, 11 lovasszászad és 17 üteg tartozott, míg a délnyugati csoport, amelynek Staabs altábornagy volt a parancsnoka,

36 Gottfried, i. m. 106.

37 Pogăciaș, i. m. 42.

38 Ez megközelítőleg 25–30 000 puskát jelentett.

30 zászlóaljjal, 5 1/4 lovasszázaddal és 18 üteggel rendelkezett. Ehhez járult még 8 zászlóalj, 2 lovasszázad és 12 üteg, amely a hadseregtartalékot alkotta.³⁹ A német és az osztrák–magyar csapatok felvonulásának befejezése után ez a következőképpen módosult: az Erdélyben összevont teljes haderő 9 gyaloghadosztályból, 3 népfelkelő gyalogdandárból, 2 lovashadosztályból és 1 népfelkelő lovasdandárból állt. „Ennek ereje összesen – írja Nagy Vilmos – körülbelül 128 zászlóaljat, 22 hadosztály-kötelékben levő lovasszázadot és 117 üteget tett ki, melyhez még hozzászámítandó az 1. cs. és kir. és a 3. német lovashadosztálynál összesen 7 lovasezred [kb. 42 század] és megfelelő tüzérség. A felsorolt erőkön kívül a 2. cs. és kir. hegyidandár és a 10. hegyidandár beérkezése az olasz arcvonalról szeptember végére, illetve október elejére volt várható.”⁴⁰

Annak ellenére, hogy az Erdélyben állomásozó osztrák–magyar alakulatok erejéből mindössze az ellenség előrenyomulásának lassítására futotta, a román csapatok meglehetősen óvatosan haladtak: amint a Hajdú-Pollman szerzőpáros írja, szeptember közepén a 4. hadsereg mindössze 40-60 kilométerre volt a Kárpátoktól, míg a 2. hadsereg Fogarastól északkeletre, az 1. hadsereg pedig Nagyszebentől délre állt.⁴¹ Az utóbbi város elfoglalására – szinte érthetetlen módon – nem került sor. Nagy Vilmos szerint erre az óvatosságra – a támadók átlagban napi 3 kilométert tettek meg – részben az osztrák–magyar 1. hadsereg tevékenysége adott okot, amelynek egységei ugyan kénytelenek voltak folyamatosan hátrálni a román alakulatok elől, ezt azonban csak ott és csak olyan mértékben tették, amennyire ez okvetlenül szükséges volt.⁴² Ugyancsak hozzájárult a román vezetés elbizonytalanodásához, hogy szeptember első napjaiban déli határaik mentén hirtelen új ellenféllel kellett szembenéznük.

A déli front

A központi hatalmak – amint arról korábban megállapodtak – nem csak Erdélyben kívánták felvenni a harcot Romániával. Ezt jelentős mértékben elősegítette, hogy a bolgárok már augusztus 15-én, az erdélyi offenzívát megelőzően támadást indítottak a Sarrail vezette

39 Nagy, 1922, I. 83.

40 Nagy, 1922, I. 83.

41 Hajdú-Pollman, i. m. 226.

42 Nagy, 1922, I. 94–95.

haderő ellen, amelynek az Erdély elleni hadművelet esetén épp a bolgár hadsereget kellett volna semlegesítenie. A francia tábornok csapatainak augusztus 28-án ugyan sikerült megállítaniuk a támadást, ám a bolgár hadsereg így is elérte célját: egyrészt az általuk megszállt front lerövidülése következtében újabb, korábban lekötött bolgár erők szabadultak fel, másrészt Sarrail a harcok során kénytelen volt bevetni tartalékai nagy részét, így igen valószínűtlenné vált, hogy a román front tehermentesítése érdekében Szaloniki irányából jelentősebb hadműveletre vállalkozhasson. Végül szeptember 1-én Bulgária magának Romániának is hadat üzent.

A tárgyalt időszakban a 3. román hadsereg zöme – körülbelül 72 000 fő – a dobrudzsai határ mentén helyezkedett el. Turtucaiat (Tutrakánt), Silistrat és Bazargicot egy-egy zászlóalj tartotta megszállva, míg a románok támogatására küldött orosz segédcsoportok – két gyalog- és egy lovashadosztály, körülbelül 42 000 fő – Medgidiatól délre, Cobadin felé nyomultak előre. Ez utóbbiak a Bazargicnál állomásozó román erőkkel közösen alkották az orosz parancsnokság alatt álló keleti hadtestet, míg a turtucaiai és silistrai csapatok közvetlenül a román 3. hadsereg alárendeltségében maradtak. A román–orosz erők összesen 83 gyalogzászlóalj, 40 mozgatható üteg és 34 lovasszáhad fölött rendelkeztek.⁴³

A bolgár hadsereg első csapása a Turtucaianál kiépített erődrendszer ellen irányult. A mintegy 28 km-nyi hosszú, félkör alakú erődrendszer a Dunára támaszkodott; első vonalát 15 erőd, a másodikat az ezek mögött 100-300 méternyire kiépített, drótkadályokkal megerősített állások alkották. Az erődök védelmét a román 17. hadosztály katonái – 511 tiszts és 25 086 főnyi legénység – látták el.⁴⁴ Az ellenfél hadereje a 4. bolgár hadosztályból (17 zászlóalj), az 1. hadosztály 1. dandárából (8 zászlóalj), továbbá egy német vezetés alatt álló, 5 zászlóaljnyi vegyes különítményből állt, és összesen 30 zászlóaljat, illetve 5 lovasszádot számlált; ezek támogatásáról 132 különféle löveg gondoskodott.⁴⁵

A 4. bolgár hadosztály már szeptember 2-án, a támadás kezdetén a váróhöz szorította vissza a román arcvonal déli szakaszának harcelő-

43 Kirițescu, i. m. 315.

44 Manuel Stănescu: „Turtucaia, trezirea la realitate.” In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, Iunie 2016, 49–50.

45 Nagy, 1922, I. 96.; Stănescu ettől valamelyest eltérő módon adja meg a bolgár csapatok létszámát.

őrseit, de a tüzérségi előkészítés hatására olyan román csapatok is a Duna irányába kezdtek hátrálni, amelyek ellen tulajdonképpen nem indult támadás. Ezeket ugyan visszairányították az arcvonalba, egy részük azonban nem korábbi állásait, hanem az azok mögött kiépített második állásrendszert szállta meg, miáltal lehetővé vált, hogy az ellenséges csapatok behatoljanak Turtucaia és Silistra közé, mintegy felszámolva ezzel a két hídfő közötti összeköttetést. A román hadvezetés különféle szállítóeszközök felhasználásával körülbelül 17 zászlóaljnyi erősítést küldött a hídfő védelmére, azonban mindez semmiféle hatást nem gyakorolt a harcok kimenetelére. A végső támadásra, amely leginkább a 6–9 erődök környékére összpontosult, szeptember 5-én került sor. A támadás hatására az említett szakaszon védelemben levő 79. román gyalogezred katonái között pánik tört ki, csak a második állásrendszer magasságában sikerült megállítani a visszaözlőket. A parancsnokság az összeszedett emberekkel még egy ellentámadást is megkísérelt, ez azonban végül hiábavalónak bizonyult. A harcok során a csapattest állományának mintegy háromnegyede elesett; sokukat hátulról, menekülés közben érte a halálos lövés.

Estére a 15 erődből mindössze 2 volt a román erők birtokába, akik a védművekkel együtt szinte teljes tüzérségüket is elveszítették. Helyzetüket tovább rontotta, hogy a befutó erősítések minden elképzelés nélkül, szinte taláломra kerültek bevetésre, aminek következtében többségük azonnal fogságba esett, amint a hídfő területére ért. Végül a Dunának szorított román csapatok (a turtucaiai erődrendszer ugyanis olyan hídfőt képezett, amely mögött semmiféle híd nem vezetett át az említett folyamon) egy nappal később, szeptember 6-án adták meg magukat. A bevetett 39 000 katonából csupán 3500-an menekültek meg; mintegy 28 500 főt a bolgárok fogtak el, további 7000 pedig elesett vagy megsebesült.⁴⁶

A turtucaiai győzelem után a központi hatalmak csapatai Mackensen vezetése alatt a Duna mentén folytatták előretörésüket a Fekete-tenger irányába. A román és orosz erőknek végül csak azt követően sikerült megállítaniuk őket, hogy szeptember 14-én a már korábban elkészült, műszakilag is jól berendezett Rasova–Cocargea–Cobadin–Topraisar–Tuzla vonalra vonultak vissza (a vonal Tuzla felé eső része Constanțătól mindössze 18 kilométernyire húzódott).

46 Stănescu, i. m. 54.

Szeptember második felében ezen a frontvonalon jelentősebb összecsapásokra már nem került sor, román részről megkezdődött azonban az ún. flământai hadművelet előkészítése, amely során Averescu tábornok tervei szerint a dobrudzsai hadsereg támadásának mindaddig le kellett volna kötnie a bolgár–német haderőt, míg a 3. hadsereg átkel a Dunán, és a harcban álló ellenséges csapatok hátába kerül. Glenn E. Torrey szerint az előkészületek részeként az erdélyi hadműveletet időszakosan leállították – az 1., 2. és 4. hadseregnek az elért vonalon védelemre kellett berendezkednie –, a déli hadseregcsoportot pedig további négy hadosztállal erősítették meg, amelyekből hármat az erdélyi hadszíntérről vontak ki. A támadás indításának előestéjén a Mackensen erőinek lekötésével megbízott dobrudzsai hadsereg 128, a Dunánál összevont 3. román hadsereg 58 zászlóaljból állt.⁴⁷

A román csapatok szeptember 30-án késő este kezdték meg az átkelést, és október 1-ére az átjuttatott két hadosztálynak sikerült egy 4-6 kilométernyi szélességű és ugyanolyan mélységű hídfőt kialakítania a túlsó parton. A központi hatalmak nem rendelkeztek jelentősebb szárazföldi erőkkel a térségben, a bevetett repülőgépek pedig képtelenek voltak megakadályozni a folyamatosan átvezető hadihíd elkészülését, azonban az október 2-ra virradó éjszakán kitörő vihar több ponton is átszakította az ideiglenes építményt. A hidat ugyan sikerült kijavítani, viszont a vihar következtében a Duna vízszintje jelentősen megemelkedett, emellett pedig a nap folyamán a térségbe érkezett az osztrák–magyar flottilla több egysége is, amelyek tűz alá vették a partváltással küszködő román csapatokat. Torrey szerint az általuk okozott veszteségek és a keletkezett károk egyaránt jelentéktelenek voltak, ráadásul előbb a Bodrog, majd a Körös monitor kapott találatot a parton felállított tüzérséggel folytatott párbaj során, a román parancsnokok azonban mégis úgy érezték, hogy a hadihajók a repülőgépekkel együttműködve hatékonyan vágthatják el az átszállított csapatok visszavonulásának útját, kiszolgáltatva őket az ellenség kényének-kedvének.⁴⁸ A 3. hadsereg vezetősége – Nagy Vilmos szerint a nagyszebeni vereség hatására – végül leállította az átkelést, és több seregtestet visszairányított az erdélyi hadszíntérre.⁴⁹ Október 3-án, mindössze egy nappal később a flottilla egységei sodoraknák és két ráusztatott uszály

47 Torrey, i. m. 78–83.

48 Torrey, i. m. 87.

49 Nagy, 1922, I. 102.

segítségével a hadihidat is lerombolták, teljesen véget vetve ezzel a flámándai hadműveletnek. A harcok színhelye Erdélybe tevődött át.

Az erdélyi ellentámadás

Amint arról a korábbiakban szó esett, a román offenzíva megindulását követően a német és az osztrák-magyar hadvezetés különféle alakulatokat irányított Erdélybe az olasz, orosz és nyugati hadszínterekről. Ezek eleinte az augusztus 17-én létrehozott 1. hadsereg alárendeltségébe kerültek, azonban szeptember 18-án az említett hadsereg délnyugati, ún. Staabs-csoportjából megalakult a német 9. hadsereg, amelynek élére a frissen felmentett német vezérkari főnököt, Erich von Falkenhaynt nevezték ki.⁵⁰ A későbbiek során hadműveletileg az osztrák-magyar 1. hadsereget is a német 9. hadseregnek rendelték alá.⁵¹

Falkenhayn szeptember 15-én indult el Berlinből Erdély felé. Saját bevallása szerint ekkor még teljesen tájékozatlan volt a rá váró feladatot illetően, az utazás idejét azonban arra használta fel, hogy kíséretével az előtte álló lehetőségeket alaposan megvitassa.⁵² Mivel egyéb megbeszélései során egyértelművé vált, hogy sem Németország, sem Ausztria-Magyarország nem lesz képes más hadszínterekről olyan létszámban csapatokat Erdélybe irányítani, hogy a mintegy 4-500 km szélességű arcvonalon a román előnyomulást pusztán védelemmel megállíthassák, egyetlen lehetőségként az kínálkozott számára, ha egyenként, még azelőtt mér vereséget az ellenséges oszlopokra, hogy azok a határhegységekből kibontakozva egymással egyesülhetnének. A leendő hadműveletek pontos irányát a három román hadsereg helyzetéből adódóan meglehetősen egyszerű volt eldönteni: anélkül, hogy az osztrák-magyar és német erők két tűz közé kerüljenek, csupán

50 A 9. hadsereg megalakulásának dátumaként a szakirodalom szeptember 18-át adja meg, Falkenhayn munkájának román fordításában azonban a december 6-i dátum olvasható. Az eltérés a román naptárhasználatnak tudható be, ugyanis Románia csak 1919-ben tért át a Gergely-naptárra, aminek következtében a régi naptár szerinti április 1-jét április 14-évé nyilvánították. Glenn E. Torrey, illetve az ő közvetítésével több román történész a román fordításban szereplő dátumot veszi át, holott az ebben szereplő egyéb dátumok sem egyeznek a nyugati szakirodalom által megadott dátumokkal. (Lásd Torrey, i. m. 91., Pogăciaș, i. m. 45.).

51 Hajdú-Pollman, i. m. 225–226.

52 A román fordítás – a már kifejtett okból kifolyólag – szeptember 2-át adja meg a Berlinből való távozás időpontjaként.

az ellenség nyugati szárnya – a román 1. hadsereg – ellen lehetett támadást indítani.

Az említett román hadsereg négy csoportból állt. Ezek közül az első – tulajdonképpen a 20. hadosztály – a Duna partját szállta meg, és feladata a bolgár oldal ellenőrzésére, illetve az esetleges átkelési kísérletek megakadályozására korlátozódott. A második – az Olt csoport, amelyet a 13. és a 23. hadosztály alkotott – a Vöröstoronyiszoroson át Nagyszebenig nyomult előre, a várost magát azonban nem foglalta el. A harmadik, ún. Zsil csoportnak a Vulkán-hágón és a Szurdok-szoroson átkelve előbb Petrozsényt, majd Hátszeget és Dévát kellett volna birtokba vennie, támadásuk azonban Petrozsény elfoglalását követően, a várostól mintegy 15 kilométerre északra elakadt. Végül a Cserna csoportnak az azonos nevű folyó völgyét és Orsovát kellett megszállnia.⁵³ A román 1. hadsereg, amelyet keleti szomszédjától a Fogarasi-havasok tömbje választott el, nem pusztán a másik két román haderőtől volt elszigetelve; saját csapatai sem álltak kapcsolatban egymással.⁵⁴

A lehetőségeket mérlegelve Falkenhayn arra a következtetésre jutott, hogy elsőként a Zsil csoport alakulatait kell megtámadni, még mielőtt a 9. hadsereg utánpótlása szempontjából oly fontos Arad–Kolozsvár vasútvonalat sikerülne elérniük. Ez a hadművelet a német tábornok indulásakor tulajdonképpen már folyamatban volt: az osztrák–magyar 1. hadsereg a Zsil csoporttal szemben álló 144. dandárral, illetve a megerősítésére rendelt erőkkel – a 187. hadosztály zömével és az Alpenkorps 3 zászlóaljával – még szeptember 14-én támadást intézett a román csapatok ellen, és 19-ére a határ menti állásokig szorította vissza azokat. A harcokban részt vevő német és osztrák–magyar erőket Sunkel tábornok, a 187. hadosztály parancsnoka irányította.⁵⁵ Ahhoz azonban, hogy e szakaszon az előnyomulást folytatni lehessen, hetekig tartó előkészületekre – többek között a Hátszeg–Petrozsény műút és vasút kijavítására – lett volna szükség, ezért az a döntés született, hogy itt egyelőre leállítják a hadműveleteket, és a megalakulóban levő 9. hadsereg minden erejével a Nagyszeben előtt álló román csoport ellen fordul.

53 Pogăciaș, i. m. 44.

54 Kirițescu, i. m. 236.

55 Nagy, 1922, I. 92., Kirițescu, i. m. 239–241.

A tulajdonképpeni ellentámadás tervének kidolgozásakor Falkenhayn számos tényezőt vett figyelembe. Sunkel tábornok, akivel még a Zsil csoport ellen folytatott harcok idején találkozott, többek között arra hívta fel a figyelmét, hogy a román katona ugyan egyénileg nem harcol rosszul, a csapatok viszont a hátulról vagy oldalirányból jövő ellenséges nyomást, illetve az intenzív tüzérségi tüzet csak rövid ideig bírják elviselni.⁵⁶ E hiányosságokat, amelyek okait Sunkel a román vezetés alkalmatlanságában vélte felfedezni, csak úgy lehetett volna kihasználni, ha a Szeben környéki hegyeken keresztül sikerül a román csapatok hátába kerülni, azonban a helyiek és az osztrák–magyar katonák egyaránt azt állították, hogy az adott hegyi terep – a szorosokat és a hágókat leszámítva – hadműveletek folytatására teljességgel alkalmatlan. Ezzel szemben az Alpenkorps felderítői szeptember 19-én azt jelentették Falkenhaynnak, hogy csapataik a hegyeken átkelve is képesek lesznek megközelíteni a Vöröstoronyi-szorost. Nagy Vilmos szerint ez érlelte meg a 9. hadsereg újonnan kinevezett parancsnokában az elhatározást, hogy hegyi csapataival megpróbálja elvágni a románok menekülési útvonalát, a rendelkezésére álló haderő zömével pedig a szebeni havasok északi lejtője és a Nagyszeben közötti területen kísérelje meg az ellenség megsemmisítését. A támadást azonban még azelőtt kellett megindítani, mielőtt a nagyszebeni román csoport a fogarasival egyesül, illetve a 2. román hadsereg a 4-ikkel egy magasságba ér, lehetővé téve az általános román offenzíva kibontakozását.⁵⁷

Mialatt a későbbi 9. hadsereg alakulatai megérkeztek rendeltetési helyükre, illetve a nagyszebeni támadás terve megszületett, az osztrák–magyar 1. hadsereg katonáinak egy körülbelül 180 km-nyi szakaszon a román 4. hadsereg 60-80 zászlóaljával és a 2. hadsereg részeivel, egészen pontosan a 6. hadosztály csapataival kellett szembenézniük. Az említett szakaszon az osztrák–magyar hadvezetés eleinte csupán a 61. honvéd- és 71. közös gyaloghadosztály, illetve az 1. népfelkelő lovasdandár fölött rendelkezett; ezekhez csatlakozott szeptember 11-12-én a 39. honvéd- és a 72. közös hadosztály. Mivel a nagyszebeni csoport tulajdonképpen tétlenül állt, az ellenség nyomása teljes erejével az említett alakulatokra nehezedett, amelyek harcolva hátráltak a

⁵⁶ Falkenhayn, i. m. 27.

⁵⁷ Nagy, 1922, I. 111–112.

Maros és a Küküllő vonala felé. Az 1. hadsereg vezetésének nemcsak azt kellett szem előtt tartania, hogy csapatainak visszavonulása a 9. hadsereg támadását is megghiúsíthatja, hanem északi szárnyát is csak oly mértékben vehette vissza, hogy a Galícián és Bukovinán át húzódó keleti fronton harcoló osztrák–magyar 7. hadsereg déli szárnyát, amely a Kárpátokra támaszkodott, ne veszélyeztesse.⁵⁸

A szebeni csatát megelőző időszakban az osztrák–magyar 1. hadsereggel szemben álló mindkét román hadsereg elindította a maga támadását: a 2. hadsereg alakulatai a szeptember 14-ről 15-re virradó éjszakán, Fogarastól nyugatra három oszlopban keltek át az Olton, szeptember 16-án pedig a 4. hadsereg is megindult az osztrák–magyar erők északkeleti csoportja ellen.⁵⁹ E támadások következtében a 71. hadosztály Szászkeresztúr, a 19. dandár pedig Székelyudvarhely irányába vonult vissza; az utóbbi várost a román csapatoknak szeptember 18-ra sikerült elfoglalniuk. Szeptember 26-át, a szebeni csata kezdetét megelőzően azonban elcsitultak a harcok, amelyek során csak az 1. hadsereg balszárnyán elhelyezkedő csapatok kényszerültek a Maros mentén előkészített állásokba visszavonulni; a többi alakulat általában az említett állások előtt tartotta magát. Az 1. hadsereg tehát teljesítette küldetését: mindaddig feltartotta az ellenséges csapatokat, míg az ellentámadáshoz szükséges erőt sikerült Erdélyben összevonni.⁶⁰

A nagyszebeni csata

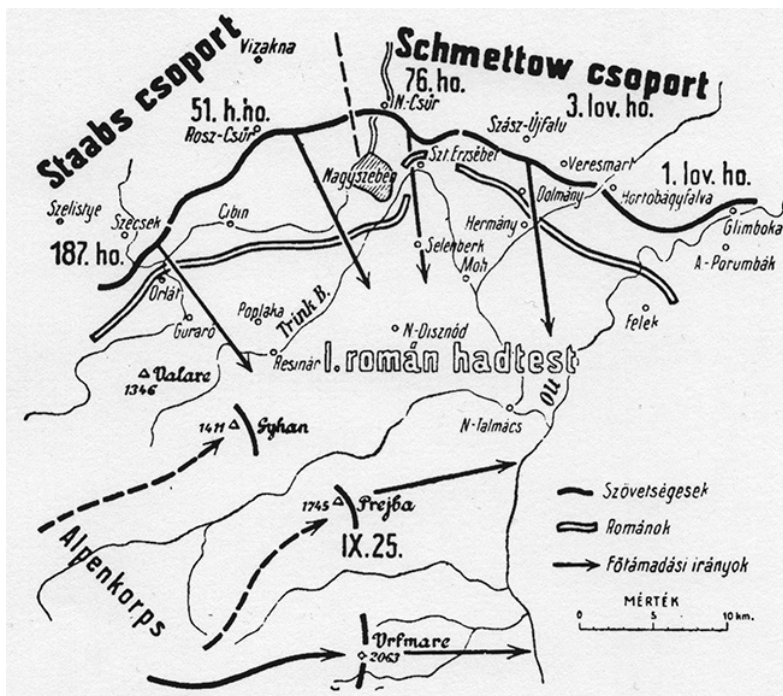
Amint láttuk, Falkenhayn az Alpenkorps szeptember 19-i jelentései alapján döntötte el, hogyan kívánja felvenni a harcot a román Olt csoport alakulataival. Elképzelései szerint, melyeket egy nappal később Schmettow altábornaggyal, a nagyszebeni csoport parancsnokával, és Krafft von Dellmensingen tábornokkal, az Alpenkorps parancsnokával is megosztott, nyugaton az Alpenkorps egységeiből álló megkerülő csoportnak a Szebeni-havasokon átkelve, a román hadsereg mögött kellett a Vöröstoronyi-szoros közelébe jutniuk, míg keleten Schmettow lovas hadtestére az a feladat hárult, hogy az Olttól délre eső terepszakaszt lezárja Fogaras felé, egyaránt megakadályozva, hogy a 2. román hadsereg egységei beavatkozhasanak a küzdelembe, illetve hogy az 1.

58 Uo. 119–121.

59 A Nagy által megadott dátum (Lásd Nagy, 1922, I. 92.). Kirițescu szerint a 4. román hadsereg támadása már 15-én kezdetét vette. (Vö. Kirițescu, i. m. 256.).

60 Nagy, 1922, I. 93–95.

román hadsereg csapatai a Fogarasi-havasok irányába vonulhassanak vissza. A 187. gyaloghadosztályból, az 51. honvédhadosztályból és a 76. tartalékhadosztályból álló Staabs csoportnak – a tulajdonképpeni főerőnek – Nagyszebenből nyugatra, északnyugatra és északkeletre kellett elhelyezkednie. A tervek szerint a támadás során e három seregtestnek Nagyszeben két oldalán a szoros északi bejárata irányába kellett előretörnie.⁶¹

1. ábra. A nagyszebeni támadás terve

(Forrás: Nagybaczoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából”. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 258.)

Az osztrák–magyar főerőknek a román I. hadtesttel (az ún. Olt csoporttal) kellett megütközniük, amelynek két seregteste, a 23. és a 13. román hadosztály az Olt folyótól nyugatra, illetve keletre foglalt állást. A román parancsnokság, amely a frontvonal mögött 15 km-nyire

61 Uo. 121., valamint Szádeczky, é. n. I. 141–142.

levő Nagytalmácsra települt, az említett csapatok mellett még egy hat századból álló lovasdandár fölött is rendelkezett.⁶² A csoport alakulatait a Vöröstoronyi-szorostól mintegy 20-25 kilométer, a Zsil csoporttól megközelítőleg 60 kilométer, a 2. román hadseregtől pedig körülbelül 50 kilométer választotta el.

A szemben álló felek létszámát illetően meglehetősen ellentmondásos adatokkal rendelkezünk. A román szakirodalomban eléggé elterjedt az a megállapítás, hogy az osztrák–magyar és német erők jelentős fölényben voltak a román csapatokkal szemben. Ezt a román történészek egyrészt az Olt csoport és a 9. hadsereg fegyverzeti különbségeivel indokolják – eszerint a románok mindössze 19 üteggel és 34 géppuskával rendelkeztek ellenfeleik 59 ütegével és 172 géppuskájával szemben –, másrészt a két fél rendelkezésére álló seregtestek számával támasztják alá – míg a román parancsnokság két gyaloghadosztály és egy lovasdandár fölött rendelkezett, az osztrák–magyar és német erők 3 gyaloghadosztályt, két lovas hadosztályt és egy hegyi hadosztályt tudtak felvonultatni, amelyekhez a későbbiekben egy további gyaloghadosztály is csatlakozott.⁶³ Ezzel szemben Falkenhayn a román hadjáratról szóló munkájában némileg más képet fest a helyzetről: az ő becslései szerint a románok 40 zászlóaljának létszáma körülbelül 40 000 fő körül mozgott, az általa vezetett hadsereg viszont legfeljebb 32 zászlóaljnyi német és osztrák–magyar katonát – kb. 20 000 főt – számlált.⁶⁴ Mivel a tárgyalt hadjáratról szóló munkájának román fordítói az 1937-es kiadás egyik lábjegyzetében a német tábornok által közölt adatokat meglehetősen pontosnak ítélik, és csupán a fegyverzetbeli különbségekre hívják fel a figyelmet, joggal feltételezhető, hogy a román erők jelentős számbeli fölényben voltak ellenfeleikkel szemben.⁶⁵

Bár a német és osztrák–magyar csapatok már szeptember 22-én este, mindössze három nappal a megbeszélést követően megkapták a támadáshoz szükséges csoportosítás felvételére vonatkozó utasításokat, a nagyszebeni medencében az első támadást mégsem a Falkenhayn vezette erők, hanem a román csapatok indították a szeptember 21-éről 22-re virradó éjszakán.⁶⁶ A harcok egész napon át folytak, a románok-

62 Kirițescu, i. m. 261.

63 A román csapatok fegyverzetéről és esélyeiről lásd Pogăciaș, i. m. 46.

64 Falkenhayn, i. m. 28.

65 Lásd Falkenhayn, i. m. 24.

66 Nagy, 1922, I. 121.

nak azonban nem sikerült döntő eredményt elérniük: mindössze a Schmettow-hadtest néhány alakulatának kellett állásait visszakanyarítania. Mivel a hadsereg balszárnyán harcoló 1. lovashadosztályt végül nem sikerült teljesen visszaszorítani az Olt mellől, a fogarasi út – amely a 2. és az 1. román hadseregek közötti kapcsolat szempontjából létfontosságú lett volna – továbbra is a 9. hadsereg ellenőrzése alatt maradt. Annak érdekében, hogy Schmettow körülbelül 65 kilométer széles arcvonalon széthúzott, 7 lovasezredből álló ereje mögött megfelelő tartalékot képezhessen, Falkenhayn megkísérelte elérni, hogy az 1. hadsereg alárendeltségében levő 89. német gyaloghadosztályt a 9. hadsereg rendelkezésére bocsássák, kérését azonban ekkor még elutasították.⁶⁷

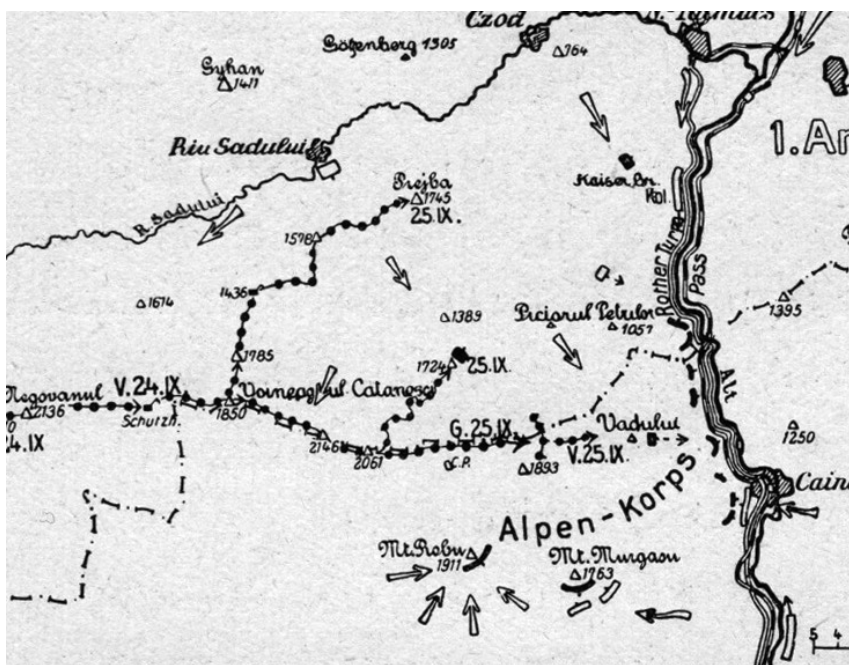
Ugyancsak 22-én kezdte meg előnyomulását a Szebeni havasokon keresztül az Alpenkorps azon 6 zászlóalja és 5 ütege is, amelyeknek a hegyekből leereszkedve a román erők mögött kellett elzárniuk a Vöröstoronyi-szorost. Míg egyik csoport a szoros északi bejárata irányába haladva igyekezett a 23. román hadosztály hátába kerülni, a másik dél felé indult; az utóbbi alakulatai szeptember 24-ére, több 2000 méternél magasabb hegy megmászása után elérték a Negovanul-csúcsot, ahol a zöm a parancsnok, Tutschek vezérőrnagy vezetésével a Preajba (1748 m) és a Vârful Mare (2073 m) vonalában fejlődött fel a szoros felé való előnyomuláshoz, a biztosító osztagok pedig a határon átkelve a Robu, Murgasu és Vadu nevű hegyeken foglaltak állást, hogy a dél felől várható ellenséges támadásokat felfogják (ez utóbbiak közül a Vadura irányított osztagnak a szoroson átvezető út és vasút vonaláig kellett előretörnie). Mivel a román I. hadtest parancsnoksága sem a felderítésről, sem pedig a szárnyak biztosításáról nem gondoskodott megfelelőképpen, mindössze azt követően szerzett tudomást a német hegyi csapatok jelenlétéről, hogy az Alpenkorps kötelékébe tartozó bajor alakulatok 25-én elérték a Negovanul közelében található menedékházat, arról azonban, hogy mekkora erőnek sikerült a román seregtestek hátába kerülnie, még ekkor sem rendelkeztek semmiféle információval.⁶⁸

Míg a német és osztrák–magyar erők a Szebeni-medencében és a Vöröstoronyi-szorosban csatára készülöttek, a román csapatok szep-

67 Uo. 116–118.

68 Uo. 123., Kirițescu, 265.

tember 23-án támadást indítottak a hátszegi csoport ellen, amelyet sikerült olyannyira visszaszorítaniuk, hogy 25-én Petrozsény is újra elesett. Az ellenséges előretörés – amennyiben a 144. dandárnak nem sikerül kitartania – elsősorban a Maros völgyét fenyegette, de mivel a Zsil csoportnak ahhoz, hogy a nagyszebeni harcokba beavatkozzon, megközelítőleg 7-8 napra lett volna szüksége, Falkenhayn végül úgy döntött, nem von el jelentősebb erőt a Nagyszebeni-medencéből, és mindössze egyetlen zászlóaljjal erősítette meg a Hátszegnél harcoló alakulatokat.

2. ábra. Az Alpenkorps a Vöröstoronyi-szorosban (részlet)
(Forrás: Albert Reich: Durch Siebenbürgen und Rumänien.
München, é. n. – 1917 –, Lucas Verlag, 20.)

A nagyszebeni csoport támadása – bár már 25-én este kezdetét vette – tulajdonképpen csak 26-án, rövid tüzérségi előkészítést követően bontakozott ki. Az első nap folyamán nagyrészt csak az arcvonal jobb szárnyán támadó 187. hadosztály, illetve az 51. hadosztály jobb szárnya

vett részt a harcokban; a német egységek estére elfoglalták Guraró és Poplaka községeket. Az 51. honvédhadosztály többi részének csak Poplaka elestét követően, a 187. hadosztállyal összhangban kellett volna megkezdenie az előrenyomulást a Nagyszebentől délkeletre húzódó sík területen, erre azonban aznap már nem került sor, és nem bocsátkozott harcba a Nagyszebentől keletre támadó 76. tartalékhadosztály sem, amelynek meglehetősen nehéz terepen kellett előretörnie.

A főerőkkel összhangban Schmettow lovasai és az Alpenkorps egységei is megkezdtek előnyomulásukat. Az előbbieket az Olton átkelve tüzérségi tűzzel megállították a Fogaras irányából érkező román lovasság előretörését, és rövid harcot követően a nagyszebeni román csoport Felsőporumbáknál álló lovasságát is visszavonulásra készítették. Az utóbbiak – az Alpenkorps katonái – három ponton, Boițanál, Luncinál és Câineni-nél elérték a Vöröstoronyi-szorost: a 10. vadászászlóalj csapatai Vöröstoronyinál, az 1. bajor testőr gyalogászlóalj katonái pedig Râul Vaduluinál és Câineni-nél hatoltak a völgybe, amelynek egy megközelítőleg három kilométernyi szakaszát el is foglalták, majd ezt követően felrobbantották a vasútvonalat, megszállták a câineni-i vasútállomást, és több déli irányból indított ellentámadást is visszavertek. A német hegyi csapatok többi része egyelőre az Olt nyugati partján emelkedő magaslatokon maradt.

Az Alpenkorps 26-i harcait a román, illetve a német és magyar szakirodalom teljesen eltérő módon ismerteti. Kirițescu ugyan futólag megemlíti, hogy a román 48. gyalogezred, amely az Olt csoport tartalékát alkotta, a szoros felé indult, hogy azt az ellenséges erőktől megtisztítsa, de részletesebben csak a dél felől indított román ellentámadásokkal foglalkozik, különösen kiemelve, hogy ezek előzményeként egy vezérkari tiszt kezdeményezésére tizenhárom idős román paraszt, egy csendőr- és egy hidász őrmester mintegy három órán át tartotta fel az időnként felbukkanó német járőröket.⁶⁹ Falkenhayn és Nagy Vilmos a meglehetősen heves câineni-i harcok említése mellett bővebben is kitér a 48. gyalogezreddel kapcsolatos történésekre: amint Nagy írja, a román csapattest a délelőtt folyamán teljesen gyanútlanul vonult be a szorosba, ahol hirtelen a németek puska-, géppuska- és ágyútüzebe került. A román katonák között a váratlan

69 Kirițescu, i. m. 268.

rajtaütés hatására pánik tört ki: mindenki menekülni próbált, de végül csak egy kisebb csoportnak sikerült észak felé kijutnia a szorosból. A többiek a németek tüzének estek áldozatul vagy az Olt megáradt vizébe fulladtak.⁷⁰

3. ábra. Az Alpenkorps bajor katonái a Vöröstoronyi-szorosban
(Forrás: „Der Krieg 1914/17”. In Wort und Bild, 121. heft, 955.)

Szeptember 27-én a német és az osztrák–magyar főerők támadásával újra kiújultak a harcok a mintegy 80 kilométer hosszúságú arcvonalon. A 187. hadosztálynak, amelyet az Alpenkorps Hátszeg térségéből átirányított egységeivel (kb. két zászlóalj) erősítettek meg, sikerült elfoglalnia az Oncești-tetőt (1774 m), mire a román 23. hadosztály kiűrtette korábbi állásait és visszavonult; a németek végül Resinárt is bevették. Az 51. honvédhadosztály szintén kivette állásaikból az ellenséges csapatokat, előretörése azonban egy ellentámadás következtében, melyet a románok a seregtest Nagyszeben és Sellenberk közé érkező balszárnya ellen indítottak, némileg lelassult. Az ellentámadás

70 Nagy, 1922, I. 131.; Falkenhayn, i. m. 52.

végül a tüzérség és a gyalogság tüzeiben összeomlott, az elhárítása által okozott idővesztés azonban a két szomszédos hadosztály előretörésében is késedelmet idézett elő. Estére, írja Nagy Vilmos, a 187. hadosztály Kisdisznódnál, az 51. honvédhadosztály a Nagydisznód előtti magaslatokon és Sellenberk déli szegélyén állott, a 76. tartalék-hadosztály pedig Sellenberk–Hermány vonaláig jutott előre.⁷¹ A nap kezdetén elfoglalt állásaihoz képest az Olt csoport két seregteste mintegy 10-15 km-nyit hátrált, az általuk elfoglalt hídfő pedig körülbelül 25 km-nyi szélességűre és 9 km mélységűre szűkült, de csapataik továbbra is határozottan tartották magukat a szoros előterében hatalmas félkört formázó arcvonalon.

Fokozatosan mutatkozni kezdtek azonban a válság jelei is; a nap folyamán vívott harcok során a 76. tartalék-hadosztállyal szemben álló 13. román hadosztály több alakulata is elhagyta az állásait, a rendezetlen visszavonulást a szakirodalom szerint részben az ellenség tüzetől való félelem, részben pedig az idézte elő, hogy délutánra egy német csoportnak sikerült a román seregtest hátába kerülnie.⁷² A német katonákat az a Friedrich Paulus vezette, aki leginkább második világháborús szereplésének köszönhetően, a sztálingrádi német hadsereg parancsnokaként tett szert nemzetközi ismertségre.⁷³ Estére a román hadtest hátsó soraiban újra pánik tört ki, amelyet feltehetően a szoros elzárásának híre vagy az északi bejárat irányába előretörő hegyi csapatok felbukkanása idézett elő. A keletkezett zűrzavart a német megfigyelők is észlelték, ennek ellenére azonban a román csapatok ellenállása az éjszaka folyamán sem lankadt.⁷⁴

A 27-i nap a Schmettow-hadtest számára is mozgalmasnak bizonyult: a Fogaras és Nagyszeben közötti irányt lezáró alakulatok térségében az ellenséges lovasság egy meglehetősen erős csoportja tűnt fel, amely a reggeli köd leple alatt az Olt völgyében Felsőárpás felé nyomult előre, majd eltűnt a település körüli erdőkben. Feltartóztatásukra a hadtest utolsó tartalékát, a mindössze három gyenge századdal rendelkező 18. német huszárezredet vetették be, amelyet egy tábori tarackos üteg támogatott. Összecsapásra végül nem került sor, de a nap eseményei alapján a német hadvezetés egyre valószínűbbnek tartotta, hogy a 2.

71 Nagy, 1922, I. 132

72 Pogácsas, i. m. 46.

73 Torrey, i. m. 96.

74 Falkenhayn, i. m. 54.

román hadsereg meg fogja kísérelni a nagyszzebeni csoport felmentését.⁷⁵

Ezekkel az eseményekkel egyidőben a Schmettow-hadtest Vöröstoronyi-szoros felé támadó részei lezárták az Olt és a hegyek közé eső terepszakaszt, és bár több ellentámadást is visszavertek, a szoros bejáratához nem tudtak közelebb jutni. Mindössze a balszárny egyik százada bizonyult eredményesebbnek: megszállták a La Cetate (846 m) nevű magaslatot, ahonnan géppuskáikkal tűz alatt tarthatták a Şurulon (2281 m) át vezető gyalogösvényt, és a románok minden erőfeszítése ellenére is kitartottak újonnan elfoglalt állásaikban. Nem sikerült azonban lezárni a Fogarasi-havasoknak az Olt felé eső lejtőjén egy körülbelül 19 km széles szakaszt, amelyen keresztül a Nagyszzebeni-medencében harcoló román csapatok továbbra is kibújhattak a bekerítésből.⁷⁶

4. ábra. Az Alpenkorps katonái a Vaduluinál, ellenséges támadásra várva
(Forrás: Albert Reich: *Durch Siebenbürgen und Rumänien*.
München, é. n. -1917 -, Lucas Verlag, 26.)

75 Falkenhayn, i. m. 54.

76 Nagy, 1922, I. 133.

A nap folyamán talán az Alpenkorps azon alakulatai szembesültek a legnagyobb kihívással, amelyek a Vöröstoronyi-szoros lezárását kapták feladatul. Ekkorra kezdtek befutni ugyanis azok a szerelvények, amelyek a Duna mellől átvezényelt román 20. hadosztály alakulatait szállították a szoros Románia felőli részéhez. A délről indított ellenséges támadásokat a szorostól nyugatra elhelyezkedő Robu (1911 m) és Murgasu (1763 m) magaslatoknál az Alpenkorps katonái visszaverték, Căineni-nél és Râul Vadului-nál azonban a román csapatok végül súlyos veszteségeik ellenére is sikerrel jártak; a bajor zászlóalj emberei kénytelenek voltak nyugat felé, a szorost környező hegyek lejtőire visszahúzódní a túlerő elől. A románok mindezek ellenére sem lehettek túlságosan elégedettek a nap mérlegével; a németek újonnan elfoglalt állásaikból továbbra is képesek voltak jól-rosszul tűz alatt tartani a völgyet és a rajta átvezető műutat.

A nagyszebeni román csoport a 20. zászlóalj támadásával egyidőben észak felől is kísérletet tett a szoros megtisztítására, itt azonban csapataik előbb a Vöröstoronyra előretolt 10. vadászzászlóalj katonáiba ütköztek, a későbbiekben pedig, amint délnyugat felé, a hegyeken keresztül próbáltak áttörni Románia irányába, a bajorokkal kerültek szembe. A harcok a Preajba alatti menedékháznál s az Oncești-en voltak a leghevesebbek: amint Szádeczky írja, még „sötét este is pattogtak a gépfegyverek és fénylettek a srapnelek a magas bérceken. Az Olt keleti oldalán is [...] tűzcsóvák villantak fel.”⁷⁷ Miután ezen a szakaszon minden erőfeszítésük kudarcot vallott, a román csapatok végül a visszavonulás mellett döntöttek, újra csatlakozva a Nagyszebeni-mendencében védekező főerőkhöz.

A helyzet 27-én este a következő volt: az Olt hadtest ellenállását a német és osztrák–magyar erők minden erőfeszítése ellenére sem sikerült megtörni, és azt is nehéz lett volna megjósolni, hogy az Alpenkorps megkerülő egységei, amelyek nemcsak a főerőktől, de gyakran egymástól is elszigetelve harcoltak, meddig tudnak még ellenállni a déli irányból támadó román csapatoknak. További aggodalomra adott okot, hogy a román 2. hadsereg bármikor beavatkozhatott a Nagyszebennél folyó küzdelembe.

77 Szádeczky, é. n. I. 150.

5. ábra. Az Alpenkorps katonáit támogató osztrák–magyar hegytüzérek
(Forrás: Albert Reich: *Durch Siebenbürgen und Rumänien.*
München, é. n. – 1917 –, Lucas Verlag, 27.)

Az elért eredmények dacára tehát Falkenhayn sem volt teljesen nyugodt, azonban a nap eseményei sokkal nagyobb hatást gyakoroltak a román vezetésre: az Olt csoport parancsnokát, Ioan Popovici tábornokot teljesen hatalmába kerítette a közelgő katasztrófa előérzete.

A tábornok egyre inkább elvesztette a fejét, és mindenkiben kémét vagy árulót látott, olyannyira, hogy az 1. hadsereg parancsnokának a teljes civil lakosság lemészárlására tett javaslatot. Amint Kiriltescu írja, egyetlen reménye az volt, a 2. hadsereg még időben beavatkozik a küzdelembe, hogy megfordíthassa a csata menetét, azonban számolva azzal, hogy ez esetleg mégsem következik be, az alárendeltségébe tartozó egységek vonatait a szoros bejáratához irányította. E parancs végrehajtásával az Olt csoport erői tulajdonképpen megkezdték a visszavonulásra való felkészülést.⁷⁸

Popovici reménykedése, illetve Falkenhayn aggodalma a 2. román hadsereg beavatkozását illetően nem volt teljesen alaptalan. Szeptember 26-án, azaz tulajdonképpen a nagyszebeni támadás kibontakozásával egyidőben nemcsak az említett hadsereg, hanem a 4. román hadsereg is megindította támadását az 1. osztrák–magyar hadsereg

⁷⁸ Kiriltescu, i. m. 270.

alakulatai ellen, és 27-én estére a román csapatok a 16. honvéd hegyidandárt Dédáig, a görgényi csoportot pedig Görgényüvegcsűríg szorították vissza. Míg a 4. román hadsereg csapatai az 1. hadsereget igyekeztek lekötni, a 2. román hadsereg támadása főként az 1. és a 9. hadsereg csatlakozási pontja, illetve a két hadsereg érintkező szárnyai ellen irányult. A román 4. hadosztály Fogarastól kiindulva két oszlopban, az Olttól délre, illetve északra kezdte meg előnyomulását Nagyszében felé; a 2. hadsereg zöme ezalatt az Olttól északra indított támadást, amelyet az 1. hadsereg déli szárnyán álló 71. gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály nem tudott feltartóztatni, s emiatt a 9. hadsereg bal szárnyán levő alakulatok is kénytelenek voltak engedni az ellenség nyomásának. A 71. hadosztály azonban Falkenhayn kérésére végül mégsem folytatta visszavonulását a Küküllő mögé, hanem újra állást foglalt, a 89. hadosztály erőltetett menetben beérkező egységeinek pedig sikerült lezárniuk azt a mintegy 20 kilométernyi részt, ami korábban az 1. és a 9. hadsereg között keletkezett.⁷⁹

Szeptember 28-án reggel azonban, amikor a Nagyszébeni-medencében újra fellángoltak a harcok, a román 4. hadosztály még éppen csak megindult Fogaras irányából, a 89. német hadosztályt pedig ugyancsak aznap irányították át Segesvárról a 9. hadsereghez. A Vöröstoronyi-szoros előterében a támadást ezúttal is Falkenhayn főereje kezdte: a 187. hadosztály a szebeni hegyek aljában, az 51. honvéd hadosztály a szebeni főúton, a 76. tartalék hadosztály pedig a fogarasi műút mentén tört előre. A gyalogságot repülőgépek is támogatták, amelyek főként a román vonalak mögötti célpontokra dobtak bombákat. A különféle ellenséges egységeket sok helyen csak közelharc árán lehetett visszaszorítani, de végül az osztrák–magyar és német csapatoknak egy utolsó erőfeszítéssel sikerült megtörniük a románok ellenállását, és a délutáni órákban a Schmettow lovasságával szemben álló erők is visszavonulásra kényszerültek. Estére a szoros feletti falvak – Vesztény, Fenyőfalva, Felek és Talmács – Falkenhayn csapatainak birtokában voltak, a német és osztrák–magyar katonák pedig Nagytalmácstól délre elérték a szoros bejáratát. Amint Nagy Vilmos írja, az út mentén elhagyott kocsik és lövegroncok, illetve a szerteszét heverő emberi és állati hullák egyaránt a teljes vereség képét mutatták. Ennek ellenére a győztesek meglehetősen kevés foglyot ejtettek: az ellenséges haderő zöme egész

79 Nagy, 1922, I. 138–139.; Torrey, i. m. 98.

egyszerűen eltűnt a Nagyszebeni-medencéből. A foglyok csekély száma miatt Falkenhayn egyenesen attól tartott, a hegyekbe húzódott román csapatok csak erősítésre várnak, hogy ellentámadást indíthassanak a német és osztrák–magyar alakulatok ellen.⁸⁰

A német főparancsnok aggodalma – bár ő erről még nem tudhatott – teljesen alaptalan volt: 28-án este az Olt csoport parancsnoka kiadta az utasítást az általános visszavonulásra. Míg a román haderő tüzerése és a vonatoszlopai a továbbra is lezárt szoroson át indultak Románia felé; a gyalogságnak a parancs szerint a hegyeken átkelve kellett elhagynia Magyarország területét. A 23. és a 13. hadosztályok számára Boițát, illetve Porcești-et jelölték meg kiindulási pontként, és utasították őket, hogy csak 29-én reggel kezdjék meg a visszavonulást, a szoros két oldalán futó gyalogösvényeket használva az átkeléshez. Amint Kirițescu írja, a szoroson átvonuló tömegben az embereken és a visszafelé hajtott marhacsordákon kívül mintegy 2000 jármű zsúfolódott össze; ezek nagy részét a rekvirált, illetve a lőszer- és egészségügyi oszlopokhoz tartozó szekerek és az ökrök vagy lovak vontatta ágyúk tették ki, de itt szállították hátra a csoport repülőgépeit is. Valahol az oszlop közepe táján, a törzsét alkotó tisztek társaságában maga az Olt csoport parancsnoka is ott gyalogolt a visszavonulók között.

Ugyan parancsba adták, hogy mindenki igyekezzen csendben maradni, azonban ekkora tömegben a rendet csak nagy erőfeszítések árán lehetett fenntartani. A zűrzavart tetézte, hogy az oldalvölgyekből, illetve a szoros oldalán magasló hegyeken levő állásokból az Alpenkorps elrejtőzött emberei lövöldöztek a völgy alján kígyózó oszlopra. A menet többször el is akadt: a menekülők előbb az éjszaka közepén, Râul Vadului közelében ütköztek egy lótetemekből, illetve felfodított szekeréből épített barikádba; itt a feltorlódott tömegre tüzelő német hegyi alakulat katonáit végül ágyútűzzel kellett állásaik elhagyására kényszeríteni. Lunci-nál a németek az oszlop közepére nyitottak tüzet, másfél kilométerrel délebbre pedig újabb géppuskákkal felszerelt ellenséges csoport zárta el a völgyet; a visszavonulóknak a két utóbbi esetben is csak harc árán sikerült kikényszeríteniük a továbbhaladást. Az első román fogatok végül másnap délután két óra körül érték el Câineni-t.⁸¹

80 Nagy, 1922, I. 135–139.

81 Kirițescu, i. m. 273–274.

Szeptember 29-én, mialatt az Olt csoport csapatai kinkeservesen küzdöttek előre magukat Câineni irányába, a 2. román hadsereg azon csoportja, amelyik az Olttól délre kezdte meg előnyomulását Nagyszeben felé, folytatta előretörését, és estig Porumbák–Szarata térségéig jutott. Ugyanakkor az Olttól északra levő román erők egyre hátrább szorították a 71. gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály csapatait, amelyeknek csak azt követően sikerült fellélegezniük, hogy a 89. gyaloghadosztály Lüttwitz tábornok parancsnoksága alatt oldalba támadta az ellenséget. A románok teljes erejükkel a németek ellen fordultak, akiket valamelyest vissza is nyomtak, azonban Lüttwitz közbelépésének köszönhetően a korábban szorongatott két hadosztálynak sikerült újra állást foglalnia, a román erők pedig továbbra sem tudtak beavatkozni a nagyszebeni harcokba.⁸²

A Vöröstoronyi-szoros előterében ezalatt a csata utolsó felvonása zajlott. A hátramaradt román csapatok még egy ideig a szoros bejáratának közelében húzódó állásaikban próbálták feltartóztatni a támadókat, de végül ők is meghátráltak a túlerő elől. Bár a küzdelem egészen délutánig tartott, visszavonulásukkal tulajdonképpen megszűnt mindenféle szervezett ellenállás. A nagyszebeni csata Falkenhayn diadalával és az Olt csoport vereségével ért véget. „40 román zászlóalj és mintegy 16 üteg pusztult itt el – írja Nagy Vilmos –, ebből 3000 fogoly, 13 löveg, sok fegyver, 2 repülőgép, 70 autó és az egész hadseregvonat zsákmányul esett. A foglyok száma feltűnően kevés volt, mert a hadsereg zöme holtan és sebesülten maradt a csatatéren.”⁸³

Bár a német és az osztrák–magyar erők kétségtelenül látványos győzelmet arattak a román csapatok fölött, Falkenhayn és a jórészt az általa közöltekre támaszkodó Nagy némileg eltúlozza a román veszteségek mértékét. Mindketten említést tesznek ugyan a foglyok csekély számáról, és ezt azzal magyarázzák, hogy a román katonák nagy része elesett a harcok során, a halottakra vonatkozóan azonban egyik szerző sem közöl semmiféle adatot. Hasonló a helyzet a tüzérség veszteségeit illetően is: Nagy mintegy 16 üteg elpusztításáról beszél, ugyanakkor a zsákmányolt ágyúk számát mindössze 13-ra teszi. A csata mérlegét illetően tehát Kiriltescu értékelése tűnik helytállóbbnak, aki szerint az Olt csoport ugyan súlyos veszteségek árán, seregvonatait hátrahagyva,

82 Nagy, 1922, I. 141–142.

83 Nagy, 1922, I. 142.

de tulajdonképpen kibújt a bekerítésből, és tüzérségének nagy részét is sikerült kimenekítenie az ellenség karmaiból.⁸⁴ A nagyszebeni győzelem azonban ennek ellenére is fordulópontot jelentett az erdélyi hadjárat történetében: elindította azt a folyamatot, amely során a román csapatok nem csupán kiszorultak Erdélyből, de Románia nagy része is a német és az osztrák–magyar erők birtokába került.

Nagyszebentől Brassóig

A nagyszebeni diadal – bármennyire jelentősnek bizonyult is a későbbiek során – önmagában nem volt elég ahhoz, hogy a hadjárat sorsát eldöntse. A 9. hadsereg ugyan kiszorította Erdélyből a három román hadsereg egyikét, azonban az osztrák–magyar 1. hadsereg alakulatai, miközben lényegesen lelassították a túlerőben levő elléges csapatok előretörését, megállítani még mindig nem tudták őket. Ahhoz tehát, hogy pillanatnyi előnyét kihasználhassa, Falkenhaynnak továbbra is gyorsan kellett cselekednie, ezért úgy döntött, hogy már október 2-án megindítja támadását a 2. román hadsereg ellen.

Az eredeti tervek szerint az 51. honvéd hadosztálynak a Vöröstoronyiszoros lezárásával megbízott Alpenkorps egységeit kellett volna felváltania, és így a magyarok nem vettek volna részt a további hadműveletekben. Falkenhayn azonban végül elállt ebbéli szándékától, és a 187. és 76. hadosztállyal együtt a honvédeket is utasította, hogy az Olttól délre gyülekezzenek a keleti irányba megindítandó támadáshoz, amelyhez a 89. és a 71. hadosztályokból frissen létrehozott és Morgen altábornagy parancsnoksága alá rendelt hadtestnek is csatlakoznia kellett. Mivel a tervezett előnyomuláshoz a 9. és az 1. hadsereg szorosabb együttműködésére volt szükség, az osztrák–magyar hadseregfőparancsnokság az 1. hadsereget is Falkenhaynnak rendelte alá.⁸⁵

Október 1-je nagyrészt a különféle seregtestek felvonulásával, az erők átcsoportosításával telt el, amit a román 2. hadsereg semmilyen módon nem próbált megakadályozni. Mindez azért érdemel különösebb figyelmet, mert az említett hadsereg három hadosztálya már a nagyszebeni csata idején meglehetősen közel jutott a 9. hadsereghez: Kirițescu szerint 28-án este a román erők mintegy 60 km széles arcvonalanak balszárnya Felsőárpásnál a Fogarasi-havasokra, jobbszárnya a Homo-

84 Kirițescu, i. m. 274.

85 Nagy, 1922, I. 151–154.

ród és a Nagyküküllő közötti területre támaszkodott. A román 6. és 3. hadosztály leginkább az 1. és a 9. hadsereg csatlakozási pontját fenyegette, az Olt két oldalán támadó román 4. hadosztály pedig mintegy 12 kilométernyire közelítette meg Schmettow embereit, akik a 9. hadsereg balszárnyát alkották. Amint láttuk, 29-én a román erők – pontosabban a 6. hadosztály csapatai – az Arz és a Falkenhayn vezette hadseregek csatlakozási pontján keletkezett rést lezáró 89. hadosztállyal ütköztek össze, míg a 3. és 4. hadosztály tovább folytatta az osztrák–magyar és német csapatok visszaszorítását, anélkül azonban, hogy bármelyik seregetest is átütő sikert ért volna el ellenük. Végül 29-én este a román parancsnokság úgy döntött, leállítja a 2. hadsereg támadását; 30-án a 4. hadosztály déli csoportja csak azért folytatta az előretörést, mert nem értesítették időben a parancsnokság döntéséről. Támadásukat végül a beérkező 76. hadosztály állította meg, mivel azonban megközelítőleg ezzel egyidőben a parancsnokság utasítását is kézhez kapták, a 2. hadsereg alakulatai közül utolsóként ez a csoport is megkezdte a visszavonulást.⁸⁶

Nagy Vilmos vélekedése szerint különösen feltűnő volt, hogy a románok nem folytatták a 28-án megkezdett támadást az Olttól északra, hanem több helyen védelemre kezdtek berendezkedni, sőt vonalaikat egyes helyeken kelet felé vissza is vonták. Mivel az esős-ködös időjárás a légi felderítést teljesen megbénította, a 9. hadsereg vezetése nem tudta mire vélni a román arcvonala mögött tapasztalható igen élénk csapatmozgásokat. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy az átcsoportosítások a brassói irány lezárását szolgálták, így biztosítva a főerők mögötti egyetlen vasútvonalat, amely Romániát Erdély belsejével összekötötte.⁸⁷ Ezzel szemben Kirițescu egészen más magyarázatot kínál a 29-én történetekre; amint írja, a román vezérkar tulajdonképpen a 2. hadsereg parancsnokának, Crăiniceanu tábornoknak a javaslatára döntött úgy, hogy leállítja az offenzívát, a tábornok döntését pedig – az Olt hadtest aznap estére már nyilvánvaló veresége mellett – leginkább a 89. német hadosztállyal vívott harcok kimenetele befolyásolta.

Amint erről korábban már szó esett, a románok először 29-én kerültek érintkezésbe a Lüttwitz tábornok vezette német csapatokkal,

86 Kirițescu, i. m. 277.

87 Nagy, 1922, I. 152.

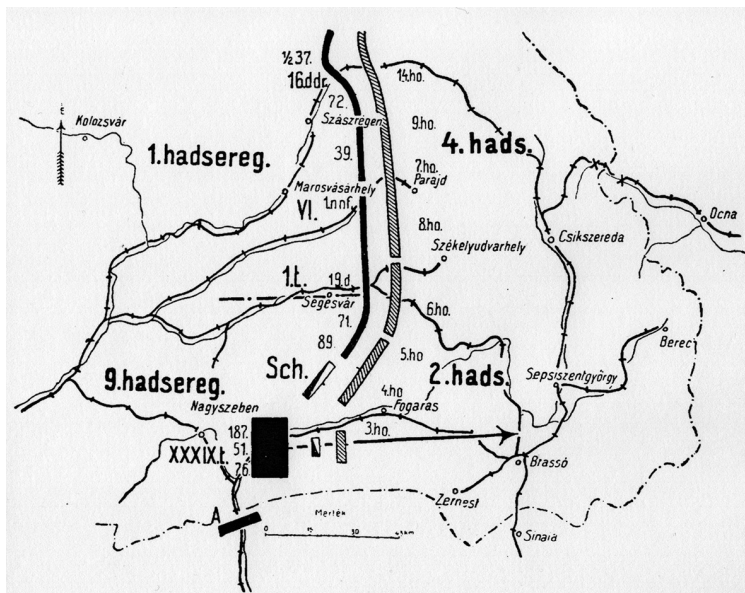
akik elsőként a román 6. hadosztály 12. dandárának oldalvédjét támadták meg, és nagy számú foglyot ejtve szétszórták őket. A későbbiek során a román dandár zöme egy erdő szélén további elsáncolt német csapatokba ütközött, akiket szintén a 89. hadosztály katonáiként azonosítottak. A németek ellenállásának hevessege váratlanul érte a románokat, ráadásul előretörésüket a repülőgépekről irányított, különösen pontos német tüzérségi tűz is jelentős mértékben akadályozta. Azt követően, hogy a német ágyúk több román löveget is megsemmisítettek, az életben maradt román tüzérek között pánik tört ki, és mikor az erdő szélén elsáncolt 89-esek az oldalvédet szétugrasztó erőekkel együtt támadásba lendültek, a pánik átterjedt a gyalogságra is. A dandárt a teljes megsemmisüléstől csak a seregtest tartalékának, a 3. vadászrezrednek a bevetése mentette meg; az ő közbelépésük eredményeként végül sikerült visszazorítani az ellenséget. A kudarc miatt a 6. hadosztály másik dandára, a 11. is visszavonult, miáltal a román 2. hadsereg jobbszárnya fedetlenül maradt.

A magyar és német szakirodalom alapján úgy tűnik, Falkenhayn és Lüttwitz is tisztában volt a 89. hadosztály bevetésének jelentőségével, azonban a beavatkozás hatásának mértékét egyikük sem tudta pontosan felmérni. Ezzel szemben Crăiniceanu tábornok, akinek három hadosztálya közül az egyik a németekkel való összeütközés során csak hajszál híján kerülte el a teljes pusztulást, arra a következtetésre jutott, hogy az offenzíva folytatásával fölöslegesen tenné ki csapatait a megsemmisülés veszélyének. Utasítást adott tehát a támadás leállítására, oly módon csoportosítva át a parancsnoksága alatt álló seregtesteket, hogy Morgen újonnan létrehozott hadtestével kerüljenek szembe.⁸⁸

Bár a román hadvezetés komoly fenyegetést látott a Morgen vezette erőkben, az említett hadtest helyzete korántsem volt rózsás. Falkenhayn tervei szerint a 9. hadsereg mellett nekik is csatlakozniuk kellett volna a Fogaras–Brassó irányába meginduló támadáshoz, ez azonban az 1. hadseregre nehezedő nyomás következtében, amely miatt az említett hadsereg számos alakulata továbbra is hátrálni kényszerült, aligha látszott lehetségesnek. Végül az a döntés született, hogy a hadműveletben csak a 89. hadosztály és a 71. hadosztály jobbszárnya vesz részt, míg a balszárny számára engedélyezték, hogy a szomszédos

88 Kiriltescu, i. m. 278–279.

alakulatok helyzetének függvényében a Segesvártól keletre levő magaslatok irányába visszavonulhasson.

6. ábra. Nagyszebentől Brassóig

(Forrás: Nagybaczoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából”. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 265.)

A Falkenhayn vezette erők támadása a terveknek megfelelően, október 2-án vette kezdetét. A 76. tartalék- és az 51. honvéd hadosztály az Olt déli partján nyomult előre, míg a 187. hadosztálynak az északi parton kellett megindulnia. Azonban a későbbiek során a mostoha terepviszonyok miatt ez utóbbi részeit is az 51. hadosztály számára kijelölt útvonalra csoportosították át. A balszárnyat Schmettow lovasai alkották. Annak ellenére, hogy a felázott utakon csak tetemes erőfeszítés árán lehetett haladni, a nap folyamán az említett seregtestek többségének sikerült megközelítőleg 20 kilométernyi utat megtenni Brassó felé. A Morgen alárendeltségébe tartozó csapatok kevesebb szerencsével jártak: Báránkyút és Moha térségében a délelőtti órákban két román hadosztály – a 3. és a 6. – támadást intézett ellenük, és sikeresen visszaszorította őket. A vereségnek végül semmiféle követ-

kezménye nem lett: este 6 óra körül a román csapatokat utasították, hogy szüntessék be a harcot, és kezdjék meg a visszavonulást az Olt irányába. A parancsot olyan sietve hajtották végre, hogy sem a sebesültek összeszedésére, sem a kiküldött járőrök vagy a szárnyakat biztosító kisebb egységek értesítésére nem került sor: amint Kirițescu írja, ezzel magyarázható, hogy vereségük ellenére a németeknek mégis sikerült jelentősebb számú foglyot ejteniük a 3. hadosztály emberei közül.⁸⁹

A 2. román hadsereg október 2-ről 3-ra virradó éjszakán meginduló visszavétele miatt végül a 4. hadsereg előretörését is le kellett állítani, így aztán október 4-én azok a román alakulatok is megkezdték a visszavonulást, amelyek mindaddig sikeresen szorították vissza az osztrák–magyar 1. hadsereg csapatait. Ezzel a két román hadsereg, amely Székelyudvarhely térségében közvetlenül is érintkezett, újra elszakadt egymástól, az 1. hadseregnél azonban egyelőre mindebből alig lehetett észlelni valamit: a román csapatok az arcvonal több szakaszán továbbra is intéztek kisebb-nagyobb támadásokat az osztrák–magyar alakulatok ellen.

Nagy Vilmos a román erők általános visszavonulását több okra vezeti vissza: egyrészt, mint írja, a 9. hadsereg előretörésével az egyetlen olyan vasútvonal – a predeáli – került veszélybe, amely Romániát Erdéllyel összekötötte, és amelynek elvesztése katasztrofális következményekkel járt volna a hadjárat kimenetelére nézve. Másrészt úgy véli, a román hadvezetés október első napjaiban inkább délen, a Flămânda felől indítandó támadással kívánta kicsikarni a döntést a központi hatalmak Mackensen parancsnoksága alatt harcoló erői ellen, amelyek közvetlenül a román fővárost fenyegették. Nagy feltételezése szerint a délen zajló harcok ideje alatt az erdélyi román haderő feladata csupán annyi lett volna, hogy a román–magyar határ mentén húzódó állásokba visszavonulva mindaddig kitartson, míg a déli frontról átirányított győztes csapatokkal egyesülve újrakezdhetik Erdély elfoglalását.⁹⁰ A flămândai hadművelet azonban végül kudarcot vallott, a román hadvezetés pedig csak a korábban Erdélyből elvont seregtesteket irányította vissza Brassó, illetve az Ojtozi-szoros térségébe.

89 Kirițescu, i. m. 284.

90 Nagy, 1922, I. 162–163.

Október 3-án éjszaka, mindössze néhány órával azután, hogy a déli fronton zajló események záróakkordjaként az osztrák–magyar flottilla egységei lerombolták a Dunán épített hadihidat, az 51. hadosztály egyik zászlóalja visszafoglalta Fogarast, 4-én pedig a 9. hadsereg már a várost maga mögött hagyva nyomult előre az Olt völgyében, míg a 89. és a 71. hadosztály Segesvár irányából közeledett Brassó felé. A Falkenhayn vezette erők estére elérték a Persányi-hegységet. A német és osztrák–magyar csapatok elől hátráló román 2. hadsereg ekkorra több, egymástól jelentős távolságra levő csoportra szakadt: míg a zöm Persány körül a 9. hadsereggel szemben állt, két kisebb csoportjuk közül az egyik Hidegkút, Hévíz és Homoród, a másik pedig Daróc és Dálya között helyezkedett el. A román erők kiterjedése így valamivel meghaladta az 50 kilométert, az egyes csoportoknak azonban legalább egy napi menet alatt lett volna szükségük ahhoz, hogy az egymás között levő távolságot áthidalják.⁹¹ A román hadvezetés itt, a Persányi-hegységnél tett először komolyabb kísérletet arra, hogy a Nagyszeben óta majdnem zavartalanul haladó német és osztrák–magyar alakulatokat megállítsa. Számos érv szólt a döntés mellett. Az említett hegységen, amelyet a korabeli magyar szakirodalom Apácai-hegységként vagy Geisterwaldként emleget, és amely a Fogarasi-medencét a brassóitól elválasztja, mindössze három út vezet át: ezek egyike – a vasúttal együtt – Persányról Vledényen át Szűnyogszék és Hőltövény érintésével fut Brassó felé, a másik Ósinkáról Almásmezőn át visz Töröcsvárra, a harmadik pedig – és ez a legkisebb jelentőségű a három közül – Hévízről az ún. Rogát-nyergen (692 m) át, Szászmagyarós érintésével Földvárra, azaz tulajdonképpen szintén Brassó előterébe jut ki. A román csapatok állásai, amelyeket még a 2. hadsereg előnyomulása idején jelöltek ki és részben ki is építettek a hegység nyugati lejtőjén, Persány és Ósinka között húzódtak, mintegy lezárva a brassói medencébe vezető két főbb útvonalat.⁹² Az állásokat a 4. hadosztály, illetve a 6. hadosztály egy dandára tartotta megszállva.

A Falkenhayn vezette hadseregnek október 5-én ezeket az állásokat kellett áttörnie. A tervek szerint a 187. hadosztály nehéztüzérségével megerősített 76. tartalékhadosztálynak Ósinkán át a román déli szárny,

91 Deseő Lajos: Az erdélyi román háború. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 307.

92 Nagy, 1922, I. 167.

az 51. honvédhadosztálynak pedig Persánynál a román közép ellen kellett támadást indítania, míg a 187. hadosztálynak azt szabták feladatul, hogy Grid irányába, északról karolja át a román erőket. Elvben az előbbi két hadosztályt csak azután kívánták bevetni, miután a 187. hadosztály már sikeresen a román jobbszárny oldalába került, mivel azonban a 9. hadsereg felderítő repülőgépei délelőtt 11 óra körül Vledény és Persány között erős ellenséges oszlopra figyeltek fel,⁹³ Staabs altábornagy utasította a 76. tartalék- és 51. honvédhadosztály embereit, hogy az átkarolás hatásának kivárása nélkül, azonnal kezdjék meg a támadást.⁹⁴ A német és a magyar csapatok rövid, de elkeseredett küzdelem után mindenhol elfoglalták az Ósínkától és Persánytól keletre levő állásokat, és rendre visszaverték az ezek visszavételére indított ellentámadásokat is. Eközben a 187. hadosztály is elérte rendeltetési helyét, s ütegei hátulról nyitottak tüzet az ellenséges csapatokra. Váratlan megjelenésük pánikot idézett elő a román jobbszárny sorai-ban, amely rövidesen a teljes haderőre átterjedt: a gyalogosok megfuttak, a tüzérek pedig egyszerűen elkötötték az ágyúk vontatására szánt lovakat, és a lövegeket a sorsukra hagyva igyekeztek menteni a bőrüket.⁹⁵ A románok ellenállása összeomlott; a 6. hadosztályhoz tartozó egységek és a 4. hadosztály egy része megkezdte visszavonulását Vledény felé, a fennmaradó csapattöredékek pedig Almásmező irányába hátráltak.

Ami az I. hadtestet illeti, a 89. hadosztály 5-én estére elérte Alsókománát anélkül, hogy jelentősebb ellenséges erőkbe ütközött volna. Ezzel szemben a 71. hadosztálynak csak kemény harcok árán, terepszakasról terepszakasra sikerült Kőhalom irányába visszaszorítania a román 6. hadosztály részeit; a város környéki magaslatokért, illetve a városért folytatott harcok az éjszaka folyamán sem szüneteltek.⁹⁶

Október 6-án, miután az 51. hadosztály Vledénytől északra rövid harc után visszavonulásra kényszerített egy 4000 emberből és 4 ütegből álló román utóvédet, a magyar seregtest csapatai – a 187. német hadosztályhoz hasonlóan – újabb román állásokba ütköztek:⁹⁷ A magyarok

93 Feltehetően a román 6. hadosztály 2. dandáráról lehet szó, amely eredetileg visszavonulóban volt Vledény felé, ám amelynek részei végül mégis részt vettek a harcokban. (Vö. Kirițescu, i. m. 289.)

94 Nagy, 1922, I. 168.

95 Kirițescu, i. m. 290.

96 Nagy, 1922, I. 169.

97 Kirițescu, i. m. 291.

délután 7 óra körül, mintegy kétórányi tüzérségi előkészítést követően Feketehalom, a németek pedig Szúnyogszék irányába indítottak támadást, azonban az erős tüzérséggel támogatott román védelmet – részben a román 6. vadász- és a 24. gyalogezred ellentámadásának köszönhetően – ekkor még nem sikerült áttörniük. Aznap este mindössze a 187. hadosztály egyik oldaloszlopa vonult be harc nélkül a Szúnyogszék felől északra elhelyezkedő Krizba községbe. Ezzel az első német csapatok tulajdonképpen kijutottak a Barcasági-medencébe, és mindössze egy nappal később, október 7-én kezdetét vette a brassói csata, amely végleg eldöntötte az erdélyi hadjárat kimenetelét.

A brassói csata

Október 6-án, a tulajdonképpeni csata előestéjén Falkenhayn erőinek helyzete a következő volt: a 76. tartalékhadosztály Almásmezőnél a román 4. hadosztály Ósínkáról visszavonult részeivel állott harcban, tőlük 30 kilométerrel északabbra az 51. honvéd- és a 187. német hadosztályok előretörését Szúnyogszék felől a román 6. és 4. hadosztályok utóvédjei állították meg, az I. tartalékhadtest két hadosztálya pedig még mindig körülbelül 40 kilométernyire volt Földvártól. A kilátások ennek ellenére biztatónak tűntek: mivel a román 2. hadsereg parancsnokságának nem állt szándékában védeni Brassót, csapataik nagy része visszavonulóban volt a határ felé. A 6-ról 7-re virradó éjszakán azonban mindez gyökeresen megváltozott: a 2. hadsereget utasították, hogy állítsa meg az ellenség előnyomulását. Erősítésként a korábban a déli frontra átirányított 21. és 22. hadosztály újra a hadsereg alárendeltségébe került, ráadásul a két seregtest még az éjszaka folyamán a térségbe érkezett, és Predealnál, illetve Câmpulungnál meg is kezdték a kirakodást.⁹⁸ Az új utasítások szerint 7-én a román csapatok közül a 4. és 6. hadosztálynak a Rozsnyótól keletre levő magaslatokig terjedő Brassó–Szentpéter arcvonalat, a 3. hadosztálynak középen a Szentpéter és az Olt közötti szakaszt kellett volna megszállnia úgy, hogy a 6. hadosztály Sepsiszentgyörgyön levő dandára a román erők jobboldalára kerüljön. A visszafordított alakulatok közül nem mindegyiknek sikerült elérnie a számára kijelölt terepszakaszt; néhány esetben az ellenség megelőzte őket.⁹⁹

98 Nagy, 1922, I. 178.

99 Kiriltescu, i. m. 292–293.

A brassói csatát az ellenfelek október 7-én, két egymástól némiképp elkülönülő hadszíntéren vívták: míg a 76. német tartalékhadosztály a Barcaság délkeleti részén, Zernyest környékén a Töröcsvári-hágó felé hátráló 4. román hadosztály alakulataival, illetve a 22. román hadosztálynak a déli frontról visszairányított részeivel került szembe, a tőle északra előnyomuló 51. honvéd- és 187. német hadosztály magát a várost kísérelte meg bevenni.¹⁰⁰ A honvédeknek a Brassót nyugat felől övező hegyeken át, a német alakulatoknak a keleti részen, a Barcasági-medence felől kellett volna támadniuk, azonban a 187. hadosztály alakulatai közül végül csak az ún. Gündell csoporthoz tartozók vettek részt a város ostromában, míg a Weitershausen-különítmény a Méhkerterek és Botfalu között, a román szakirodalomban az ún. szentpéteri csataként emlegetett román ellentámadás során került szembe a Sepsiszentgyörgy felől beérkező ellenséges erőkkal.¹⁰¹ Mivel az említett harcok alatt a Gündell csoport is ez utóbbi erők ellen került bevetésre, a Brassó elleni támadást javarészt az 51. honvéd hadosztály csapatai hajtották végre.

A tulajdonképpeni csata október 7-én reggel indult. A 76. tartalékhadosztály alakulatai Almásmezőnél támadást intéztek a Barca-patak bal partján levő román állások ellen, és mivel meglehetősen könnyedén sikerült visszaszorítaniuk az ellenséget, megfelelő felderítés nélkül kezdték meg az előnyomulást Ótohán felé. Mielőtt azonban a Barca-patakot elérhették volna, a Muncelului mögött elhelyezett román ütegek tüzet nyitottak a nyílt terepen mozgó támadókra, és visszavonulásra kényszerítették őket. Ezt követően a német csapatok először a román balszárny Zernyest irányában történő átkarolására tettek kísérletet, majd egy Holbákról indított csoporttal az ellenség jobb szárnyát próbálták megkerülni. Amint Nagy Vilmos írja, a fenyegető átkarolással szemben a románok meghosszabbították a szárnyaikat, és annak ellenére, hogy a harcok este 11 óráig folytak, a németeknek a Zernyest–Rozsnyó vonalon végül nem sikerült áttörniük a román védelmet.¹⁰²

Az 51. honvéd- és a 187. német hadosztály a 76. tartalékhadosztálytól északra, Brassó irányába tört előre. Amint arról már szó esett, október 6-án este a két seregetest egységei Feketehalomnál, illetve Szúnyogszék-

100 Ez utóbbiak a Barca völgyét uraló Muncelului magaslaton foglaltak állást.

101 Szádeczky, é. n. I. 179.

102 Nagy, 1922, I. 181.; Kirițescu, i. m. 293.

nél kísérelték meg áttörni a román vonalakat; ekkor azonban még nem jártak sikerrel. A magyar és német csapatok 7-én reggel megismételt támadását a védelem már nem tudta megállítani, és a súlyos veszteségeket szenvedett román alakulatok megkezdték visszavonulásukat Szentpéter, illetve Brassó irányába.

Az 51-es honvédek az utóbbi csoportot követve behatoltak Fekete-halomba, ahol a túlnyomóan szász lakosság felszabadítóként, virágese-vel fogadta őket, majd a délután folyamán – annak ellenére, hogy többször is harcba kellett bocsátkozniuk a különféle utóvédállásokban hátramaradt ellenséges erőkkel – elérték Vidombákot, és megkezdték a Brassótól nyugatra kiépített, drótkadályokkal megerősített román állások elleni támadáshoz szükséges csoportosítás felvételét.¹⁰³ A hadosztály egy zászlóalja és egy ütege, amelyeknek már az üldözés megkezdésekor azt szabták feladatuk, hogy a 76. tartalékadosztály már említett holbáki csoportját támogassa, sikeresen felvette az összeköttetést a német alakulatokkal, és Keresztényfalvánál a Brassót védő 4. román hadosztály vonaláig nyomult előre.

A 187. hadosztálynak a tervek szerint a Szentpéter felé visszavonuló románokat kellett volna üldöznie, a hadosztály parancsnoksága azonban úgy vélte, elég, ha erre a feladatra csupán egy zászlóaljat különít el Weitershansen őrnagy parancsnoksága alatt, a 189. ezred¹⁰⁴ két zászlóalját pedig Gündell ezredes vezetésével a Méhkerteken át azonnal Brassó felé indítja. Ez utóbbi csoport baloldalát a 89. hadosztály beérkezéséig, amely egyelőre még útban volt Földvár felé, Weitershansen szentpéter-i különítményének és az ugyancsak ide irányított Krizbai csoportnak kellett biztosítania.

A 189-esek Gündell parancsnoksága alatt délután fél négykor érték el a Barca-patakot, és bár a román 4. hadosztály a Méhkerteken át egy 2-3 zászlóaljnyi csoporttal megkísérelte megállítani a német elővédeket, az ellentámadás a német ütegek tüzeiben összeomlott. Ezt követően Gündell csapatai egy újabb zászlóaljjal megerősítve, a bertalani állomás és a brassói pályaudvar között futó vasút irányába haladva folytatták az előnyomulást Brassó északi szegélye felé.¹⁰⁵ Körülbelül egy kilométernyire közelíthették meg a román állásokat – az ellenséges katonák a város szélén folyó patak déli partját foglalták el –, amikor heves

103 Kirițescu, i. m. 293.

104 A 187. hadosztály egyik ezrede.

105 Kirițescu helymegjelölése. Vö. Kirițescu, i. m. 294.

gyalogsági tüzet kaptak. Bár több szerző is azt állítja, hogy a németeket nem lassította le jelentősen a románok ellenállása, egy 1918-ban megjelent beszámolójában Szádeczky másképp vélekedik: amint írja, a 189. porosz ezred öt századának csak 7 óra körül, az esti szürkületben sikerült az utak csomópontjánál levő hidat elfoglalnia. A németek ezt követően egy előrevontatott ágyúval sorra szétlőtték az ellenség által megszállt épületeket, majd végül este fél kilenckor behatoltak a külváros északi részébe; ugyanekkor a Fortyogó-hegy (Gespreng-hegy, Dealul Şprenghei) lábánál álló petróleumgyárat is megszállták.¹⁰⁶

A románok azonban meglehetősen heves ellenállást tanúsítottak; a közeli gyalogsági kaszárnya irányából egyik ellentámadást a másik után indították, később pedig, a kibontakozó utcai harcokban csak lépésről lépésre, házról házra hátráltak a németek elől.¹⁰⁷ Úgy tűnik, a legvadabb küzdelem az állomás körüli létesítmények környékén tombolt, ahol a lövöldözés éjszakára sem szünetelt, és az egymásba ütköző járőrök között gyakran került sor szuronyharcra is.¹⁰⁸ A németek 8-án hajnalban a Fortyogó-hegyre is feljutottak, de a heves ellenséges ágyútűz miatt végül ki kellett üríteniük a magaslatot.¹⁰⁹

Annak ellenére, hogy estére az 51. honvédhadosztály is befejezte a felvonulást és tulajdonképpen készen állt a támadásra, a magyar alakulatok aznap végül mégsem bocsátkoztak harcba. A parancsnokság ugyanis egyrészt úgy döntött, hogy aznap már a 187. hadosztállyal sem indít támadást, másrészt pedig mindenképp el akarták kerülni, hogy az éjszaka leple alatt, a harc zűrzavarában a német és magyar katonák egymásra lövöldözzenek a város utcáin.¹¹⁰

A Gündell vezénylete alatt álló 189-esek Brassó elleni támadásával és az 51-esek felfejlődésével egyidőben a Weitershausen-különítmény tovább nyomult előre Szentpéter irányába, azonban a hírre, hogy a településnél egy nagyobb ellenséges csoport gyülekezik, a parancsnok utasította az alárendeltségébe tartozó csapatokat, hogy a Méhkeretek és Botfalu közötti részen, a Vidombák-patak mögött várják be a román támadást. A Szászhermány felől egyre erősödő tüzérségi tűz ellenére a románok – a 3. hadosztály csapatai – végül mégsem támadtak;

106 Szádeczky-Kardoss Lajos: A brassai csata 1918. október 8-án. In *Magyar Figyelő*, VIII. évf. 7. sz. 1918. július 1., 61. (A továbbiakban Szádeczky, 1918.)

107 Nagy, 1922, I. 183.

108 Kiritescu, i. m. 294.

109 Szádeczky, 1918, 61.

110 Nagy, 1922, I. 183.

beérték annyival, hogy Szászhermányt, Szentpétert és a Szentpéter melletti 704-es magaslatot megszállják.

Október 7-én estére, írja Nagy Vilmos, a 76. tartalékhadosztály arcvonala egy éjjel 11 órakor indított román ellentámadás visszaverését követően végre elcsendesedett, az 51. hadosztály egy csoportja Keresztényfalvától keletre, az ellenséges állások előtt beásta magát, míg a hadosztály zöme Vidombáknál támadó csoportosításban várta a reggelt; a 187. hadosztály egy ezrede Brassó északi szélén folyamatos harcban állt az ellenséggel, egy másik csoportja a Vidombák-patak nyugati partján foglalt állást, a fennmaradó rész pedig Hóltövénynél volt tartalékban. A még mozgásban levő alakulatok közül a 89. hadosztálynak késő este sikerült Földvára érnie, végül pedig a 71. osztrák–magyar hadosztály Barót irányából megkezdte előnyomulását dél felé, és Köpecig menetelt.¹¹¹ Ugyancsak 7-én este értek a harctérre a 21. román hadosztály csapatai, amelyek Brassónál, a 3. és 4. hadosztályok között kerültek elhelyezésre, a 76. német tartalékhadtest térségébe pedig a 22. román hadosztály egy vegyesdandárnyi csoportosulása futott be, amely a Töröcsvár–Predeál–Magura vonalat szállta meg.¹¹²

7. ábra. Osztrák–magyar és román katonák összecsapása a brassói csata során
(Forrás: ismeretlen német nyelvű kiadványból kivágott illusztráció, a szerző birtokában)

111 Uo. 183–184.

112 Kiriltescu, i. m. 294.

Október 8-án már kora reggel fellángoltak a harcok. A 76. tartalék-hadosztály ezúttal az ótoháni erdő szegélyén felállított nehéztüzérség előkészítését követően indított támadást a Munceluluion levő állások ellen, az újonnan bevetett 8. osztrák–magyar hegyidandár pedig a Királykő felől igyekezett átkarolni a román balszárnyat. Végül a román csapatok engedtek a nyomásnak, és előbb Töröcsvárra, majd a Töröcsvártól délre húzódó magaslatokra vonultak vissza a német és az osztrák–magyar alakulatok elől.

A Brassó elleni támadást két seregtestnek kellett volna végrehajtania: a 187. hadosztály feladata az volt, hogy a Méhkertek irányából a keleti részen nyomuljon előre Derestyére, a Tömösi-szoros bejáratához, az 51. honvéd hadosztálynak pedig ezzel egyidejűleg nyugatról támadva magát a várost kellett volna elfoglalnia. A németek – amint láttuk – előző nap folyamán befészkeltek ugyan magukat az északi városrészbe, de a román csapatok ellentámadása miatt végül Szentpéternél bocsátkoztak harcba az ellenséggel; a város nagy részét tehát a magyarok foglalták el.

Az 51. hadosztály balszárnya északon érintkezett a németekkel; számukra a Fortyogó-hegy (magyar forrásokban a 600, német forrásokban az 548 magaslat) birtokba vételét tűzték ki célul, ahonnan a Hausmanninger Károly alezredes parancsnoksága alatt álló csapatoknak a Fellegvár (633 magaslat) felé kellett előretörniük. A Király András főhadnagy vezette jobbszárny embereinek a Hohe Wartét, illetve az attól keletre eső Rovarhegyet kellett elfoglalniuk. Ez utóbbi magaslatot, mivel innen Brassó utcáinak jelentős részét be lehetett löni, az ellenség nagyobb erőkkel tartotta megszállva. A támadás előtt a különböző fegyvernemek feladatát pontosan meghatározták: miután minden zászlóalj jelentést tett a vele szemben álló ellenség helyzetéről, a tüzérség megkezdte a belövést, amely alatt a gyalogság hatásos tűztávolságig, ha pedig lehetséges volt, rohamtávolságig nyomult előre. Amint a látási viszonyok megengedték, kezdetét vette a tulajdonképeni tüzérségi előkészítés, amelyet a hadosztály ütegei (körülbelül 50 löveg) hajtottak végre.¹¹³ Ennek első szakasza félórán át tartott, majd 15 perc szünet után a tüzérek újabb negyedórán át lőtték az ellenséges vonalakat. A csapatoknak ezt követően kellett rohamra indulniuk. A felderítés adatai szerint a románok gyalogsággal és géppuskák

113 Szádeczky, é. n. I. 179–180.

osztagokkal sűrűn megszállt állásokban várták a támadást; az állások előtt drótakadályok húzódtak.¹¹⁴

A nap eseményeit az 51. hadosztály harccsoportját vezető Farkas Vince ezredes azon beszámolójának köszönhetően ismerjük, amelyet a dandárparancsnok a brassói városvezetés kérésére vetett papírra 1916. október 10-én, mindössze két nappal a harcok után. A balszárnyon, írja Farkas ezredes, a Petrán Sándor százados vezette 305/III. zászlóalj indult támadásra, és 7.30 körül heves harc árán elfoglalta a bertalani vasútállomást. Itt került sor a brassói csata egyik legismertebb mozzanatára, amelyről a későbbiekben bővebben is szó lesz: két géppuskás osztagnak – az egyiket Cseh Lajos főhadnagy, a másikat Bedő Géza zászlós vezette – sikerült rajtaütniük egy teljes román századon, amely a vasúti töltés déli oldalán, az északi irányból támadó németekkel szemben foglalt állást. A géppuskások haditette később a halott román rajvonat eseteként híresült el.

8. ábra. Brassó bevétele

(Forrás: Tanító Béla: „Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból”. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 317.)

114 Tanító Béla: Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 218.

A bertaláni vasútállomás elfoglalását követően a Petrán zászlóalj emberei (és feltehetően a Koós Kálmán százados parancsnoksága alatt álló 305/I. zászlóalj¹¹⁵) erős tüzérségi előkészítés után a Fortyogó-hegyen kiépített, drótakadályokkal védett román állások ellen intéztek rohamot, és kemény harcok árán végül sikerült is visszaszorítaniuk a román 21. hadosztály csapatait. Azonban 8.30-tól az ellenség a városbeli tartalékok bevetésével olyan erős ellentámadásokat indított a magaslat visszavételére, hogy a dandárparancsnokság elrendelte, a Petrán zászlóalj mindaddig ássa be magát, amíg a tőle északra küzdő német és délre küzdő magyar csapatok egy vonalba nem érnek vele.¹¹⁶

Az 51. hadosztály jobbszárnyát alkotó 301/II. zászlóalj¹¹⁷ Király András főhadnagy vezetésével ugyancsak nehéz harcok után, 11.45 körül érte el a Hohe Wartét és az attól keletre elhelyezkedő Rovarhegyet (Raupenberg).¹¹⁸ Hogy a két sűrűn megszállt magaslat elleni támadás sikerét biztosítsák, Király főhadnagy zászlóalját a Garay Géza őrnagy parancsnoksága alatt álló 300/II. zászlóaljjal erősítették meg. A magyaroknak először a Hohe Wartét sikerült elfoglalniuk; „[ott] járván másnap – írja Szádeczky –, a holttestek sűrű sora mutatta a véres küzdelem nyomait. Egy fekete selyem trikónadrágos fiatal tisztt úgy feküdt ott az őszi avaron, mintha csak pihenni dült volna le. Ellenség létére is megsajnáltuk a daliás fiatal teremtet.”¹¹⁹

A honvédek szuronyrohamát követően délután 1.35-kor a Rovarhegy is elesett. A magaslatokért folyó harcok különösen hevesek lehettek; a harcteret átkutató osztagok mintegy 1000 halott vagy sebesült ellenség katoná puskáját gyűjtötték össze az összecsapást követően. Úgy tűnik, a védelem végül összeroppanhatott a honvédek nyomása alatt, Szádeczky ugyanis a következőkről számol be: „Egy szakadék völgykatlanban halomszámra feküdtek az elmenekült oláh katonák összedobált szerelvényei: köpenyegek, kabátok, sátorponyvák, puskák, töltények, katonakönyvek, sajkák, konzervek. Iszonyú pánik, kétségbeesés nyomai. A menekülők levetköztek s elrejtőzhessenek a Bolgárszeg oláh lakói között az üldöző honvédek elől. Olyan látkép volt, amelyet nemigen

115 Lásd Szádeczky, é. n. I. 180.

116 Tanító, i. m. 219.

117 A Tanító által közölt térképen ez 301/I., magában a szövegben 301/II. zászlóaljként szerepel.

118 Ez utóbbit a korabeli térképeken általában 712 magaslatként jelölik.

119 Szádeczky, é. n. I. 180.

produkált még egyet a világháború. Másnap megmutattam a német tiszteknek, akik lefényképezték s elnevezték az oláhok ruhatárának (Kleider-depot).¹²⁰

Ezen eseményekkel megközelítőleg egyidőben a balszárny Óbrassó térségében vívott súlyos utcai harcokat. Amint Farkas Vince írja, a városban erős ellenséges osztagok voltak, de ide szorultak vissza a bertalani vasútállomás körüli küzdelemben meg nem semmisült román csapatrendékek is. Az ellenállás egyik gócpontja a gyalogsági kaszárnya volt, kisebb-nagyobb román csoportok pedig emeletes házakban, pincékben, padlásokon és a városrész kertjeiben sáncolták el magukat, minden lehetséges fedezéket kihasználva, hogy a támadó honvédeket megállítsák. Annak ellenére, hogy az 51. hadosztály parancsnoksága úgy döntött, a lakosság megkímélése végett a tüzéséget a városon belül nem alkalmazza, a balszárny járőreinek megközelítőleg azzal egyidőben sikerült elérniük a Fellegvárat, hogy a jobbszárny a Hohe Wartét és a Rovarhegyet elfoglalta.

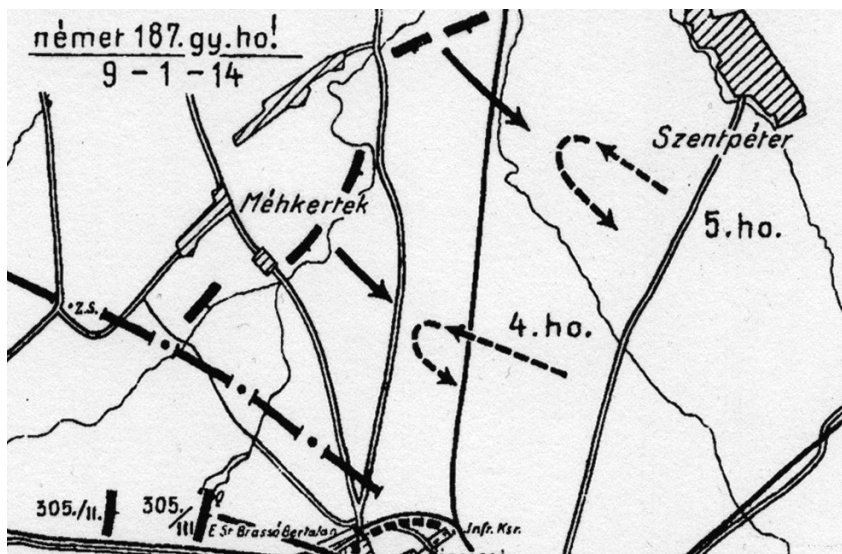
Míg az 51-esek és a 189-esek Brassó belterületén harcoltak, a parancsnokság a Weitenshausen-különítményt, amely egy nappal korábban a Vidombák-patak mellett foglalt állást, egy újabb zászlóaljjal erősítette meg, és arra utasította, hogy vegye birtokába a Szentpétertől északra levő magaslatokat. A különítmény épp csak elindult, amikor a 21. hadosztály részeivel megerősített 3. román hadosztályból és a Sepsiszentgyörgy felől beérkező 6. gyaloghadosztály egy dandárából álló román erők is támadásba lendültek; erre Weitershausen csoportját korábbi állásaiba vonták vissza. Farkas ezredes beszámolója szerint e támadásra, amelynek elhárítására Sunkel tábornok, a 187. hadosztály parancsnoka minden tartalékát bevetette, délután 2 óra 45 perckor került sor.¹²¹

A kibontakozó csata helyszínét délen Brassó, keleten a Szászhermány felé vezető vasút, északon Botfalu, nyugaton pedig a Vidombák-patak határolta. A román csapatok a Brassó–Botfalu között futó vasúttól jobbra, Hermány és Szentpéter magasságában, a német erők pedig a vasúttól balra, Vidombák–Méhkertek–Botfalu térségében álltak.¹²²

120 Szádeczky, é. n. I. 182.

121 Tanító, i. m. 220.; Nagy, 1922, I. 186.

122 Kiriltescu, i. m. 296.

9. ábra. A szentpéteri csata

(Forrás: Tanító Béla: „Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból”.

In Magyar Katonai Szemle, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 317.)

A románok újabb és újabb erőket küldtek harcba; egy adott pillanatban, írja Nagy Vilmos, a támadók arcvonala Szentpéternél egészen Brassóig ért, és egyes részek már a brassói vasútállomás közelében jártak. Szádeczkynek, aki délután 4 körül érkezett Földvárra, alkalmat volt távcsövön át valamennyi ideig követni az ütközetet: „Brassó mellett égtek a vasúti raktárak, a petróleumgyár – írja –, s a Tömösi-szoros bejáratánál tüztengerben állott a nagy gőzmalom Derestyén. Előttünk jobbról és balról és átellenben dörögtek és tűzcsovákat szórtak az ágyúk... Érdekes látvány volt: alattunk a vasútvonal, az országút s a Barcza, s a Vidombák-patak mellett, Méhkertek és Szentpéter között látszottak a német rajvonalak, szembe velük az oláh támadó csapatok. Ezek mögött Szentpéter falu felett a Várhegyről (Burgberg 704 m) oláh ágyúk lötték a németeket. Ezeknek a Méhkertek vidékén felállított ágyúi hevesen viszonzták a tüzelést, s Brassó felől is szóltak az ágyúk: onnan a honvédek tüzeltek az oláhokra.”¹²³

¹²³ Szádeczky, é. n. I. 173–174.

A harcot végül a 189-esek döntötték el, ugyanis Gündell ezredes – látva, hogy a támadók tulajdonképpen saját emberei és a 187. hadosztály többi alegysége közé ékelődnek, illetve hogy az 51. hadosztály az ő segítségével is elboldogul – Brassóban levő csoportjával oldalba támadta és visszavonulásra készítette a város északi szegélye mentén a Méhkertek felé támadó román csapatokat. A magyar seregestest tűzértsége, amint Szádeczky is említést tesz róla, szintén részt vett a küzdelemben. A sikeres beavatkozást követően Sunkel tábornok, aki úgy ítélte, hogy a rendelkezésére álló erőkkel is képes lesz megállítani a támadókat, a Gündell csoportot ismét Brassóba rendelte vissza.¹²⁴

A szentpéteri ütközet azonban ezzel még korántsem ért véget: a román erők újabb és újabb támadásokat intéztek a német vonalak ellen. Gyalogságuk a Szentpétertől délre fekvő kukoricaföldekről kiindulva több hullámban, körülbelül egy kilométernyi szélességben tört a német vonalak felé, azonban az egymást követő támadások rendre összeomlottak a német nehéztűzértség tüzeiben. „Hiába volt minden áldozat – írja Nagy Vilmos –, hiába vágatott csaknem egy teljes román tüzérezred közvetlenül a román támadó vonalak mögé, nyílt állásból, közvetlen közelből akarván a németeket tűz alá venni és visszavonulásra kényszeríteni. A román tüzérségnek ezen, önmagában hősies és önfeláldozó, a modern gyalogsági- és gépfegyver hatásával azonban nem számoló tette teljesen céltalan és hiábavaló volt, mert az ütegek néhány pillanat alatt ott állottak legénység és lovak nélkül, ezek az ágyúk már nem szólaltak meg. A román gyalogság is kénytelen volt a németek pusztító tüze előtt visszavonulni és a húszt löveg, mint holt üteg, ott maradt a két ellenséges vonal között.”¹²⁵

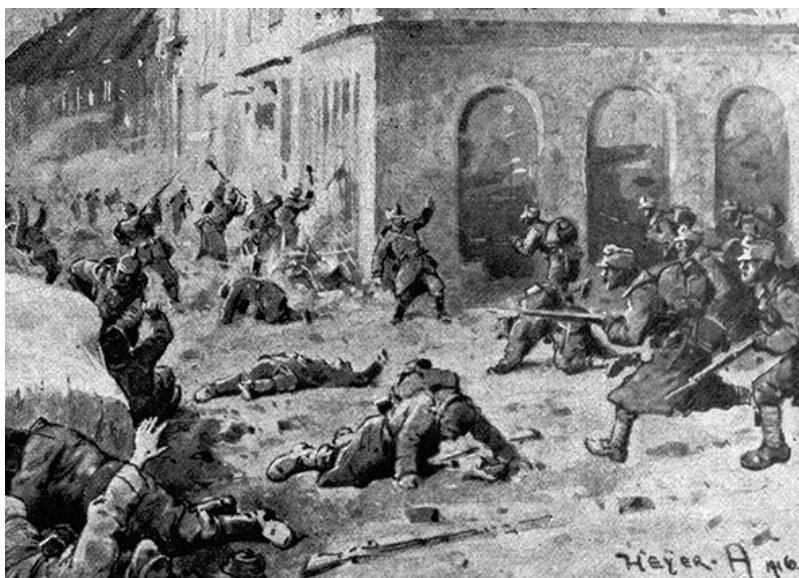
Az 51. hadosztály alakulatai a Brassón kívüli román támadás okozta bizonytalan helyzet dacára változatlan lendülettel folytatták az előretörést a város utcáin, és súlyos harcokat követően, amelyből a géppuskások is alaposan kivették a részüket, délután 3.05-kor a Fellegvárat is sikerült birtokba venniük. A magaslat elfoglalása tulajdonképpen el is döntötte a küzdelem kimenetelét. A géppuskások tüzet nyitottak a bolonyai városrészben ellenállásra fejlődő román zászlóaljakra, és a tüzérséggel egyetemben a főpályaudvaron indulásra készen álló vonatokat is löni kezdték. (A szakirodalom nem tér ki erre, de az

124 Nagy, 1922, I. 187.

125 Nagy, 1922, I. 188.

51-eseknek ahhoz, hogy a brassói állomásra rálássanak, a Fellegvár szomszédságában levő ún. Malomhegyet is meg kellett szállniuk.) A tűz hatására az állomáson levő csapatok közt pánik tört ki; néhány vonatnak ugyan sikerült még elindulnia, azonban a hadjárat során zsákmányolt vagonokat végül sorsukra hagyták. Az ellenség zárt osztagai – írja Farkas alezredes – Derestyé felé próbáltak elmenekülni a magyar és német fegyverek tüze elől.

Október 8-án estére a brassói csata a végéhez közeledett: a 76. tartalékhadosztály elérte Töröcsvárt és Rozsnyót, az 51. honvédhadosztály és a 189. német gyalogezred (Gündell csoport) pedig Brassót tisztította meg, majd megszállta a Cenk-hegyet, illetve a város keleti részét. Harcok nagyrészt csak Brassó és Földvár között futó vasútvonal mentén, a 187. hadosztály szakaszán folytak, illetve a 89. hadosztály indított Botfalu irányából támadást az előbbi seregtest támogatására, a csata azonban már tulajdonképpen eldőlt: a román erők az éjszaka folyamán az egész vonalon megkezdték a visszavonulást, a német és osztrák–magyar csapatok pedig a város körüli magaslatokról próbálták tűz alatt tartani őket.

10. ábra. Utcai harcok Brassó belvárosában (részlet)
(Forrás: „Der Krieg 1914/17” In Wort und Bild, 121. heft, 939.)

A határ felé hátráló alakulatok útja jóval kevésbé volt véres, mint a nagyszebeni csata után, azonban a visszavonulás ezúttal is produkált érdekes helyzeteket: a németek végignézték, írja Michael B. Barrett amerikai történész, amint egy katonákkal zsúfolásig telt vonat mozdonyára hirtelen több román tiszt száll fel, majd a következő pillanatban a mozdony, amelyről hirtelen lekapcsolták a kocsikat, egyet sípolt, és a vonatot hátrahagyva elrobogott a Tömösi-szoros felé.¹²⁶

Az első alakulat, amely október 8-án 6 óra körül ünnepélyes körülmények között bevonult a visszafoglalt városba, az 51. honvéd hadosztály egyik zászlóalja volt. „Eleinte óvatosan nyíltak ki a bezárt kapuajtók, tárultak ki a csukott ablakok – írja Szádeczky –, csak midőn a diadalittas honvédek víg magyar nótája felhangzott, özönlött a nép az uccára s virágokat szórtak a katonákra. A honvédek a városházátéren át a parancsnokság szállásává választott Korona vendéglő elé vonultak, ahol Fabritius h. polgármester üdvözölte az új térparancsnokot és hős honvédeit. Mire a közönség és katonaság lelkesedése a Himnusz eléneklésével adott kifejezést örömének a fényes győzelem s a boldog felszabadulás felett. Ebben az ünneplésben már német katonák is részt vettek.”¹²⁷

A város elfoglalása során a német és osztrák–magyar csapatok 25 ellenséges löveget zsákmányoltak és mintegy 1200 foglyot ejtettek; a románok által hátrahagyott vasúti kocsik, amelyek közül 200 élelmisszerrel, további 600 pedig mindenféle egyéb értékkel – többek között a sepsiszentgyörgyi dohánygyár készítményeivel – volt megrakva, a 189. ezred birtokába kerültek. Amint Szádeczky írja, a németek fegyveres őrseget állítottak köréjük, és még másnap sem engedtek magyar katonát a közelükbe,¹²⁸ saját legénységük ellenben alaposan megdézsmálta a vagonokat, mielőtt azok további sorsáról a hadosztály parancsnoksága rendelkezhetett volna.¹²⁹

Október 9-én újabb győzelmi bevonulásra került sor, ezúttal azonban a 187. hadosztályé volt a főszerep: a német katonák a délelőtti órákban, harangzúgás és a szász lakosság fergeteges ünneplése közepette masíroztak be a városba ahová a későbbiek során maga Falkenhayn is megérkezett. Mialatt Brassóban a bódult tömeg ide-oda kavargott, a

126 Barrett, i. m. 124.

127 Szádeczky, é. n. I. 182.

128 Szádeczky, é. n. I. 182.

129 Barrett, i. m. 124.

német tüzérség üres telkeken felállított lövegei – köztük egy Berta és egy Emília névre hallgató mozsár – a várostól mintegy 8 kilométerre levő visszavonuló román csapatokat tartották tűz alatt, a 9. hadsereg hadosztályai pedig megkezdték előnyomulásukat a határ irányába.¹³⁰ A hadjáratot hivatalosan Falkenhayn 10-én kiadott hadseregpáncsa zárta le, amelyben köszönetet mondott a csapatoknak és azok vezetőinek emberfeletti teljesítményükért.

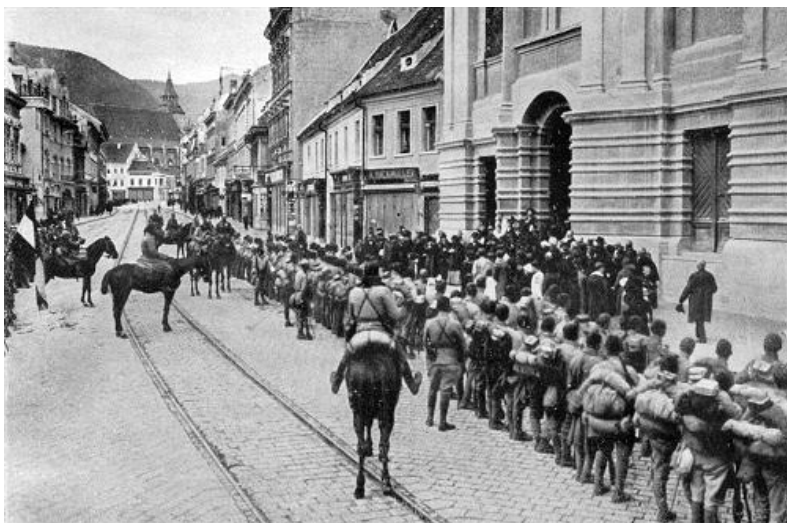
A támadó román haderő ekkorra már nagyrészt valóban kiszorult Erdélyből. A német és az osztrák-magyar csapatok először azon két legnyugatibb ellenséges csoport ellen indítottak támadást, amelyeket Falkenhayn a szebeni csatát követően maga mögött hagyott, és október 2-án az orsovai, 10-én pedig a hátszegi csoportra mértek vereséget. Október 6-án a román 4. hadsereg is megkezdte visszavonulását az 1. hadsereg elől, melynek előnyomulása azonban csak 10-én, azt követően gyorsult fel, hogy csapatai a támadáshoz szükséges átcsoportosításokat befejezték. A támadók október 14-15-ére majdnem mindenütt elérték a román-magyar határt. Az erdélyi hadjárat ezzel tulajdonképpen véget ért.¹³¹

11. ábra. A magyar csapatok bevonulása Brassóba
(Forrás: Vasárnapi Újság, 63 évf. 43. szám, 1916. október 22., 679.)

130 Szádeczky, é. n. I. 183.

131 Vö. Nagy, 1922, I. 199., 202., 206.

12. ábra. A magyar csapatok bevonulását követő ünnepség

[Forrás: <http://archive.li/O6iGd/b534604858b245ce3f9f837ef93fb6291506676c.jpg>,
(Utolsó letöltés: 2017. 03. 15.)]

II. VITÁS KÉRDÉSEK

Ha valaki arra vállalkozik, hogy az első világháború román és magyar vonatkozású eseményeit mindkét szakirodalom tükrében vizsgálja, elkerülhetetlenül szembesülnie kell azzal, hogy a nagy világgégés a román historiográfiában többnyire a nemzeti egység megteremtéséért vívott háborúként kerül tárgyalásra, másrészt pedig számítania kell arra is, hogy a két háború közötti időszaknak, illetve a kommunizmus utolsó néhány évtizedének történetírói által meghonosított közhelyek akár a legújabb munkákban is előbukkanhatnak. Különösen igaz ez az erdélyi hadjáratra vonatkozóan, amely az 1918–19-es, román sikerekben gazdag időszakkal ellentétben a háborúnak egy súlyos kudarcokkal terhes fejezetét jelenti. Annak ellenére, hogy az áttekintett román tanulmányok hangneme gyökeresen különbözik egymástól, megírásuk között pedig majdnem egy évszázad telt el, a kudarcot magyarítani kívánó bizonyos toposzok a két háború közötti és a legújabb értelmezésekben egyaránt fontos szerephez jutnak (ilyen például a hősiesség és szükségyszerű bukás a túlerőben levő ellenféllel szemben). E fejezet első része nagyrészt e kérdés bizonyos vonatkozásaival foglalkozik.

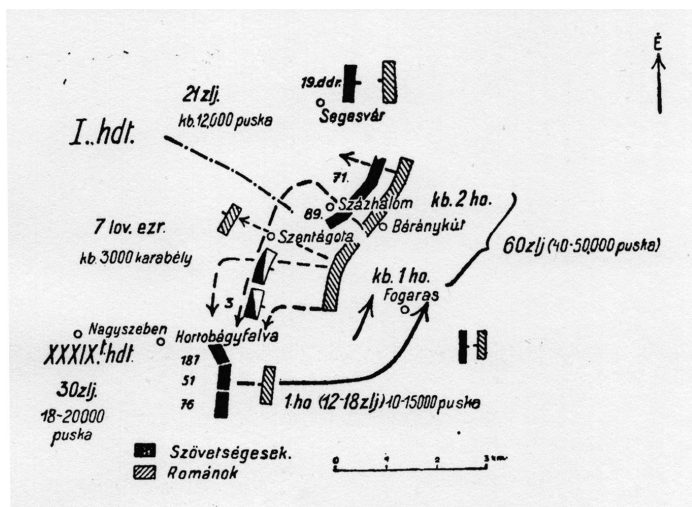
A fejezet második része a brassói csata legismertebbé vált mozzanataira, az ún. halálrajvonal esetére koncentrál, amelynek alaposabb áttekintésére mindeddig a magyar szakirodalomban sem került sor, holott az eset már az adott korban is meglehetősen nagy nyilvánosságot kapott. A román feldolgozásokat illetően a helyzet ennél is rosszabb: ezek többnyire másodlagos forrásokra támaszkodnak (ha egyáltalán történik bennük említés forrásokról), és az összeütkezésben részt vevő román katonákat vagy mitikus hősöknek, vagy tehetetlen áldozatoknak állítják be, akiknek – bármelyik szerepkörben jelenjenek is meg az előbbieik közül – az ellenség gonoszsága miatt kellett meghalniuk. Néhány szerző ennél is tovább megy, és egyenesen azokkal a civilek ellen irányuló atrocitásokkal hozza kapcsolatba a történetet, amelyeket a magyar honvédség katonái Szilágyippen és Ördökgúton követtek el a második világháború során. Ebben a részben tehát először az események bemutatásának különféle változatait veszem sorra, mivel azonban e változatok magukat az eseményeket meglehetősen felületesen kezelik, néhány, bárki számára hozzáférhető forrás alapján a tulajdonképpeni összecsapás alaposabb bemutatására is kísérletet teszek. Ezt követően kitérek a történet utóéletére, megvizsgálom az esetet a harctéri erőszak kérdése felől, végezetül pedig a brassói csata e mozzanatát Szilágyippel és Ördökgúttal párhuzamba állító értelmezés kapcsán röviden áttekintem annak a történelemszemléletnek a kialakulását, melynek hatására az említett értelmezés megszületett.

Az erőviszonyok kérdése

A román szakirodalomban – legyen szó a két háború között vagy napjainkban írott tanulmányokról – meglehetősen elterjedtnek mondható az a nézet, miszerint az erdélyi hadjárat során Románia viszonylag hamar valamiféle hátrányba került ellenfeleihez képest, hiszen hadseregének egyszerre két nagy hatalom katonáival kellett szembenéznie. A német és osztrák–magyar csapatok létszámát illetően Kirițescu mind a nagyszebeni, mind a brassói csata kapcsán azt állítja, a Falkenhayn vezette erők jelentős számbeli fölényben voltak a románokhoz képest.¹³² Anélkül, hogy egyetértene Kirițescu állításaival, Andrei Pogăciaș, a *Historia* című román történelmi folyóirat 2016. júniusi különszámának egyik szerzője szintén utal a központi hatalmak, illetve a

132 Kirițescu, i. m. 266., 299.

Románia által felvonultatott erők közötti aránytalanságra; amint írja, az Erdélybe érkező német csapatok számára az előttük álló hadjárat, amelyet egy apró és – amint a szöveg sugallja, kicsinységéből adódóan – jelentéktelen ellenféllel kellett megvívniuk, semmisségnek tűnt.¹³³ Mindezt semmilyen más forrás nem látszik megerősíteni, sőt Falkenhayn emlékirataiból egyenesen az derül ki, hogy a hadjárat kezdeti szakaszában maga a német hadvezér is komolyan számolt a román túlerő tényéből adódó kockázattal. Az Erdélybe vezényelt német csapatok örömeinek, amelyről egyébként ugyancsak Falkenhayn tesz említést, szintén nem az ellenség létszámához vagy jelentéktelenségéhez, hanem sokkal inkább ahhoz volt köze, hogy e hadjárat – a nyugati vagy a keleti front idegőrlően egyhangú állásharcaival ellentétben – mozgóháborúnak ígérkezett.¹³⁴ Fontos azonban az eddigiekhez hozzátennünk, hogy a tárgyalt kijelentéstől eltekintve Andrei Pogăciaș írásának nincs köze a korábbi munkák szándékos torzításaihoz, az általa közölt számadatok pedig megegyeznek a szakirodalomban fellelhető egyéb adatokkal.

13. ábra. Az ellenfelek erőviszonyai a nagyszebeni csata után

(Forrás: Nagybacsoni Nagy Vilmos: „A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából” In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 263.)

133 Pogăciaș, i. m. 45.

134 Falkenhayn, i. m. 20–23.

Az említett különszám egy újabb szerzője, Florin Șperlea más megközelítésben ugyan, de szintén a román hadsereg létszámának elégtelenségére építve kívánja értelmezni az erdélyi hadjáratot. A román történész (nem teljesen alaptalanul) úgy vélekedik, az 1916-os kudarc egyik oka az erők elosztásában keresendő; amint írja, a négy román hadsereg 600 000 embere egy körülbelül 1500 kilométer hosszú arcvonalon került bevetésre, míg például a francia–angol fronton 700 kilométerre legalább négymillió katona jutott, és ugyancsak ennyien tartották megszállva a keleti front Riga és Dorna között húzódó, 1500 kilométer hosszúságú első vonalát.¹³⁵

Miután magát a problémát megfogalmaztuk, nézzük hát a számokat. A szemben álló felek erőviszonyának kérdését Andrei Pogăciaș és Nagy Vilmos egyaránt tárgyalja; az általuk közölt, illetve a nemzetközi szakirodalomban fellelhető egyéb adatokból az derül ki, hogy az erdélyi hadjárat idején Románia mintegy 240 zászlóalj, 12 000 főnyi lovasságot és 840 löveget vetett be;¹³⁶ ezzel szemben a két német és az osztrák–magyar hadsereg – ha létszámába beleszámítjuk azt a két hegyidandárt is, amelynek szeptember végén, október elején kellett Erdélybe érkeznie – saját becsléseim szerint összesen 138 zászlóalj, körülbelül 6550–8533 főnyi lovasságot és megközelítőleg 508 löveget tudott felvonultatni.¹³⁷ Amint arról korábban már szó esett, különösen az osztrák–magyar 1. hadsereg volt előnytelen helyzetben a velük szemben álló román erőkkel összehasonlítva.

135 Șperlea, i. m. 33.

136 A román történész az erdélyi hadműveletben részt vevő három román hadsereg adatait külön-külön közli. Vö. Pogăciaș, i. m. 44.

137 A. Gyalogság: A központi hatalmak haderejére vonatkozó általános adatokat Nagy Vilmos közli (Nagy, 1922, I. 83.); a hegyidandárok felépítését illetően lásd: Pilch, i. m. 63.; B. Lovasság: 22 lovasszázad: a minimális értéket a német lovasszázad (167 fő), a maximálisat az osztrák–magyar lovasszázad (200 fő) létszámának figyelembe vételével kaptam.

7 lovasezred: a minimális értéket a német lovasezred (879 fő), a maximálisat az osztrák–magyar lovasezred (1200 fő) létszámának figyelembe vételével számoltam ki. A német lovasezred létszámának becslése a 6 ezredből álló, 5278 főt számláló német lovashadosztály létszámát visszaosztva történt. (A lovasságra vonatkozó német, illetve osztrák–magyar adatok forrása: Szijj, 164; D. S. V. Fosten – R. J. Marrion – G. A. Embleton: *The German Army 1914–18*, London, 1978, Osprey, pp. 19–20.)

A két végösszeg a lovasság létszámát jelenti kétharmados feltöltöttség esetén. Teljes feltöltöttség esetén ez mintegy 9827–12 800 főre módosul. C. Tüzérség: a fegyvernemre vonatkozó adatokat lásd a szembenálló felek hadseregeit bemutató résznl.

A szemben álló felek

<i>Fegyvernem</i>	<i>Gyalogság</i>	<i>Lovasság</i>	<i>Tüzérség</i>
Román	240 zászlóalj	12.000 fő	840 löveg
Német és osztrák–magyar	138 zászlóalj	6 550–8 533 fő	508 löveg

Meglehetősen pontosan ismerjük a hadjárat két nagyobb csatájában részt vevő hadseregek létszámát is. Falkenhayn emlékirataiból tudjuk, hogy Nagyszebennél megközelítőleg 20 000 német és osztrák–magyar katona harcolt a román hadsereg körülbelül 40 000 embere ellen, míg Brassónál Nagy Vilmos számításai szerint a német hadvezér 24 zászlóaljból, 4 lovas századból és 49 ütegből álló erejének mintegy 80-84 román zászlóaljjal kellett megmérkőznie.¹³⁸ Bár a román hadsereg vonatkozó adatok pontosságának megállapításához további kutatásokra van szükség (a román 4. és 6. hadosztálynak a korábbi harcok során elszenvedett veszteségeit is figyelembe kell vennünk), Nagy abban aligha téved, hogy a 9. hadsereg hadosztályai, amelyek Brassónál győzelmet arattak, számbelileg jelentősen alatta maradtak az ellenfél haderejének.¹³⁹

Florin Șperlea azon érvelése, miszerint a román hadsereg jóval kevesebb katonát tudott felvonultatni egy adott hosszúságú frontszakaszon, mint a franciák, az angolok vagy az oroszok, szintén nem állja meg a helyét, ugyanis míg 1916-ra a nyugati és a keleti fronton egyaránt állóháború alakult ki, Erdélyben – ahol a Șperlea által közölt adatok alapján a román hadsereg mintegy 420 000 katonája harcolt – a frontok megmerevedésére egyáltalán nem került sor; itt a szembenálló felek mindvégig mozgóháborút vívtak egymással. Annak tehát, hogy itt más európai hadszínterekhez képest egy kilométernyi frontszakaszra mennyi katona jutott, az események későbbi alakulása szempontjából aligha volt jelentősége.

A halott rajvonat kérdése

Az erdélyi hadjárat másik vitás mozzanata – az ún. halott román rajvonat esete – ugyancsak a brassói csatához fűződik. A megnevezés

¹³⁸ Nagy, 1922, I. 191–192.

¹³⁹ Az említett román hadosztályok szeptember 29-én Kercisóránál és Hégennél, október 5-én pedig Persánynál, Ósinkánál és Kőhalomnál vettek részt komolyabb harcokban. Lásd Nagy, 1925, 167.

tulajdonképpen egy rajtaütést takar, melynek során egy vitatott hovatartozású és erejű egységnek sikerült átkarolnia és megsemmisítenie egy 150-200 főnyi román csoportot. Az eset utóéletéről a román történetírásban Bogdan-Florin Popovici közölt 2008-ban egy rövidebb összefoglalót, de a történet egyik első változata már Kirițescu monográfiájában is megtalálható.

Ez utóbbi szerint a brassói csata során a 24. Tecuci ezred 168 embere egy vasúti töltés oldalában, egy megközelítőleg 200 méternyi hosszúságú szakaszon foglalt állást; a román katonák géppuskával is rendelkeztek. Ebből az állásból két napon át – október 7-én és 8-án – verték vissza sikerrel a Méhkertek felől támadó ellenséges csoportokat, azonban a harc hevében nem vették észre, hogy időközben a vonal balszárnya fedetlenül maradt.

14. ábra. Jelfy Gyula fotója a halálrajvonalról
(Forrás: Vasárnapi Újság, 63 évf. 44. szám, 1916. október 29., címlap.)

Ezt előbb egy német járőr fedezte fel, majd a sötétség beálltát kihasználva egy két géppuskával felszerelt ellenséges egység lopózott be a vasúti töltés mögötti egyik romos raktárépületbe, mialatt kézigránátokkal felszerelt bajtársaik hátulról közelítették meg a román arcvonalat. Maga a harc csak körülbelül 2-3 percig tartott; mindazok, akik valami csoda folytán túléltek a géppuskások tüzét, a megkerülő csoport kézigránátjainak estek áldozatul. Az esetet tárgyalva Kirițescu úgy véli, aljasság volt a németek részéről lemészárolni a román katonákat, hiszen a háború törvényeinek megfelelően akár foglyul is ejthették volna őket.¹⁴⁰

A *Gazeta Transilvaniei* című román nyelvű brassói lap néhány apró különbséggel kiegészítve, de lényegében hasonlóan meséli el a történeteket; egyrészt az október 10-ére virradó éjszakára teszi az esetet, másrészt megnevezi azt a román csoportot, amely a két napig tartó harcot követően lőszer nélkül maradt, és emiatt kénytelen volt elvonulni a vasúti töltés mellől (a 45. – másképpen Vlașca – ezred másfél század erejű csoportjáról van szó, amelyet Cristescu Sava százados vezetett). Az újságban közölt írás szerint a románok ellenállása miatt az ellenség jelentős túlerőt vont össze velük szemben, és tulajdonképpen ennek a túlerőben levő csoportnak az emberei karolták át a bertalani állomás melletti román állást, hogy aztán a cikk írója szerint barbár módon – oldalról és hátulról – lemészárolják a töltés oldalában hasaló katonákat. Az említett újságíró azt is tudni véli, miért nem szólították fel megadásra a bekerített románokat ahelyett, hogy megölték volna őket: egyfelől úgy gondolja, az ellenséges katonák túlbecsülték a Bertalannál levő csoport létszámát, és a közelben gyanított román erők további támadásától tartva tették, amit tettek, másfelől azt feltételezi, a románok kétnapi ellenállása dühítette fel az ellenséget, akik így álltak bosszút rajtuk.¹⁴¹

A történet egy harmadik verziója – feltehetően szintén román közvetítéssel – Torrey könyvében bukkan fel, aki a rajtaütést nem németek, hanem a magyarok számlájára írja. Az amerikai történész úgy tudja, Brassó ostroma során a magyar csapatok támadása főleg a Szent Bertalan-templom és az állomás környékére korlátozódott, amit

140 Kirițescu, i. m. 298.

141 A *Gazeta Transilvaniei* (nr. 145–147/1921.) cikkéről lásd Bogdan-Florin Popovici: „Monumentul eroilor de la Bartolomeu, Brașov”. In *Magazin Istoric*, iulie 2008, An XLII (serie noua), Nr. 7, 26–27.

azzal magyaráz, hogy a parancsnokuk nem szerette volna, ha emberei belevesznek a házak tengerébe.¹⁴² Velük szemben egy pontosabban meg nem nevezett román zászlóalj volt védelemben, amely a későbbiek során visszavonult, mindössze egy századot hagyva hátra utóvéd gyanánt. Torrey szerint a halott rajvonal katonái tulajdonképpen ehhez az utóvédhez tartoztak, amelynek emberei mindaddig kitartottak állásaikban, míg az utolsó is elesett közülük.¹⁴³

Egy negyedik változat, amelyet Popovici Heinrich Wachnerre¹⁴⁴ hivatkozva ismertet, a németektől származik, és több lényeges ponton is eltér a korábbiaktól. Eszerint a románok csak valamikor a rajtaütés előtt húzódtak a vasúti töltés mögé, miután a töltés előtti krumpliföldeken sikertelenül próbálták oldalba támadni a németeket; itt lepte meg őket G. porosz hadnagy egysége. A poroszok géppuskája tüzet nyitott a töltés oldalában hasaló ellenségre, azonban a fegyver, amelyet egy Srassbourg nevű tizedes kezelt, 200 lövés után elakadt. További újdonság, hogy e változatban a németek és a magyarok közösen vettek részt a rajtaütésben; körülbelül Strassbourg géppuskájának elhallgatásával egyidőben, írja a német szerző, egy magyar géppuska is megszólalt a poroszok jobbján, ám a románok olyan intenzív tüzet zúdítottak rájuk, illetve kézigránátokkal is támadták őket, hogy a magyarok egy heveder kilövése után kénytelenek voltak állást változtatni. A németeknek végül sikerült elhárítaniuk az akadályt, és újra működésbe hozták a fegyvert, a szövegben azonban ennek ellenére sincs szó arról, hogy mindenkit megöltek volna; a két géppuska pusztító tüzének hatását látva – így a szerző – a még életben levő román katonák megadták magukat.¹⁴⁵

Végül Bogdan-Florin Popovici több olyan, a közelmúltban megjelentetett műről is említést tesz, amelyek a bertalani állomásnál történt esetet egyértelműen a magyarok (és kisebb mértékben a németek) gonoszságának bizonyítékeként tárgyalják, mi több, ezek egyikének szerzője egyenesen úgy véli, hogy az itteni események mintegy előrevetítik a második világháború során Szilágyippen és Ördökgúton

142 Torrey magyarázata a helyismeret hiányában nem számol azzal, hogy a honvédek éppen a Bertalan környéki harcokat követően – tehát a halálrajvonal katonáinak eleste után – jutottak Obrassó területére, ahol gyilkos utcai harcok bontakoztak ki köztük és a visszavonulóban levő román erők között.

143 Torrey, i. m. 105.

144 Heinrich Wachner: *Istoria Țării Bâsei*. Braşov, 1995, Editura Aldus.

145 Popovici, i. m. 28.

elkövetett magyar atrocitásokat. Bár Popovici maga szakmailag tévesnek, illetve túlzónak minősíti mindazokat az értelmezéseket, amelyek egy-egy etnikum (rossz) tulajdonságaiban vélik megtalálni egyik vagy másik történelmi esemény magyarázatát, minden jel szerint úgy tűnik, ezek továbbra is gyakorolnak valamiféle befolyást a románok magyarságképének alakításában.

Bár a fenti változatok apróbb részleteiket illetően is különböznek egymástól, a legnyilvánvalóbb eltérés kétségkívül a rajtaütés végrehajtóinak nemzetiségét illetően mutatkozik meg közöttük; ezzel szemben a magyar forrásokból egy sokkal egységesebb történet bontakozik ki. A továbbiakban ezt vesszük szemügyre.

Amint az említett forrásokból kiderül, magára az eseményre október 8-án reggel 7 óra után, az 51. hadosztály támadásának nyitányaként került sor, és a 305/III. zászlóalja (parancsnok: Petrán Sándor százados), illetve két géppuskás osztag vett részt benne. Az egyik osztagot Cseh Lajos hadnagy, a másikat Bedő Géza zászlós vezette. Cseh Lajost több forrás is a brassói 24. gyalogezred géppuskás tanfolyamának vezetőjeként azonosítja, embereit pedig – Bedő alárendeltjeivel egyetemben – a csatában részt vevő magyar erők közvetlen parancsnoka, Farkas Vince ezredes is brassóiakként emlegeti, ami arra utal, hogy a katonák ugyancsak a 24. gyalogezred kötelékében szolgálhattak a román offenzíva előtt, és feltehetőleg a város tágabb környékéről – Barcaságról és Háromszékről – származtak.

Az 51-esek támadása nyugatról, Vidombák felől indult. Szász M. Gézának köszönhetően, aki maga is részt vett a brassói csatában, és aki a halálrajvonalról szóló beszámolójához egy térképvázlatot is mellékel, viszonylag pontosan ismerjük a rajtaütést végrehajtó egység helyzetét e támadásban.¹⁴⁶ A vázlat alapján úgy tűnik, Cseh Lajos osztaga a Petrán zászlóalj balszárnyán, közvetlenül a kelet–nyugati irányba futó vasút déli oldalán nyomult előre a város felé, a román csapatok egy része pedig a magyarok és a város között, a bertalani állomásnál foglalt állást (a Bedő-féle csoport nem kerül jelölésre a térképen).¹⁴⁷ A román katonák ugyancsak a vasúti töltés déli oldalán, arccal észak felé fordulva rendezkedtek be védelemre. Cseh Lajos

146 Közreadja Veres Emese Gyöngyvér: *Mikor Oláhország háborút izene*. Budapest, 2008, Barca Kiadó, 296.

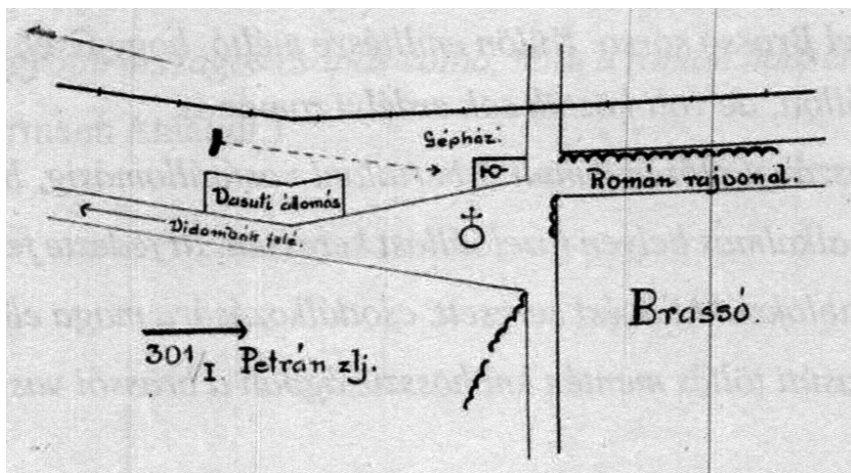
147 A vázlaton a Petrán zászlóalj száma helytelenül van megadva. A géppuskások feltehetően a zászlóalj balszárnyán helyezkedtek el.

emberei, akik a vasúttal párhuzamosan haladtak, egyenesen e csoport balszárnya felé tartottak.

Egy másik nagyobb román csoport az előzőtől délre, egy megközelítőleg észak–déli irányú vonal mentén kerül ábrázolásra (ha e vonalat meghosszabbítanánk, valahol az előző csoport balszárnyának magasságában kellene elérnie a töltést). Ez a csoport nagyjából Petrán százados zászlóaljával állt szemben.¹⁴⁸ Ugyan a két román vonal nem érintkezett közvetlenül egymással, de a köztük levő területen, mindkettőtől körülbelül egyenlő távolságra a térkép egy újabb, az előbbieknél kisebb román egységet jelöl. Amennyiben ez az egység nem visszavonult az adott szakaszra, hanem valamiféle elképzelés részeként került oda, feltehetően az volt a feladata, hogy a két előbbi csoport között az összeköttetést biztosítsa, illetve hogy a közeledési irányokat tűzzel lezárja. Valószínű azonban, hogy az itt állásban levő katonák helyzetükből adódóan csak részben láthatták be a töltés melletti arcvonalszárnyán túli épületek felé vezető utat (ha az utcán és nem valamiféle fedezék mögött foglaltak helyet, ez utóbbi ugyanis tovább szűkítette volna a látóterüket). Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy bár a térkép ezt csak korlátozottan képes visszaadni, magára a harcra városi körülmények között került sor, ahol a kilátást további épületek, kerítések és fák is akadályozhatták. Feltehetőleg ezzel magyarázható, hogy a magyar egységnek sikerült észrevétlenül a román vonal oldalába kerülnie. Mindez azonban csupán feltételezés; az sem zárható ki teljesen, hogy a vasút mellett hasalók parancsnoka egyszerűen nem gondoskodott a balszárny biztosításáról.

Magáról a rajtaütrésről több beszámoló is született. Ezek közül kettőnek a szerzőjéről, a már említett Szász M. Gézaról, illetve Szádeczky-Kardoss Lajosról tudjuk, hogy a helyszínen, mondhatni első kézből szerezték értesüléseiket, ráadásul Szádeczky azt állítja, a későbbiek során Cseh Lajos maga is papírra vetette számára a történeteket. Amint az említett szövegekből kiderül, az október 8-i támadás során Cseh Lajos és Bedő Géza géppuskásai feltehetően a Petrán zászlóalj előretörésének támogatásához kerestek alkalmas tüzelőállást, amikor reggel 7.30 körül felfedezték, hogy a bertaláni állomásnál a vasúti töltés oldalában román katonák hasalnak.

148 Ez esetben figyelembe kell vennünk a térkép vázlatos voltát; nem kizárt, hogy a városi környezet miatt a Petrán-zászlóaljnak nem lett volna lehetősége toronyiránt megközelíteni az említett csoportot.

15. ábra. A Bertalannál végrehajtott rajtaiütés vázlata
(Forrás: Veres Emese Gyöngyvér: Mikor Oláhország háborút izene.
Budapest, 2008, Barca Kiadó, 296.)

Ezt követően a magyarok kúszva megközelítették az állomás területén található fűtőházat, amelyből rá lehetett látni az ellenséges vonalra, behatoltak az épületbe, és a töltés irányába néző ablakokban megkezdtek a két géppuska felállítását. A fegyverekkel foglalatосkodók közül több forrás külön is megemlíti Depner Jánost, akit holttévényi szászként azonosítanak.

Bármilyen óvatosak is voltak a honvédek, írja Szász M. Géza, egy román katona észrevette őket, és puskával a kezében rájuk rohant, azonban egy Balló nevű őrzetőnek sikerült egy rakasszal leütnie a támadót. A töltés mellett fekvők figyelme csak ekkor, leütött társuk ordítására fordult az épület felé, azonban már túl késő volt ahhoz, hogy bármit is tegyenek: a két géppuska körülbelül 15 méternyi távolságból tüzet nyitott rájuk.

A harc során, amely mindössze két-három percig tarhatott, a honvédek kétszer két hevedert – tehát mintegy 1000 töltényt – lőttek ki az ellenséges csoportra.¹⁴⁹ A hatás rettenetes volt; Szádeczky, aki 24 órával az események után ért a helyszínre, így írja le a látványt: „A vasúttöltés aljában 2-300 méter hosszában eltorzult arcú, megmevült, keresztül-kasul heverő holttestek, sokféle pozitúrában, amint

149 Lásd *Vasárnapi Újság*, 1916. október 29.; Veres, i. m. 297.; Szádeczky, 1918, 63.

éppen a golyó váratlanul találta őket. Egyik a bockorát kötötte, a másik, amint reggeli falatozás közben hagymát tett a szájába, a harmadik felkapott karral a fejéhez kapva. A negyedik – a legborzasztóbb látvány – szétlőtt üres koponyával, melynek kiröppent agyvelejét felemelt markában tartotta.”¹⁵⁰

Amikor a tüzelés véget ért, a már említett Depner János állítólag azt mondta, ő azt se bánja, ha meghal is, mert újra láthatta Brassót, és bosszút állhatott a hazájára törő ellenségen. Abból kiindulva, hogy a katonák – harcoljanak bármely háborúban – gyakran tulajdonítanak fontosságot a különféle előjeleknek, Depner szavai bizonyára nem múltak el minden hatás nélkül, különösen hogy a szász férfi végül valóban nem élte túl az ostromot; mindössze néhány órával később, a Fellegvárért vívott harc közben, géppuskája mellett érte a halálos lövés.¹⁵¹

16. ábra. A Hosszú utca a harcok után
(Korabeli képeslap)

150 Szádeczky, é. n. I. 176–177.

151 Szádeczky, 1918, 63.

A beszámolók szerint a rajtaütés alkalmából a töltés mellett hasalók nem tanúsítottak számottevő ellenállást, azonban egy szakasznyi román katonának, akik a vasúttal párhuzamosan húzódó kerítés mögül törtek elő, sikerült anélkül megrohamoznia a honvédeket, hogy a géppuskák tűz alá vehették volna őket (véltetően a térképen a két nagyobb csoport között ábrázolt kis egység emberei indították a rohamot). Az ellentámadást követően a fűtőház körül elkeseredett közelharc alakult ki, amelyet valószínűleg szuronnyal, puskatussal, és a források szerint gyalogsági ásóval vívtak. A küzdelemből végül a magyarok kerültek ki győztesen. Szász M. Géza azt állítja, mind megölték a támadókat; még azoknak sem kegyelmeztek, akik az életükért könyörögtek.¹⁵² Szász e megjegyzésére a későbbiek során bővebben is kitérünk.

A két fentebbi beszámolót olvasva a kutatónak az az érzése támad, mintha a bertalani állomás körüli küzdelem kapcsán minden érdem Cseh és Bedő embereit illetné meg. Ezzel szemben Farkas Vince – külön kiemelve a géppuskások szerepét – azt írja, az állomást heves kézigránát, kézitusa-, puska- és géppuskaharcot követően a Petrán zászlóaljnak sikerült elfoglalnia. Bár Farkas úgy tudja, körülbelül 250 halott maradt a csatatéren, semmi olyasmiről nem tesz említést, hogy a magyarok mindenkit megöltek volna; ehelyett a jelentésben az szerepel, hogy a még életben maradt román csapattöredékek Óbrassó területére húzódtak vissza az őket üldöző magyar különítmények elől. A bertalani állomásnál vívott összeütközés után a Petrán zászlóalj – amint arról már bővebben szó esett – a Fortyogó-hegy, illetve Óbrassó ellen intézett támadást.

A magyar szakirodalom alapján némi fogalmat alkothatunk a rajtaütés utóéletéről is. Mindössze két nappal a csata után és egy nappal azt követően, hogy a bertalani állomás mellett elesett román katonákat eltemették, az ún. halott- vagy halálrajvonaltörténete elindult a maga útján. Elsőként Brassó vezetésének kérésére a már említett Farkas Vince ezredes vetette papírra 1916. október 10-én; Szádeczky tudomása szerint ez a szöveg a későbbiek során *Brassó bevétele. 1916 október 8.* címen, a 200. dandár hivatalos könyvnyomatos kiadványaként is megjelent. Bár ebből egyetlen példánynak sem sikerült a nyomára bukkanni, a beszámolót valamilyen formában minden kétséget kizáróan kinyom-

152 Veres, i. m. 297.

tatták, ugyanis román fordítását 1917. január–februárjában a *Brassói Lapokra* hivatkozva a *Gazeta Transilvaniei* is közölte.¹⁵³ Néhány héttel a Farkas-féle beszámoló keletkezése után az első képi ábrázolás is napvilágot látott; a fényképet, amelyet Jelfy Gyula készített, a *Vasárnapi Újság* 1916. október 29-i száma a címlapon hozta (a fotó készítéséről Szádeczky könyvében is találunk utalást). Ekkor még a rajtaütést Brassó lakossága egyértelműen és kizárólag az 51. hadosztály embereihez kötötte. Kamenitzky Etelka, aki körülbelül november 16–17. körül érkezhett a városba, Ádám Éva álnéven megjelentetett könyvében a következőket írja ezzel kapcsolatban: „Nem lehet feladatomban a csaták menetének leírása. Csak neveket jegyzek össze, kiket a nép emleget. De Petrán Sándor, ma vitéz Petrányi ezredes, a 305. h[onvéd]. gy[alog]. ezr[ed]. III. z[ászlóalj]. parancsnok hőstettéről hallok legtöbbit, a Bertalan vasútállomással kapcsolatban. [...] Ebben a harcban ugyancsak hősként emlegetik Cseh Lajos hadnagyot...”¹⁵⁴

A történet igen sokáig fennmaradt a barcasági magyarok emlékeztetésében; Veres Emese-Gyöngyvér Csernátfalva kapcsán tesz említést róla, a szerző pedig az 1980-as években Krizbán hallotta először.¹⁵⁵

Egészen másképp alakult ezzel szemben az írott változatok sorsa. Szádeczky egy 1918-ban közölt cikkében már amiatt háborog, hogy míg a magyar kiadók papírhányra hivatkozva elutasították az erdélyi hadjárat történetének publikálását, a németek több könyvet is kiadtak e téma kapcsán, amelyekben egyrészt teljesen mellőzik a magyar katonák szerepének bemutatását, másrészt saját csapataiknak tulajdonítják azt is, amit a honvédek vittek véghez.¹⁵⁶ Szádeczky a magyar részvétel melletti bizonyítékként a 200. dandár kiadványára, ezrednaplókra, vezérkari feljegyzésekre és térképekre hivatkozik, illetve említést tesz egy bizonyos Wild József kapitány előadásáról is, amelyre 1917. szeptember 24-én a brassói Fellegvárban, a német császár jelenlétében került sor.¹⁵⁷ Szintén a magyar részvételt látszik megerősíteni Farkas Vince ezredes többször idézett beszámolója, amelynek egy változatát

153 Ioan Vlad: *Románismul braşovenilor: documente, 1916–1919*. 1998, Ed. Transilvania Expres, 128–133.

154 Ádám Éva: *Hadak útján. Az Olt partjától a Piaveig*. Budapest, é. n., Magyar Szépirodalmi Pártoló Egyesülete Kiadása, 56. http://mtdportal.extra.hu/books/kamenyitzky_etel_a_hadak_utjan.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)

155 Veres, i. m. 299.

156 Szádeczky, 1918, 57.

157 Uo. 60.

– az 51. hadosztály néhány korabeli utasításával kiegészítve – Tanító Béla 1933-ban a *Magyar Katonai Szemle* 4. füzetében ismét publikálta. Mindezek alapján joggal feltételezhető tehát, hogy 1916. október 8-án valóban az 51. honvéd hadosztály katonái ütöttek rajta a bertalani állomásnál védelemben levő román csapatokon.

A történet román utóéletének kezdeteiről meglehetősen keveset tudunk, valószínű azonban, hogy Kirițescu műve, amely először 1922-ben jelent meg, s azóta pedig több kiadást is megért, nagyban hozzájárult az eset ismertté válásához, és a további verziók hangvételeire is jelentős hatást gyakorolt. Különösen fontos ilyen szempontból a román történész azon állítása, mely szerint az ellenséges egység tagjai szándékosan mészárolták le a román katonákat, holott foglyul is ejthették volna őket. Mivel e vélemény a továbbiakban többször is feltűnik a különféle román változatokban, annak ellenére is érdemes bővebben foglalkoznunk vele, hogy szakmaiatlanságára Bogdan-Florin Popovici történész is felhívja a figyelmet.

Magá az állítás azért is érdekes, mert Kirițescu történészként Cseh Lajosnak, a katonának a döntését kérdőjelezi meg, amelyet ráadásul az említett hadnagy harc közben – ha úgy tetszik, a háború kódében – hozott. Nagybaczoni Nagy Vilmos, aki maga is katonai szakíróként dolgozta fel a hadjárat történetét, egy 1925-ben megjelent írásában éppen az ebben rejlő visszásságra hívja fel a figyelmet, abbéli meggyőződésének adva hangot, hogy egy olyan embertől, aki maga talán sohasem volt katona, aligha lehet elfogulatlan szakvéleményt várni. „[M]iként képzelem el [Kirițescu] a hadviselést – kérde –, ha tőlünk azt követeli, hogy mi ne használjuk ki a harcászati előnyöket és minden józan ésszel ellentétben, harc közben követel tőlünk ilyen eljárást...;” majd így folytatja: „A mi rajtaütésünk az általános, minden hadseregben követett harcászati elvek szerint történt, melynek egyik legfontosabbika a meglepetés és előnyös helyzetek gyors és merész kihasználásának elve rendes katonai osztaggal szemben, melynek módja lett volna ez ellen védekezni, hiszen fegyver volt a kezében.”¹⁵⁸

Érdekes módon a Kirițescu által felvetett kérdés – ha némileg más formában is – Szász M. Géza beszámolójában is visszaköszön. Szász nyilvánvalóan nem a rajtaütés szükségességét vonja kétségbe; amint

158 Nagybaczoni Nagy Vilmos: A brassói csata. In *Hadtörténelmi szemelvények. A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete*, 1925, 159. (A továbbiakban Nagy, 1925.)

már szóba került, ő azt írja, hogy a magyarok az ezt követő közelharc során azoknak az ellenséges katonáknak sem kegyelmeztek, akik az életükért könyörögtek. Bár ezúttal a diadalmaskodó fél kíméletlensége egészen más kontextusban jelenik meg, mint Kiriřescunál, ráadásul egy jóval kisebb csoport ellen is irányul, kétségtelen, hogy e szövegnek is lehetséges olyan olvasata, miszerint a román katonák egy részének – mivel tulajdonképpen meg akarták adni magukat a magyaroknak – nem kellett volna meghalnia. Elképzelhető azonban, hogy Szász írásában az ellenfél minden emberének megölése pusztán valamiféle heroizáló történelemszemlélet megnyilvánulása, ugyanis a Farkas Vince által közzétett jelentésben például nincs szó arról, hogy az összecsapásban részt vevő román katonák egytől egyig elestek volna a küzdelem során. Az ezredes két alkalommal tér ki a túlélők további sorsára: egyrészt megemlíti, hogy a Bertalannál szétvert csapatok maradványai Óbrassó házai közé vették be magukat, másrészt pedig közli, hogy az állomás és a Fortyogó-hegy birtoklásáért folytatott harcok következtében mintegy 600 legénységi állományú román katona és 3 tiszt (sic!) került a magyarok fogságába.¹⁵⁹ Mindezek ellenére teljes határozottsággal az sem jelenthető ki, hogy a magyar honvédek biztosan nem ölték meg egyetlen olyan román katonát sem, aki kegyelemért könyörgött.

Azt, hogy pontosan mit éreztek a küzdelem résztvevői, ma már természetesen lehetetlen rekonstruálni, érdemes azonban áttekintelnünk néhány olyan tényezőt, amelyek minden valószínűség szerint befolyásolhatták a harc hevesességét. Amint korábban is szóba került, a két géppuskás osztag emberei feltehetően Brassó környékéről, illetve a közeli Háromszékről származtak: Cseh Lajost az egyik forrás zágoniként, Depner Jánost hőltövényiként azonosítja. A román támadás – más határ menti megyékkel együtt – éppen ezeket a régiókat érintette leginkább, hatalmas menekülthullámot idézve elő a lakosság körében, és minden kétséget kizáróan kihatott a katonai szolgálatukat teljesítő férfiak hangulatára is, akik egy-egy alakulat kötelékében visszavonulva gyakran voltak tanúi a polgári lakosság menekülésének, ugyanakkor többnyire semmit nem tudtak arról, hogy saját családjukkal mi történt. Az ebből adódó feszültséget jól példázza Sala Andrásnak, egy ugyancsak Brassóban szolgáló krizbai katonának az esete, aki a

159 Tanító, i. m. 219.

román betörést követően megszökött egységétől, hogy a menekülők között családtagjait megkeresse. A Bertalannál bevetett osztag tagjai tehát ezúttal nem valami távoli célért vagy elvont fogalomért, hanem saját lakóhelyük felszabadításáért harcoltak, ráadásul igen valószínű, hogy az ellenséges katonákban szeretteik vélt vagy valós szerencsétlenségének okozóit látták.

Bár ez a magyarázat önmagában is kielégítőnek tűnik, a Szász által említett mozzanat kapcsán ajánlatos figyelembe vennünk néhány további, szintén igen fontos tény, amelyeknek nem az ellenfelek kilétéhez, hanem általában a fegyveres konfliktusok természetéhez van köztük. Ezek közül az első kimondottan az első világháborúhoz kapcsolódik. A különféle hadszíntereket megjárt katonák elbeszéléseiben gyakran történik utalás arra, hogy a különösen pusztító hatású fegyverek kezelői többnyire közutálatnak örvendtek az ellenség körében. Az első világháborúban a legnépszerűtlenebbek kétségkívül a lángszórósok voltak – ők aligha számíthattak kegyelemre, ha fogságba estek –, de úgy tűnik, az erdélyi hadjárat idején valamelyest hasonló megítélés alá estek a géppuskások is. Amint Szádeczky írja, szeptember 22-én a Schmettow-hadtest előretolt egységeinek egy részét Glimboka mellett a túlerőben levő román csapatok bekerítették, és végül felül is kerekedtek rajtuk, mivel azonban a huszárok géppuskáit nem sikerült időben elhallgattatni, a győzelemért igen drága árat kellett fizetniük. A veszteségek miatt feldühödött román katonák végül az ellenség sebesültjeit is megölték, és Hunyadi Ferenc huszárhadnagyot, illetve egy másik tisztársát, akit Szádeczky csak nevének kezdőbetűivel, Sz. Gy.-ként azonosít, ugyancsak főbe akarták lőni „mint géppel harcolókat.” A két fogságba esett férfi végül csak néhány magasabb rangú román tiszt közbelépésének köszönhetően menekült meg a kivégzéstől.¹⁶⁰ Feltételezhető tehát, hogy a bertalani rajtaütést követő kézitusa vadságához a géppuskások-gyalogosok közötti ellentét – tekintve a géppuskások másodpercekkel korábbi tevékenységét – ugyancsak hozzájárulhatott.

A másik tény, amelyre *Acts of War*¹⁶¹ című munkájában Richard Holmes angol hadtörténész világít rá, némileg összefügg az előzővel, és egyszerűen a háború alapvető törvényszerűségeihez tartozik. Egy

¹⁶⁰ Szádeczky, é. n. I. 131-132.

¹⁶¹ Bár az angol *act* a szó szoros értelmében cselekedetet jelent, Holmes művének címét legáltalában *A háború természeteként* lehetne magyarrá fordítani.

katonának, írja Holmes, aki csak azt követően próbálja megadni magát, mikor már a kézfegyverek hatósugarán belüli közelségbe jutott az ellenség, mindössze ötven százaléknyi esélye van arra, hogy megkegyelmezzenek neki. Ernst Jünger, aki közvetlenül is megtapasztalta egy-egy támadás során a rohammal járó felfokozott lelkiállapotot, ugyancsak hasonlóan vélekedik: a támadó, aki vörös köddel a szemén, azzal az egyetlen céllal rohan előre, hogy öljön, aligha fogja tudni megváltoztatni az érzelmeit az utolsó néhány méteren.¹⁶² Mindemellett a brassói csata kapcsán is ismerünk olyan esetet, amikor nem került sor a magukat az utolsó pillanatban megadni akarók megölésére: „az el[lenség]g rövid ellen állás után feladta a küzdelmet – írja a csata egyik résztvevője –, egy részüknek sikerült idejében elmenekülni, az állásban 7 halott, 5 sebesült és 22 fogoly maradt, kik térdre esve, levett sapkával, folytonos keresztvetésekkel könyörögtek nyomorult életük kegyelméért. A honvédek lelkesedése leírhatatlan volt, örömeikben sírtak-nevettek...”¹⁶³

Végezetül ki kell térnünk azokra az értelmezésekre is, amelyek a brassói halálrajvonal esetét a szilágyippi és ördöggúti mézszárlásokkal hozzák kapcsolatba. Amint láttuk, Nagy Vilmos katonaként, Bogdan-Florin Popovici pedig történészként hívta fel a figyelmet ezek szakmátlanságára. Mivel korábban mindkét álláspontonról volt szó, ezúttal szükségtelen bővebben foglalkoznunk velük. Érdemes viszont röviden szemügyre vennünk annak a szemléletnek a kialakulását, melynek szellemében az említett értelmezések keletkeztek, azonban szükséges előrebocsátanunk, hogy e szemlélet hatása nem annyira az első, hanem inkább a második világháború emlékezete kapcsán érhető tetten. *Victims and Heroes* című kitűnő könyvében Maria Bucur úgy véli, a két világháborúra vonatkozó hivatalos román emlékezetpolitikában (és tegyük hozzá, a román történetírásban) 1965 után jelentős fordulat állt be, e fordulatot pedig az idézte elő, hogy Nicolae Ceaușescut a Román Kommunista Párt főtitkárává választották. Az Egyesült Államokban tanító neves román történész szerint ekkor vette kezdetét az a nagyarányú vállalkozás, amely (egyéb történelmi korszakok mellett) a második világháború emlékezetének átalakítását tűzte ki céljaul.¹⁶⁴ Míg

162 Richard Holmes: *Acts of War. The Behaviour of Men in Battle*. London, 2004, Cassel Military Paperbacks, 382.

163 Idézi Veres, i. m. 301.

164 Valószínűleg erre a korszakra tehető a horthysta kifejezés kreálása is, amelyet

e folyamat során a Holokauszt romániai vonatkozásait egyre inkább elhallgatták, mindazok az események, amelyekre a magyar közigazgatás alatt álló Észak-Erdélyben került sor, meglehetősen nagy nyilvánosságot kaptak, és ugyancsak egyre kiemeltebb szerephez jutottak azok az atrocitások is, amelyeknek észak-erdélyi román civilek voltak az elszenvedői. Az említett korszakra jellemző törekvések eredményeként a kommunizmus végére mindaz, amit román katonák vagy civilek a második világháború idején zsidó, roma vagy magyar polgártársaik ellen elkövettek, feledésbe merültek, maguk a románok pedig szinte kizárólag valamely idegen befolyás vagy hatalom áldozataként kerültek bemutatásra.¹⁶⁵ Ugyan Bucur erre nem tér ki külön, de az első világháborút illetően meglehetősen hasonló szemlélet vált uralkodóvá; a román csapatok megszálló erőkként való működése, az erdélyi hadjárat során elhurcolt civil túszok sorsa vagy a Románia területén működő fogolytáborok kérdése mindmáig tabunak számítanak a román szakirodalomban.

Térjünk azonban vissza a bertalani rajtaütéshez. Amint láttuk, már Kirițescu elkövetőkről és áldozatokról beszél az eset kapcsán. A román történész első világháborúról szóló művének kritikai újraértékelése még várat magára, Maria Bucur azonban arra hívja fel a figyelmet az említett munka kapcsán, hogy a németek által elfoglalt Bukarest zsidó közösségének tagjait a szerző hazafiatlan idegenekként ábrázolja benne, akik együttműködtek a megszállókkal. A könyvben az erdélyi szászok, magyarok és bolgárok gyakran ugyancsak negatív sztereotípiák mentén kerülnek bemutatásra. Mindezek ellenére, állítja Bucur, a román szakirodalomban Kirițescu továbbra is a tárgyalt korszak egyik legelismertebb szakértőjének számít.¹⁶⁶ Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a legtöbb szerző az ő értelmezését veszi át a rajtaütést illetően, ezen értelmezés pedig, amint láttuk, tökéletesen illeszkedik a Ceaușescu-korszak általános narratívájába, amely szerint a román nemzetiségűek – még akkor is, ha fegyveres katonákról van szó – csupán ártatlan áldozatok lehetnek, akiknek az ellenség gonoszsága miatt kell meghalniuk. A különféle internetes fórumokon közzétett

gyakran a náci jelentésben használt fasisztával szoktak összekapcsolni, mintegy elmosva az észak-erdélyi magyar közigazgatás és a hitleri Németország közötti különbségeket.

165 Maria Bucur: *Heroes and Victims*. Bloomington and Indianapolis, 2009, Indiana University Press, 183–187.

166 Bucur, i. m. 81.

írásokból, illetve az elektronikus és a nyomtatott sajtóban megjelenő cikkekből egyaránt úgy tűnik, e verzió annak ellenére is tovább él a köztudatban, hogy hitelességét újabban a román történészek egy része is megkérdőjelezi.

BEFEJEZÉS

Az 1916-os romániai hadjárat, amelynek az erdélyi szakasz csupán a kezdetét jelentette, már az adott korban is afféle szenzációnak bizonyult, Michael B. Barrett azonban azt állítja, ezen túlmenően is kiemelkedő jelentőséggel bír az első világháború történetében. Az amerikai történész a központi hatalmak győzelmét részben az általuk tanúsított hatékonyságnak tulajdonítja, amely hatékonyság magyarázatát egyrészt a hadvezetés egységességében, másrészt a magyar vasutak teljesítményében véli megtalálni. A román erők vereségét ugyancsak két alapvető hibára vezeti vissza: úgy véli, a román hadvezetés egyfelől nem tett meg mindent annak érdekében, hogy a Magyarország és Erdély közötti vasúti összeköttetést felszámolja – e tekintetben az Arad–Kolozsvár vonal átvágása bírt volna kiemelkedő fontossággal –, másfelől pedig nem igyekezett gyorsabb haladásra bírni az alárendeltségébe tartozó csapatokat, amelyek között emiatt a német és osztrák–magyar ellentámadás megindulásakor még mindig túl nagy volt a távolság ahhoz, hogy egymás segítségére siethettek volna.

A siker, illetve kudarc másik magyarázataként Barrett arra hivatkozik, hogy a háború első két éve alatt a központi hatalmak hadvezetése jelentős tapasztalatokra tett szert a nagyobb erők mozgatása és a nagyszabású hadműveletek lebonyolítása terén, közben pedig a háborús körülmények velejárójaként a tábornoki kar maga is döntő változásokon esett át: azokat a magasabb rangú tiszteket, akik képtelenek voltak alkalmazkodni a tényleges hadviseléssel járó nehézségekhez, ekkorra már nagyrészt leváltották; helyükre új, alkalmasabb emberek kerültek. E folyamat a román hadseregben csak a hadba lépést követően vette kezdetét, s bár a hadjárat végére ez esetben is a tisztikar gyökeres átalakulásához vezetett, a változások túl későn értek be ahhoz, hogy a hadjárat kimenetelére bármiféle hatást gyakorolhassanak.¹⁶⁷ Barrett legmeglepőbb kijelentése azonban kétségtelenül az, miszerint a román hadjárat módszereit illetően tulajdonképpen a második

167 Barrett, i. m. 303.

világháborúra jellemző harceljárás mód, az ún. villámháború egyfajta előzményének tekinthető. Ha a számszerűsíthető tényeket nézzük, kétségtelenül van némi igazság a felvetésben. Azt követően, hogy a nagyszebeni támadás megindult, a Falkenhayn vezette 9. hadseregnek – amellet, hogy megívított három csatát – 13 nap alatt körülbelül 145 km távolságot sikerült megtennie. Ez átlagban napi 11-12 km-t jelent; összehasonlításképpen 1940 május–júniusában a Belgium és Franciaország elleni támadás megindításától Dunkirkig a német hadsereg átlagban napi 16 km megtételére volt képes, az Északi Hadseregcsoport pedig, amelynek a Szovjetunió elleni támadás során a német határtól Leningrádig terjedő távot kellett leküzdenie, a maga 12 km-ével alig haladta meg Falkenhayn csapatainak napi átlagát. Még szembeszökőbbek a különbségek, ha a 9. hadsereg teljesítményét az első világháború nyugati hadszínterein indított óriási támadások többségének néhány km-s térnyerésével vetjük össze. Végül pedig villámháborúnak tekinthető az erdélyi hadjárat a tekintetben is, hogy a fegyvernemek szoros együttműködésén és az ellenség mögöttes területeinek, az ún. mélységi céloknak a támadásán alapult. E gondolkodásmódot jól példázza az Alpenkorps tevékenysége a nagyszebeni csatában, amely által Falkenhayn egyszerre kívánta elválni a román 1. hadsereg utánpótlási és visszavonulási útvonalát, de ugyanez az elv érvényesült a nagyszebeni csatát követően is, mikor a német tábornok nem a román 2. hadsereg ellen fordult, hanem a Romániát Erdéllyel összekötő egyetlen vasútvonal irányába kezdte meg az előnyomulást, hogy az ellenség erőit saját háterszáguktól elszigetelje.¹⁶⁸

Mindamellet, hogy Barrett a megszokott értelmezéseken túlmutatva, ezeknél jóval tágabb kontextusban elemzi az erdélyi hadjáratot, az általa írt könyv bizonyos szempontból jól példázza mindazokat a visszásságokat is, amelyek e hadjárat historiográfiáját jellemzik. Ezek egy része abból adódik, hogy míg az ún. nagy eseményeket többnyire jól ismerjük a különféle nemzeti történetírások szellemében íródott könyvekből és tanulmányokból, a részleteket illetően gyakran még azoknak a forrásoknak az összefoglalása sem történt meg, amelyek a két háború között kerültek publikálásra. Ugyancsak problémát jelent, hogy az újabb munkák néha olyan esetben is átveszik a korábbiak tévedéseit vagy szándékos ferdítéseit, ha ezeket kimondottan kerülni

168 Barrett, i. m. 307.

igyekeznek. Jól példázza ezt a *Historia* folyóirat köré csoportosuló román történészek esete, akik arra törekedve, hogy meghaladják a két háború közötti, illetve a kommunizmus utolsó időszakában művelt történetírás szellemiségét, gyakran hivatkoznak amerikai szerzők által írott művekre, mit sem sejtve arról, hogy ezek néha ugyancsak kritika nélkül merítenek abból a szakirodalomból, amelyet ők maguk megpróbálnak kikerülni. Bár e dolgozat megkísérli többé-kevésbé összhangba hozni az erdélyi hadjárat mindazon értelmezéseit, amelyek a meglehetősen eltérő hagyományokra épülő történetírói iskolák szellemében születtek, különféle okokból kifolyólag csupán egyes esetek kapcsán képes túllépni a történések puszta bemutatásán. Arra azonban talán elég, hogy rámutasson: ahhoz, hogy a hadjárat története a maga gazdagságában feldolgozható legyen, az eddigieknél jóval szélesebb körű kutatások szükségesek.

BIBLIOGRÁFIA

- Ádám Éva: *Hadak útján. Az Olt partjától a Piaveig*. Budapest, é. n., Magyar Szépirodalmat Pártoló Egyesülete Kiadása. http://mtdaportal.extra.hu/books/kamenyitzky_etel_a_hadak_utjan.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
- Barrett, Michael B.: *Prelude to Blitzkrieg. The 1916 Austro-German Campaign in Romania*. Bloomington and Indianapolis, 2013, Indiana University Press.
- Bucur, Maria: *Heroes and Victims*. Bloomington and Indianapolis, 2009, Indiana University Press.
- Deseő Lajos: Az erdélyi román háború. In Deseő Lajos – Ardói Gyula (szerk.) *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- Falkenhayn, Erich v.: *Campania Armatei 9-a împotriva Românilor și Rușilor 1916/17*. București, 1937.
- Fosten, D. S. V. – Marrion, R. J. – Embleton, G. A.: *The German Army 1914–18*. London, 1978, Osprey.
- Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. In *Székelyszék*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 99–159.
- Hajdú Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, 2014, Osiris Kiadó.
- Herwig, Holger H.: *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914–1918*. London – New Delhi – New York – Sidney, 2014, Bloomsbury.
- Holmes, Richard: *Acts of War. The Behaviour of Men in Battle*. London, 2004, Cassel Military Paperbacks.
- Kirițescu, Constantin: *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*. București, 1989, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Nagybaczoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat*. Budapest, 1922, M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, I. http://mtdaportal.extra.hu/books/nagy_vilmos_a_romania_elleni_hadjarat_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
A nagyszabeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadítása szempontjából. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1924, 244–268.
A brassói csata. In *Hadtörténelmi szemelvények. A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete*, 143–167.
- Nagy József: A cs. és kir. 82. „székely” gyalogezred az 1916. évi Bruszilov-offenzíva idején. In *Székelyföld*, XX évf., 8. szám, 2016. augusztus, 5–15.
- Pilch, Jenő: *Ausztria és Magyarország hadserege*. Budapest, 1915, Lampel. http://mtdaportal.extra.hu/books/pilch_jeno_ausztria_es_magyarország_hadserege.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
- Pogăciaș, Andrei: 1916 România intră în război. Campania eşuată din Transilvania. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 40–47.
- Popovici, Bogdan-Florin: Monumentul eroilor de la Bartolomeu, Brașov. In *Magazin Istoric*, iulie 2008, an XLII (serie nouă), Nr. 7, 26–29.
- Șperlea, Florin: Armata română în preajma Primului Război Mondial. In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 28–39.
- Stănescu, Manuel: „Turtucaia, trezirea la realitate” In *Historia (Special)*, an V, Nr. 15, iunie 2016, 48–57.
- Stone, David: *The Kaiser’s Army*. London–New Delhi–New York–Sidney, 2015, Bloomsbury.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–17*. Budapest, é. n., Makkai Zoltán könyvkiadó vállalata, I. http://mtdaportal.extra.hu/books/szadeczky_kardos_lajos_az_olahok_erdelybe_torese_es_kiveretesuk_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 01. 21.)
A brassai csata 1918. október 8-án. In *Magyar Figyelő*, VIII. évf. 7. sz. 1918. július 1., 56–65.
- Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó.
- Tanító Béla: Brassó elfoglalásáról szóló leírás 1916-ból. In *Magyar Katonai Szemle*, 1933, 3. évf., 2. negyedév, 215–221.
- Torrey, Glenn E.: *The Romanian Battlefield in World War I*. Lawrence, 2011, University Press of Kansas.
- Tuck, Christopher: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge.
- Veres Emese Gyöngyvér: *Mikor Oláhország háborút izene*. Budapest, 2008, Barca Kiadó.
- Vlad, Ioan: *Românismul brașovenilor: documente, 1916–1919*. 1998, Ed. Transilvania Express.
- Wachner, Heinrich: *Istoria Țării Bârsei*. Brașov, 1995, Editura Aldus.

Gottfried Barna

HÁBORÚS BÉKESSÉG

– A m. kir. 10. (miskolci) honvéd gyalogezred Erdélyben
(1917. március – 1917. augusztus)¹ –

A MAGYAROSI ROHAMTÁMADÁS UTÁN

„Március 10-én reggel már 06,30-kor kezdi a bolond muszka az ágyúzást, még pedig nagyobb kaliberű ágyúval, különösen az én házam környékén tapogatózik, még agyonveret a bolond. Nem is hagyta abba 15,00-ig, igen neki vadult ma”² – írta Strohoffer Ferenc március 10-én a naplójába.³

Az orosz tüzérség a Sövéryes–Névtelen-kúp–Magyaros–Lápos vonulat elvesztése után váltakozó ritmusban és intenzitással lőtte az azt elfoglaló honvédek állásait. Az idő múltával, március második felére elfáradni látszott a visszafoglalás szándéka, a tüzérségi támadások ritkultak, erejük gyengült, hogy aztán még utoljára, 26–28-án újra nekibuzduljanak. A gyalogságuk is próbálkozott néhány alkalommal a hónap folyamán, de támadásaikat, ha veszteségekkel is, de könnyen visszaverték az osztrák–magyar alakulatok.

A védelemre berendezkedő m. kir. 10. honvéd gyalogezred számára Sáfrán Géza ezredparancsnok március 20-án adta ki védelmi utasításait.⁴ A parancs szelleme egyértelmű, a harcban az elvárt magatartás a következő volt: „Általános támadásnál minden zászlóalj, század, szakasz, ember a saját állását utolsó leheletig – a saját erejéből – tartani köteles! Az ellenségnek – bármely erővel, tüzérséggel, stb. jön is – egy talpalatnyi földet sem engedünk át! Ezredtartalékot csak egészen rendkívüli esetben bocsátok rendelkezésre! Magasabb helyről tartalékot nem kérek.

1 Lásd Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. A m. kir. 10. (miskolci) honvéd gyalogezred Erdélyben (1916. szeptember – 1917. március). In *Szekelyföld*, XX. évf., 8. sz. 2016. 99–160. o. Jelen írás ennek a tanulmánynak a folytatása, amelyre a későbbiekben nem hivatkozik a szerző.

2 Miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye (a továbbiakban: HOM TGy) *Sáray (Strohoffer) Ferenc harctéri naplója, 1916–1917*. Leltári szám 76. 1. 10. (a továbbiakban: Strohoffer 76. 1. 10.) 39. o.

3 Vitéz Sáray (Strohoffer) Ferenc (Sárvár, 1885. november 27. – ?), katonatiszt. Csendőr vezérőrnagyként vonult nyugállományba.

4 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), II. 587. M. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred (a továbbiakban: II. 587.) 1917. március 22. 634–636. fol.

*Ezen elhatározást minden ember szívébe oltsák be a század- és szakaszparancsnokok...*⁵ Az alezredes nemcsak a harcban tanúsítandó, elvárható magatartást határozta meg, hanem igyekezett megteremteni azokat a szakmai, technikai feltételeket, amelyek biztosíthatták és biztosították is az elfoglalt vonulat védelmét.

Rendelkezett a védelmi szakaszokhoz és alszakaszokhoz rendelt tartalékok feladatáról, melyeknek készen kellett állniuk ellentámadás végrehajtására, szükség esetén pótolniuk kellett a nagyobb veszteségeket, az állásban lévőket időnként felváltották, az erődítési munkákat ők is végezték.

A biztosítást az éberségnek, a hatékony tisztí megfigyelésnek, az alapos, folyamatos felderítésnek kellett jellemeznie.

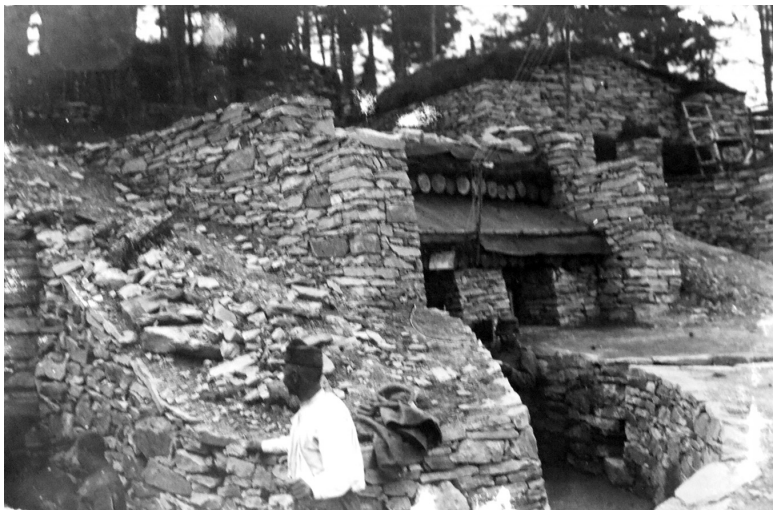
Az állások kiépítésére igen nagy súlyt helyezett, gyakorlatilag a védelmi vonal minden alszakaszát egy kis, önállóan is tartható erődde kellett kiépíteni, amelyek álcázva voltak, megfelelő vízelvezetéssel rendelkeztek. Az állásoknak jó kilövést kellett biztosítaniuk, módot kellett adniuk az ellenség hatékony oldalazó tüzelésére. Előttük erős bak-, és drótkadályoknak kellett húzódnuk, amelyeket ágtorlaszokkal, buktató drótokkal tettek rohammentessé. A géppuskáknak, gránátvetőknek, lángvetőknek gránátmentes fedezéket építettek ki. A gyalogságnak a vonal mögött 80-100 lépésre építettek a tüzérségi tűz ellen védő bunkereket. Néhány nappal későbbi parancsában már megjelent a kavernák építésének gondolata is.⁶

Az, hogy az esetleges orosz áttörés benne volt a levegőben, az is bizonyítja, hogy az ezredparancsnok intézkedett a régi, a roham előtti magyarosi állások folyamatos karbantartásáról is.

A fegyverzettel, lőszerutánpótlással kapcsolatos intézkedései mellett rendelkezett a legénység jó elhelyezéséről, a megfelelő ételmezésről. Elrendelte a rendszeres tisztálkodást, mosakodást, hajnyírást, „tetőtlenítést”. A tisztaság elsőrendű szempont volt a ruházat és a körletek tekintetében is. Minden zászlóalj területén lennie kellett rendszeren felszerelt segélyhelynek, gyengélkedőnek, a járványos betegségekben szenvedők elkülönítésére szolgáló helyiségnek, fürdőnek. Nem feledkezett meg a parancs a latrinákról, a szemet megfelelő kezeléséről sem. A parancs következményeként a modern háború építészete berendezkedett a Sövényes–Névtelen-kúp–Magyaros–Lápos vonulaton.

5 Uo. 635–636. fol.

6 Uo. 1917. március 31.

1. kép. Kaverna az ezred védelmi vonalában
(Miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye, a továbbiakban: HOM TGy)

Maradjunk még a vonulat védelménél! Az állások elfoglalása után a rohamjárőrök, géppuskás kezelők, gránátvetők továbbképzése azonnal megkezdődött, minden zászlóalj rendelkezett egy kijelölt lőtérrel. Nem maradhattak el a fegyvelmező, az alaki gyakorlatok sem. A rohamjárőrt kivonták az állásból, tartalékban naponta délelőtt és délután is gyakorlatoztatták őket. Az ezredes szándékai szerint fokozatosan a teljes legénységet be akarták vonni a rohamkiképzésbe. A m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály parancsnoksága pedig ekkor rendelte el saját rohamtanfolyamának a felállítását az Űz-völgyében. A magyarosi pozitív tapasztalatok arra sarkallták a hadosztály és az ezred vezetését, hogy megteremtsék a tisztikar és a legénység minél nagyobb része számára a rohamkiképzés feltételeit.

Láttuk, a márciusi orosz próbálkozásokat a hadosztály alakulatai, elsősorban a 10. honvéd gyalogezred, annak is a III. zászlóaljja könnyedén visszaverte. Ebből levonhatnánk azt a következtetést, hogy a hadosztály erői elegendőek voltak az elfoglalt vonulat védelmére. A tisztikarnak azonban voltak ezzel kapcsolatban kételyei. Említettük, Sáfrán Géza védelmi intézkedésében kifejezetten hangsúlyozta a régi magyarosi állások karbantartását, feltételezve, hogy újra lecsúszhatnak

a vonulatról. Daubner Samu megbízott hadosztályparancsnok⁷ áprilisi parancsa⁸ szintén ezt a feltételezést igazolja. Úgy látta, ha az ellenség az állásaikba behatol, akkor – erős tartalékok, ellenállás híján – az előrenyomulását szinte akadálytalanul folytathatja, meglepve pl. az exponált magaslati pontokra előrevont tüzérséget. Ezt elkerülendő alkalmassá kívánta tenni az arcvonal mögött lévő legénységet a harcba lépésre. Elrendelte ezért a szakácsok, telefonisták, utászok, málhásállat vezetők, küldöncök osztagokba szervezését, lőfegyverrel, tölténnyel, kézigránáttal való ellátását, gyakorlatoztatásukat. Az ezredtörzsek legénységének szintén ilyen rendeltetésű alkalmazását írta elő.

A tüzérségnek fel kellett készülnie az önvédelemre, a vonalhoz közel lévő útegeket drótakadályokkal vették körbe, a tüzekeket lőfegyverrel és kézigránátokkal látták el.

A parancs indoklása a következő volt: „A háború folyamán több esetben előfordult, hogy az ilyen emberekből összeállított osztagok ellenséges áttöréseket megállítva, sőt azt vissza is verve az első vonalban továbbra is kitartó saját csapataikat és a vonal mögötti tüzérséget katasztrófától mentették meg.”⁹

A hadosztály, az ezred márciusban visszaverte az oroszok támadásait, közben felkészült minden eshetőségre, a rendelkezésre álló erőket célszerűen felhasználva, fegyelmezetten, elszántan, harcra készen várták az újabb orosz támadásokat, de azok nem következtek be.

AZ ELLENSÉG MÁRCIUS UTÁN

1917 márciusa forradalmat hozott Oroszországba, a cárt megfosztották hatalmától, megalakult az ideiglenes kormány, mely hitet tett a szövetségesi kötelezettségek teljesítése, a háború végső győzelemig való folytatása mellett. A hatalom másik pólusát alkotó szentpétervári szovjet nem foglalt el egyértelmű álláspontot a háborúval kapcsolatban.

A forradalom tényéről a m. kir. 9. honvéd gyalogezred parancskönyvének tanúsága szerint a 39. gyaloghadosztály csapatai március 15-én értesültek, a rövid hírt másnap már hosszabb beszámoló követte.¹⁰

A cári rendszer bukása, a forradalom győzelme felgyorsította, beteljesítette az orosz haderő már korábban megindult bomlását.

7 Breit József hadosztályparancsnok szabadságon volt.

8 HL, II. 185. M. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály (a továbbiakban: II. 185.) 489–490. fol.

9 Uo. 490. fol.

10 HL II. 586. M. kir. kassai 9. honvéd gyalogezred (a továbbiakban: II. 586.) *Parancskönyv*, 1917. március 15–16. 27. fol.

A tábornoki kar jelentős részét leváltó ideiglenes kormány katonai intézkedéseinek csak a szentpétervári szovjet hozzájárulásával szerezhették érvényt. A hadseregben fellazították az alaki rendet (tisztelegés, megszólítás), kimondták a tisztek választhatóságát, komisszárokat, politikai megbízottakat neveztek ki a hadsereg különböző szintjeire, akiknek a tisztek döntéseit jóvá kellett hagyniuk, illetve rendelkeztek ezzel a jogosultsággal. Ezekkel az intézkedésekkel fellazították a parancsnoklási rendet, a katonai fegyelem megbomlott. A katonákon eluralkodott a békevágy, a háború folytatására nem úgy tekintettek, mint a szövetségesi kötelezettségek teljesítésére, nemzeti célok megvalósítására. Inkább gondolták azt, és érezték úgy, hogy idegen érdekekért kell küzdeniük.

2. kép. Csoportkép az ellenségről (Forráshely: HOM TGy)

A gyengén élelmezett, egyre rosszabbul felszerelt¹¹ orosz haderő morális bomlására erősítették rá – akarva-akaratlanul – az oroszországi politikai viszonyok, ami nyilvánvalóan nem volt ellenére sem a német, sem az osztrák–magyar hadvezetésnek. Igyekeztek ezt a

11 HL I. 28. M. kir. Honvédelmi Minisztérium külön kezelt iratai, I. világháború (a továbbiakban: I. 28. I. vh.) *Kémkedési napló 1917. május 29. – 1917. október 25.* 2. o. Az 1917. május 29-i bejegyzés szerint az oroszok részben már román egyenruhában voltak.

folyamatot erősíteni, az orosz hadsereg erodálását gyorsítani, kihasználni. Ez történt a m. kir. 39. honvéd hadosztály vonalában is. A már az orosz forradalom előtt is előforduló, általában az oroszok által kezdeményezett frontbarátkozásokat az osztrák–magyar hadvezetés igyekezett szervezett keretek közé szorítani. Megjelentek a fronton a propagandaállomások, amelyek igyekeztek átvenni, ellenőrzésük alá vonni, irányítani az ellenséggel folytatott kommunikációt. Egyrészt orosz nyelvű újságokkal, röpcédulákkal, egyéb propagandaanyagokkal próbálták meg a szembenálló felet befolyásolni, leginkább a központi hatalmak béke iránti elkötelezettségéről biztosítani. Másrészt hírszerző feladatokat láttak el, amennyiben a lehetőségeket kihasználva igyekeztek adatokat gyűjteni az orosz csapatokról.

1917 tavaszán, nyarán három ilyen állomás működött a 39. gyaloghadosztály körletében, később, az év végén talán már mind a négy ezred területén volt egy. Valamikor április végén, május elején állíthatták fel az állomásokat, a munkát a hadosztálynál Schweitzer József főhadnagy fogta össze.

Április elején képlékeny volt a helyzet, az állomások még nem működtek. Daubner Samu megbízott hadosztályparancsnok 13-án kiadott parancsában az orosz átszökésekkel, barátkozási kísérletekkel kapcsolatban rendelkezett.¹² Utasításának alapelve az volt, hogy a „*legkíméletlenebb hadviselés szempontjának*” soha nem szabad az orosz barátkozási kísérletekkel szemben háttérbe szorulnia. Az orosz átszököttekkel és a hadifoglyokkal is csak azok beszélgethettek, akiknek a beosztásuk, szolgálatuk szerint kötelező volt, mindenki mást igyekeztek távol tartani tőlük. A parancsban Daubner ezredes nehéznek ítélte meg annak a határvonalnak a meghúzását, amely az átszökések elősegítése, illetve a céltalannak ítélt tárgyalások, beszélgetések, az orosz barátkozási szándék között volt. A kíméletlen hadviselés elvének érvényesülése és a folyamatok ellenőrizhetősége okán a következőket rendelte el: az orosz átszökési kísérleteket észlelve egy tisztet, lehetőleg a századparancsnokot kellett értesíteni; ilyen esetekben az állásokat senkinek nem volt szabad elhagynia; csak fegyvertelen oroszok közelíthették meg az árkokat. A fegyverrel közeledőre tűzparancs volt érvényben, azokra az oroszokra, akik nem adták meg magukat, szintén lőttek; a nagyobb létszámban érkezőket elrejtett, készenlétbe helyezett gépfegyverekkel várták. Általában a túlzott bizalom helyét a

12 HL, II. 185. 1917. április 13. 847. fol.

szigornak kellett átvennie. Az oroszoknak megteremtették az átszökés lehetőségét, de a parancs kiadójának szándékai szerint érzékeltették velük, hogy az osztrák–magyar csapatok továbbra is háborúban állnak az ellenségeikkel szemben. A márciusi harcokat követő hetekben az oroszokhoz fűződő viszony tekintetében a legfontosabb momentumot az átszökések jelentették, Daubner ezredes is arról, azzal kapcsolatban rendelkezett. Emellett akkor és később is a parancsokban általában jelen volt a spontán, ellenőrizetlen barátkozások tiltása. Ha csak a ránk maradt hivatalos írott forrásokat vizsgáljuk, akkor azt gondolhatnánk, hogy a frontbarátkozás itt igazán nem volt jellemző. Nézve a fényképeket, egy kicsit más képzetünk támadhat erről a kérdésről.

3. kép. Frontbarátkozás (Forráshely: HOM TGy)

A naplók is beszédesek ebben a tárgyban, Strohoffer százados írta április 15-én: „Ma van az oroszok húsvét vasárnapja, csend az egész vonalon. A III. zászlóaljnál, Szerdahelyi főhadnagynál barátkoznak az oroszokkal. Négy orosz tiszt átjön és Szerdahelyinél ebédelnek egész estig. Jórészt, mint hullák [hulla részegen] lesznek hazaszállítva. Megbeszélük, hogy nem tüzelnek egymásra, míg parancsot nem kapnak arra, ezt időben közölni fogják egymással... Szerdahelyit néhány tiszttel ebédre hívják holnapra. A legénység is nagy barátkozásban van az oroszokkal.”¹³

13 Strohoffer 76. 1. 10. 43. o.

Szerdahelyi főhadnagy naplóbejegyzése is megerősíti az előbbieket. Ő azon a napon már reggel 06,00-kor kiment az előretolt állásba három cigányzenésszel, akik muzsikálni kezdtek. A zeneszóra az oroszok előbújtak, lassanként hat-nyolc tiszt (köztük egy zászlóaljparancsnok) és mintegy 300 fő legénység gyűlt össze. Az eseményről a főhadnagy ezt írta a naplójába: „*Megkínáltak pálinkával, piros tojással és fehér kenyérrrel. Éltették a magyarokat és a békét. Énekeltek, szórakoztak. Úgy a tisztiek, valamint az embereik a legjobb benyomást tették rám.*” A nála ebédelő tiszteteket így jellemezte: „*Valamennyi végtelen kedves modorú úri fiú volt.*”¹⁴

Ugyanazon a napon, amikor Daubner ezredes kiadta az említett parancsát, az 1. osztrák–magyar hadsereg parancsnoksága táviratban fordult az alárendelt csapataihoz, melyben az orosz hűsvétra való tekintettel a következőket rendelte el: a saját támadó műveletek mellőzendők; a tüzérségi, aknavető és gyalogsági tüzrelvvel való rajtaütés, nyugtalanító tüzelés mellőzendő; az orosz istentiszteleteket nem szabad nyugtalanítani, zavarni. Csak abban az esetben tüzelhettek, ha az oroszok kihasználva a nyugalmat, az állásaikat erősítették, építették volna, illetve ha gyanús csapatmozgásokat észleltek.¹⁵

A propagandaállomások valamikor májusban kerülhettek felállításra, akkor már nem az átszökések kezelése volt a legfontosabb feladat, hanem a folyamatos kapcsolattartás, kommunikáció. Az állomásokat propagandatisztek irányították, akik szinte napi kapcsolatban álltak az oroszokkal, tevékenységükről rendszeresen jelentést tettek, amelyeket a hadosztálynál Schweitzer István főhadnagy gyűjtött össze egy úgynevezett kémkedési naplóba. Kétségtelenül vannak a naplónak hírszerzési, kvázi kémkedési vonatkozásai. Tartalmaz olyan információkat, amelyek harcászati, hadászati tekintetben értékelhetőek voltak. A propagandaállomások útján értesült ugyanis a hadosztály a szembenálló csapatok hadrendi számáról, összetételéről, az eltolódásokról és felváltásokról, a tüzérség állapotáról, az orosz csapatok élelmezéséről, felszereléséről, a rendelkezésükre álló tartalékokról. Az ilyen és hasonló adatok mellett képet kaphattak az orosz csapatok morális, mentális állapotáról, a haderő bomlásának jeleiről, mindarról, amiről beszéltek, gondolkodtak, ami foglalkoztatta őket.

14 HL II. 587. Szerdahelyi Gábor naplójának 1925. szeptember 23-án hitelesített géppel írott másolata (a továbbiakban: Szerdahelyi) 41. o.

15 HL II. 586. *Parancskönyv*, 1917. április 13. 57. fol.

Az orosz gyalogság legénységi állományának nagyobb része 1917 tavaszán, nyarán már nem volt hajlandó támadó műveletekben részt venni. Május végén a propagandatiszteknek megígérték, hogy a készülőben lévő orosz offenzíváról időben értesítik majd az osztrák–magyar csapatokat.¹⁶ Ez a naplóbejegyzés a július 24-én indult román–orosz támadásra vonatkozott, amelyről a későbbiekben lesz még szó, és amelyet az oroszok július 2-án valóban jeleztek a propagandatiszteknek.¹⁷ Az offenzívával kapcsolatban a kémkedési napló július 15-i bejegyzése azt tartalmazza, hogy az orosz gyalogság csak akkor hajlandó támadni, ha a parancsnokaik bebizonyítják, hogy az annexió nélküli béke nem érhető el. Július 21-re kiderült, hogy erre a tisztjeik nem voltak képesek, hiszen így idézi a legénység véleményét a kémkedési napló: „Hónapok óta barátságos viszonyban élnek velünk, ezt a viszonyt megbolygatni s Románia érdekeiért vérezni nem érdemes.”¹⁸ Ennek az álláspontnak megfelelően a 24-én kapott támadási parancsot nem hajtották végre, büntetésül ezért a saját tüzéréjük lötte az állásaikat. Július 26-án orosz rohamtámadás készült, azonban a rohamozó részeket a saját gyalogságuk nem engedte a vonalain át. Később az ott állásban lévő kozákokon keresztül próbáltak meg támadni, azok hajlandónak mutatkoztak átengedni őket, de tüztámogatást nem adtak, ami azonban nélkülözhetetlen lett volna.¹⁹

Az átpolitizált, könnyen emészthető jelszavakkal jól ellátott orosz gyalogság gondolkodásának alapja, tevékenységének meghatározója az annexió és hadisarc nélküli béke elve volt. Úgy gondolták, amennyiben ez lehetséges – erről győzködté őket az osztrák–magyar propaganda is –, úgy ők az állásaikat tartva megvárják annak bekövetkeztét, viszont nem támadnak. A békekötés akadályát általában Németországban látták, amiről meg a tisztikaruk egy része győzködté őket, és arról is, hogy csak a támadó műveletekkel elért győzelem vezethet el a békéhez. E problémakör mentén rendeztek gyűléseket, megbeszéléseket, választottak küldötteket, menesztettek küldöttségeket az ezredparancsnokságtól kezdve a szentpétervári szovjetig. Ezt vitatták meg szinte kényszeresen a m. kir. 39. honvéd hadosztály állományából mindenkivel, akivel tehették.

16 HL I. 28. I. vh. *Kémkedési napló*, 1917. május 31. 4. o.

17 Uo. 1917. július 2. 73–74. o.

18 Uo. 1917. július 21. 132. o.

19 Uo. 1917. július 26. 138–140. o.

Az osztrák–magyar propaganda egyik legfontosabb „érve” a rum volt, amely elkísérte az írott propagandaanyagot az orosz állásokba, hogy ott oldott hangulatban folyhassanak a vég nélküli megbeszélések, viták. Rumot kértek is az oroszok, illetve volt, hogy vásárlási szándékuknak levélben adtak hangot. A kémkedési napló szerint rumért és dohányért mindenre hajlandóak voltak, ez nyilvánvalóan túlzás, de némi igazságtartalma volt.²⁰

Az orosz gyalogság békevágya a tüzéségükre nem volt jellemző, rendszeresen lőtték a 39. gyaloghadosztály állásait, nem kis fejtörést okozva ezzel a saját gyalogságuknak, amely a békés viszony elrontóit látta bennük. A problémát többféle módon oldották meg, volt, hogy elvágták a tüzéségi megfigyelő és az ütegek között kihúzott telefonkábel, lehetetlenné téve célok meghatározását. Máskor azzal fenyegettek, ha a tüzéségük nem fejezi be a tüzelést, akkor ők elhagyják az állásaikat. Június 20-án kifejezték afölötti örömeiket, hogy a 39. gyaloghadosztály tüzésége veszteségeket okozott a sajátjuknak. A kémkedési napló augusztus 6-i bejegyzése már-már tragikomikus: „Az oroszok azt javasolták, hogy a tüzéségünk löje a tisztjeik fedezékeit, amelyeket megmutattak, akció esetén értesítést küldenek annak eredményéről.”²¹ Gyakorlatilag az orosz gyalogság lett ily módon a 39. tüzerdandár tüzéségi megfigyelője.

A tüzéségükkel szembeni eljárásukat megkönnyíthette az a tény, hogy az legalább részben nem orosz volt, hanem francia és cseh, morva (átszököttek) ütegeket emlegetnek a források. Az orosz tüzereket pedig angol tisztek irányították. A franciákról elmondták az oroszok, most ellenszolgáltatás nélkül harcolnak, a cári időszakban viszont zsoldot kaptak.²²

A tüzéségnél szolgálókon túl, júliusban amerikai, angol és francia ügynökök, kiküldötték érkezését jelentették a front mögötti területre az oroszok. Ezek ellenőrizték az orosz haderő működését, támadásra biztatták a tartalékokat, azzal érvelve, hogy csak egy sikeres támadó hadművelet után lehet, nyolc-tíz hónap múlva békét kötni.²³

De térjünk vissza az orosz gyalogsághoz néhány gondolat erejéig! Nemcsak a tüzéség tevékenységét igyekeztek akadályozni, hanem a

20 Uo. 1917. május 29. 2. o.

21 Uo. 1917. augusztus 6. 162. o.

22 Uo. 1917. június 30. 148. o.

23 Uo. 1917. július 7. 78–79. o.

gyalogság harcolni kész egységeit is. Úgy gondolom, a június 12-i naplóbejegyzés is értelmezhető ebben az összefüggésben. Azon a napon a m. kir. 16. (besztercebányai) honvéd gyalogezred katonái az állásaik előtt lévő drótkadályokat javították, az oroszok látva ezt, átballagtak és segítettek nekik.²⁴ Nem nézték jó szemmel a saját járőr-vállalkozásaikat sem (kisebb akciók, fogolyszerzés, tábori őrsök megtámadása), amint mondták: „*Rendes, tisztességes érzésű orosz katona ilyen aljasságra nem vetemedik. Óvatosságra intenek bennünket [az oroszok a honvédjeinket] és arra kérnek, hogy az ilyeneket lőjük le.*”²⁵ Szerintük az ilyen akciókat pénzért és előléptetésért szerb tisztek vezetésével „*mindenre kapható, rossz*” katonák hajtják végre. Annak a véleményüknek is hangot adtak, miszerint a tisztek az ilyen incidensekkel akarják megzavarni „*...a köztük és mi közöttünk lévő megértő, békeeszes viszonyt.*”²⁶ A járőrvállalkozások elítélésén túl segítséget is ígértek azok elhárítására. Június elején jelezték, a tatárok (róluk még ejtünk szót) meg fogják támadni az egyik tábori őrsünket. Kérték a honvédeket, lássák el azok baját alaposan és kijelentették, hogy ők is tüzelni fognak rájuk.

Hosszan lehetne sorolni még az ehhez hasonló példákat, amelyek hadiállapotban jogilag kimerítik az árulás tényállását, katonai szemmel nézve mélységesen elítélendők. Van azonban ebben a gyakorlatias, de mégis iszonyatosan naiv békevágyban morális értelemben valami szeretetre méltó.

Voltak azonban az orosz oldalon fegyelmezett, harcra kész katonák is. A kozákok elkötelezettsége annak ellenére is egyértelműnek látszik, hogy azért néha megbillent. A gyalogos ezredekbe kozák szotnyák²⁷ voltak beosztva, amelyek ellenőrző és felügyeleti feladatokat láttak el, ilyen szerepre pedig csak megbízhatónak ítélt alakulatok voltak alkalmazhatók. Nem barátkoztak az ellenséggel, a kémkedési napló csak két ízben említi, hogy átjöttek a honvédek állásaihoz, egyszer, amikor egyik elesett bajtársuk holttestét kérték ki. Kérésüket a honvédek teljesítették, ami – a forrás szerint – igen mély benyomást tett rájuk. Járőrvállalkozásokban is részt vettek (a gyalogosok szerint be voltak rúgva), viszont a parancsot, miszerint a barátkozásokat a saját gyalogsaik közé dobott kézigránátokkal kellett volna megakadályozniuk,

24 Uo. 1917. június 12. 19. o.

25 Uo. 1917. június 22. 39. o.

26 Uo.

27 Kozák lovasszázad.

nem hajtották végre, ezért le is váltották őket. Nem voltak hajlandóak a sajátjaikat legvilkolni. A tatároknak és a csuvasoknak nem voltak ilyen skrupulusaik, ők nagy hatékonysággal lőtték az állásaikat elhagyó oroszokat. Júliusban az orosz 751. gyalogezred katonái arról panaszkodtak, hogy nem tudnak átmenni, mert a „kurva tatárok” lelővik őket.²⁸

A kémkedési napló tartalmi elemei közül még három témát emelnék ki, amelyek jellemzőek és jól illusztrálják azt, hogy a későbbi, „meglepő, váratlan” történelmi események ott lappangtak az első világháború keleti frontján. Az, hogy a szocialisták jelenléte az orosz oldalon július elején már egyértelmű, semmi esetre sem meglepő, inkább jellemző. Július 2-án jöttek a magyar vonalhoz először olyan oroszok, akiknek szocialista jelvényük volt, a forrás szerint hárman voltak, a küldöttség közák tagja nem viselt jelvényt.²⁹ Néhány nap múlva egy vitából már egyértelműen érezhető a szocialistákra jellemző „magas szintű” ideológiai, filozófiai képzettség. A Blasel nevű propagandatisztnek kijelentették, hogy: „*Mi az összes népeket fel akarjuk szabadítani.*” A földhözragadtabb honvédtiszt erre a következőket válaszolta: „*Mi szintén [fel akarjuk szabadítani] az ukrainaiakat, finneket, kaukázusiakat, egyiptomiakat, íreket és indiaiakat.*” Kétségtelenül korlátozottabb célok jelentek meg Blasel mondandójában, de igazán jó válasz, ami ennek ellenére nem valószínű, hogy elbizonytalanította volna az oroszot, aki így folytatta: „*Mi egységes nemzet vagyunk, ti pedig kilenc nemzetiségből vagytok összeállítva.*” Vitathatatlan, hogy a Monarchia népeinek egysége – ha volt ilyen valaha – a háború ezen szakaszában már erősen megbomlott, de Oroszország népeit egységes nemzetnek tekinteni erősen elgondolkodtató álláspont, főként abban a történelmi pillanatban, amikor a vasmarok szorítása elernyed. Blasel válaszul el is kezdte sorjázni az oroszok által elnyomott nemzetiségeket. „*Nálunk most mindig az igazat tudjuk meg, mert a katonai és munkástanács csak az igazat cselekszi, a ti kapitalistáitok elvakítanak benneteket, csináljatok ti is forradalmat!*”³⁰ Erőteljes forradalmi propaganda, mellyel kapcsolatban Blasel, némi szarkazmussal, a Kerenszkij-offenzíva³¹ orosz győzelmi híradásainak igazságtartalmáról érdeklődött.

28 HL I. 28. I. vh. *Kémkedési napló*, 1917. július 1. 68. o.

29 Uo. 1917. július 2. 71. o.

30 Uo. 1917. július 13. 111–114 p.

31 A Kerenszkij-offenzíva 1917. július 18-án vette kezdetét. A Kelet-Galíciában támadó orosz főerők kezdetben sikereket értek el, július elejére azonban a támadás összeomlott. A német és osztrák–magyar csapatok 240 km-rel nyomták vissza az orosz vonalat.

Ha már egységes nemzet, akkor térjünk át a következő témára! Június 27-én a propagandatiszt, egy ukrán altisztnek a homogén ukrán ezredek létrehozásával kapcsolatos gondolatait így idézte: „A célja ennek az intézkedésnek állítólag az összes ukrainisták [sic!] egyesítése. Az orosz hadvezetés ezzel akarja az ukrainai oroszok harci kedvét fokozni, hogy t. i. az ukránok lakta vidéket velük hódíttatja meg. Az ukrainisták azonban csak erre várnak. Mihelyt megtörtént az egyesítésük külön ezredekbe, azonnal fel fogják mondani a szolgálatot, és ha kell, nekimennek Oroszországnak.”³² Az egység helyett itt az önálló Ukrajna gondolata jelent meg. Az orosz haderőn belül élt és szerveződött az ukrán állameszme, olyan távlati célokkal, mint a galíciai és magyarországi „ukrainisták” egyesítése.

Augusztus 2-ára datálva a következő áll a kémkedési naplóban: „Osztrák–magyar és német hadifoglyok egy közös akcióban állapotok volna meg, mely szerint úgy nálunk, mint a németeknél [azért, hogy] orosz mintára forradalmat szítsanak, osztagokba fogják őket beosztani, egyenruhát kapnak és fegyvereket.” Gondoljunk csak 1918–1919 Magyarországra, és láthatjuk, hogy csak formai különbségek voltak az idézethez képest. 1918-ban még nem viseltek egyenruhát és fegyvert, de orosz mintára szítottak forradalmat, 1919-ben aztán egyenruha és fegyver is került.

EGY SIKERTELEN ROHAMTÁMADÁS

Az erdélyi határvidéken és Moldva déli határán 1917 júliusában – több hónapos nyugalom után – újra fellángoltak a harcok. A fél év alatt két hadseregbe szervezett, feltöltött, kiképzett, remekül felszerelt román hadsereg vezetése elérkezettnek látta a pillanatot a Központi Hatalmak haderejével való leszámolásra. Az orosz szövetségeseikkel kidolgozott, minden részletében jól kimunkált hadműveleti terv megvalósítása július 24-én kezdődött meg a 2. román hadsereg és a VIII. orosz hadtest támadásával. A harcok egészen szeptember elejéig elhúzódtak.

32 HL I. 28. I. vh. Kémkedési napló, 1917. június 27. 61–62. o.

Nagybaczoni Nagy Vilmos két nagy időszakra osztotta a hadműveleteket.³³ Az első szakasz július 30-ig, a román és orosz támadás kényszerű megállításáig tartott, melynek során az antant erői eredményesen küzdöttek a német és osztrák–magyar erőkkel szemben, döntő sikert azonban nem tudtak elérni. A központi hatalmak helyi erőinek ellenállásán túl komoly szerepe volt ebben az oroszok súlyos kelet-galíciai vereségének, Bukovina elvesztésének és az orosz hadsereg szinte teljes bomlásának. A románok akkor és most is Cserbacev tábornoknak, és általában a szövetségeseik árulásának tudták, tudják be a hadművelet sikertelenségét. Tény, hogy egy ereje teljében lévő, harcra kész orosz haderővel való együttműködés inkább vezethetett volna eredményre, de a román hadvezetőség vélhetően ismerte az orosz csapatok állapotát, és annak megfelelően hozta meg a döntéseit. Másrészt nem szabad elfelejteni, nagyon sokat köszönhettek az orosz szövetségeseinek, gyakorlatilag azt is, hogy az 1916-ban tönkrement haderejük kapott egy fél évet a francia irányítással történt újjászervezésre, felfegyverzésre, felszerelésre. A létüket köszönhatték nekik.

A támadás leállítása, július 30-a után néhány napig szüneteltek a harcok. Az orosz és a román hadvezetés Moldva északi részébe csoportosított át csapatokat, mivel Bukovina elvesztése után fennállt a veszélye annak, hogy az osztrák–magyar és a német erők abból az irányból támadnak majd.

A német és az osztrák–magyar hadvezetés pedig támadásra készült, amely augusztus 6-án meg is indult, de nem Bukovinából. A 9. német hadsereg Focşani felől Adjudu Nou irányába nyomult előre. Ezzel összefüggésben az osztrák–magyar VIII. hadtest az Ojtozi-szoros mentén, augusztus 8-án lendült előre Târgu Ocna (Aknavásár) felé. A támadás a kezdeti, biztató sikerek után elakadt, a hadtest erejét meghaladta az eléje kitűzött cél elérése. A német 9. hadsereg megújuló rohamai sem vezettek Moldva elfoglalásához, szeptember elejére a hadműveletek befejeződtek.

Augusztus 8-án az Ojtozi-szorosban támadó osztrák–magyar erőktől északra állomásozó csapatoknak, amelyek nem vettek részt az áttörés végrehajtásában, úgynevezett tüntetőtámadásokat kellett végrehajtaniuk. Ez a feladat jutott a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztálynak, annak

33 Nagybaczoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat*, III. köt., Bp., 1920, M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, 120. p.

részeként a 10. honvéd gyalogezrednek is. A „tüntető” támadások az ojtózi hadműveletnek voltak alárendelve, céljuk az ellenség nyugtalanítása, lekötése volt, el kellett érniük azt, hogy a szembenálló fél ne tudjon az adott frontszakaszról csapatokat elvonni, átcsoportosítani.

A feladat végrehajtását a VI. hadtest, illetve a 39. gyaloghadosztály rohamtámadások formájában látta eredményesen megvalósíthatónak. A Magyarost elfoglaló tisztikartól, legénységtől nem állt messze ez a módszer, ismerték a rohamtámadás végrehajtásának metodikáját, ki voltak képezve. A 39. gyaloghadosztály rohamtanfolyamán márciustól kezdve folyamatosan képezték a magyarosi támadásban részt nem vett tiszteket és legénységi állományúakat.

A magyarosi siker legfontosabb elemei a következők voltak: jól, alaposan megtervezték, előkészítették az akciót; mentálisan, fizikálisan kiváló állapotban lévő, elszánt, felkészült katonák hajtották végre azt; a támadáshoz hozzárendelték a szükséges fegyverzetet, lőszert; a tüzérségi előkészítés rohaméretté tette az orosz állásokat; a támadás az ellenségre a meglepetés erejével hatott, az oroszokat teljesen váratlanul, készületlenül érte.

4. kép. A magyarosi támadás után kitiüntetettek csoportképe
(Forráshely: HOM TGy)

1917. augusztus 4-én tájékoztatták a 39. honvéd gyaloghadosztály tisztjeit az elkövetkező napokban meginduló hadműveletekről, a német 9. hadsereg és a VIII. osztrák–magyar hadtest támadásáról. Vélhetően ekkor szerzett tudomást a tisztikar arról is, hogy az ojtózi hadművelet támogatására tüntetőtámadást kell végrehajtaniuk, rohamtámadással be kell venniük a Sövényes–Magyaros–Lápos vonallal szemben álló orosz állásokat, különös tekintettel az 1081-es magaslatra, amely a támadás fő iránya volt. A *Katonai terminológiai értelmező szótár* a következőket mondja a tüntetőtevékenységről: „A csapatoknak azzal a céllal végrehajtott tevékenysége, hogy az ellenség figyelmét magukra felhívják.”³⁴ Az ellenséges állások elfoglalása azonban túlmutat ezen, így látjuk ma, később megtapasztaljuk, így látták akkor is. Nem tüntetőtámadást, hanem klasszikus értelemben vett rohamtámadást hajtottak végre az abban részt vevő alakulatok 1917. augusztus 8-án, mivel az volt a parancs. Hogy hogyan és miért, kinek, melyik parancsnokságnak az utasítására történt a metamorfózis, nem tudjuk. Feltételezhetően a VI. hadtest, esetleg a 39. gyaloghadosztály parancsnoksága határozhatott a rohamtámadás végrehajtásáról, annak ellenére, hogy az arcvonal-parancsnokság csak tüntetőtámadások végrehajtására adott utasítást. Rohamtámadás? Miért is ne? Ha legalább részben adottak azok, az előbbieken felsorolt feltételek, amelyeket a magyarosi támadás kapcsán említettünk. Nem állnánk messze az igazságtól, ha a problémát túlzottan leegyszerűsítve elintéznénk azzal, hogy a szükséges mértékben egyik feltétel sem volt adott. Miután a hadosztály parancsa beérkezett az abban résztvevő 9. és 10. honvéd gyalogezredekhez, utóbbi parancsnoka, Sáfrán Géza alezredes kihallgatásra jelentkezett Breit József altábornagy hadosztályparancsnoknál. Kérte a támadás elhalasztását, megfelelő előkészítést, hangot adott annak a nézetének, hogy ilyen körülmények között nem vállalhatja a harcvezetést. Breit kapacitálta, de igazat adott neki, viszont kihangsúlyozta, hogy „magasabb parancsra” az akciót végre kell hajtani. Sáfrán alezredes hajthatatlan maradt, ezért a hadosztályparancsnok átalakította a parancsnoklási rendet, a rohamtámadásban részt vevő zászlóaljokat, századokat két csoportba szervezte, amelyek fölött a parancsnokságot Lengerer János ezredesre, a m. kir. 77. honvéd gyalogdandár

34 *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Szerk.: Berkáné Danesch Marianne. Bp. 2015, Zrinyi Kiadó, 657. o.

parancsnokára bízta. A 9. honvéd gyalogezredből alakult csoportot Neuriehrer László alezredes, a tízeseket Pukács Alfréd alezredes, zászlóaljparancsnokok irányították. Sáfrán ezredes döntése, elhatározása legfeljebb jelzésértékű volt, a támadást végrehajtották, melynek során mindaz beigazolódott, amivel ő Breit előtt érvelt: „...egybevetve az ellenség védelmi állásait, védképességét s csapataim s különösen a tüzérségünk állapotát, azon meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy ez az akció abszolúte nincs előkészítve semmiképp, se hadászatiilag, se műszakilag, se lelkileg.”³⁵

Maradjunk az előkészítésnél! Amint azt láttuk, augusztus 4-én tájékoztatták a tisztikart, másnap Lengerer ezredes kiadta az előkészületekre vonatkozó utasításait,³⁶ amelyeket 7-ig be kellett fejezni. Maradt a csoportok parancsnokai és részei számára másfél nap a felkészülésre, hiszen a támadást 8-án kellett végrehajtani. Lengerer ezredes utasítása szerint a támadásban a 9. honvéd gyalogezred első zászlóalja és még három százada, valamint a tízesek első zászlóalja és a 7. százada kiegészülve egy-egy műszaki századdal vett részt. Összesen harminc géppuska, mindössze hat aknavető és 28 gránátvető állt a támadók rendelkezésére. A gyalogsági támadást megelőző tüzérségi előkészítés félórás tüntető- és hatástűzből (1400 lövés), majd fokozódó tűzgyorsasággal végrehajtott, az ellenséges ütegeket folyamatosan tűz alatt tartó, egyórás hatástűzből (1500 lövés) kellett volna hogy álljon. Az akna- és gránátvetők a tüzérségi tüzet egészítették ki.

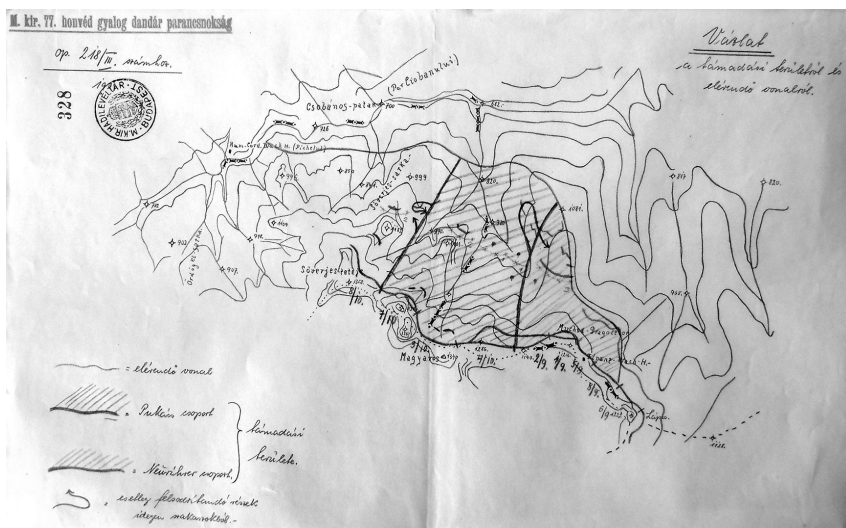
Az ellenséges vonaltól távol lévő rohamjárőröknek az előkészítő tüzérségi tűz alatt a szokásos módon kellett előre menniük, megközelítve az oroszok állásait. A támadóknak – siker esetén – az elfoglalt állásokat azonnal védelemre kellett berendezniük. Lengerer ezredes parancsa számolt az orosz vonal teljes felbomlásával, amennyiben a következőket tartalmazta: „Amennyiben az ellenség a támadó akció

35 HOM TGY *Sáfrány Géza harctéri naplója*, 1916–1918. Leltári szám 76. 1. 9. (a továbbiakban: Sáfrán 76. 1. 9.) 25–26. o. Az első világháborút megelőzően és alatta mindvégig a Sáfrán nevet használta Sáfrán Géza, annak ellenére, hogy Sáfránynak született, utóbbi névváltozathoz valamikor a világháború után tért vissza. Eredeti naplója a 10-es Honvéd Hagymányörző Egyesület birtokában van az ezredparancsnok leszármazottainak köszönhetően. 2016-ban a szerző lehetőséget kért az eredeti napló kutatására, de az egyesület ehhez nem járult hozzá, mivel ők őrzik és a család rájuk bízta azt. A Herman Ottó Múzeumban egy, az 1960-as években – a család engedélyével – készült másolat található.

36 HL II. 331. M. kir. 77. honvéd gyalogdandár (a továbbiakban: II. 331.) 1917. augusztus 5. 310–312. fol.

következtében az egész vonalon meginogna, intézkedések az üldözésre a helyzethez mérten, annak idején fognak kiadatni.”³⁷

Az előkészületekre vonatkozó parancs különös momentuma az, amely a rohamozó részek által elhagyott saját állások tábori csendőrök általi megszállásáról, azok átkutatásáról rendelkezett. Az okokat nem ismerjük, talán az oroszoktól származó szocialista, bolsevik propagandaanyagot kellett keresniük a csendőröknek. Természetesen a vállalkozást a támadás megindításáig a legnagyobb titokban kellett tartani, de erre később még visszatérünk.

5. kép. A támadás terve
(Forráshely: Hadtörténelmi Levéltár, a továbbiakban HL)

Augusztus 8-án reggel 08,30-kor indult meg a tüzérségi előkészítés. Közben, ahol a nagy távolság miatt arra szükség volt, ott a rohamjárőrök előrementek. A tüzérségi tűz gyakorlatilag teljesen eredménytelen volt, nemhogy az orosz állásokat nem rombolta szét, nem tette rohaméretté, de a drótakadályokat sem bontotta meg sehol. A tízesek ezredtörzse és Sáfrán Géza ezredes a 7. század állásaiból nézték végig

a vállalkozást.³⁸ Látták, amint a saját lövegek szétlőttek egy régi zászlóaljparancsnoki állást és egy segélyhelyet, az előbbiben több, ott szolgálatot teljesítő telefonista halt meg. Talán ennek hatására vette fel a kapcsolatot a tüzérség parancsnokával Sáfrán Géza, aki elmondta neki, hogy a pontatlanságnak, bizonytalanságnak oka az ágyúik állapota. Valamennyi többet lőtt már ezernél, a csövek „*ki vannak löve*”, gyakorlatilag alig használhatók, megfelelő mennyiségű lövedékük sem volt. Ilyen előkészítés után indult meg, délelőtt 10,00-kor a gyalogsági támadás. A 9. gyalogezred támadó részei alig jutottak ki, vagy ki sem jutottak a saját állásaik elé, az ellenséges tűzben gyakorlatilag meg sem tudtak mozdulni.³⁹ A tízesek 4. százada a tüzérségi tűz alatt 60-70 lépésre jutott az orosz vonalához. Az oda beosztott rohamjárőr és egy géppuskás szakasz Purpriger Dezső főhadnagy vezetésével áttört az ellenséges akadályokon, géppuskáit a rohamfolyosóba felállítva tüzelt. A kezelőlegénysége – két ember kivételével – meghalt vagy megsebesült, a főhadnagyt is súlyos sebesüléssel vitték hátra. A tízesek többi támadó része a nehéz, sűrű bozóttal benőtt területen nem tudott előre jutni, a támadás elakadt.⁴⁰

Déli 12,00-tól újabb tüzérségi előkészítést rendeltek el, amely fél óráig tartott, majd a gyalogság ismét nekilendült. Délután a kilencesek 2. százada jutott az ellenséges drótakadályok közé, azonban a saját tüzérség rövid, őket veszélyeztető lövései miatt vissza kellett vonulniuk. 15,00 órára a támadás leállt, 19,35-kor, a sötétedés beállta után visszarendelték a saját állásaik, illetve az orosz akadályok előtt fedezéket kereső támadókat.⁴¹ Az elégtelen tüzérségi előkészítés mellett a legnagyobb problémát az oroszok felkészültsége okozta, tanultak a márciusban elkövetett hibáikból. Állásaik előtt többsoros, jól megépített drótakadályok voltak, amelyeket a támadókat segítő műszakiak a rendkívül erős tűz miatt nem tudtak megbontani. A fedett, lőrésekkel sűrűn ellátott, a kézigránátnak ellenálló fedezékeik ellen a gránáttal végrehajtott támadások hatástalanok voltak. Ami hatékony fegyver volt márciusban – a kézigránát – az augusztusban nem ért szinte semmit.

38 Sassy Csaba: *Hét ország frontján. Sassy Csaba háborús naplója* (a továbbiakban: Sassy), II. köt., Miskolc, 1930, Miskolci Könyvnyomda Rt., 122. o. és Sáfrán 76. 1. 9. 27. o.

39 HL II. 331. 1917. augusztus. 347. fol.

40 Uo. 1917. augusztus 8. 187. fol.

41 Uo. 188. fol.

Több érthetetlen momentum volt ebben a támadásban, meglepő például, hogy a rohamozókat áthatolhatatlan bozóton keresztül ugrasztották az orosz vonalaknak. Március óta ott voltak állásban, a terepet úgy kellett ismerniük, mint a tenyerüket, és mégis hoztak egy ilyen döntést, de nem ez a legmelegebb.

Idézet Lengerer János ezredes, a vállalkozás előkészítése kapcsán kiadott parancsából: „A vállalkozás a támadás megindításáig legnagyobb titokban tartandó.”⁴²

Idézetek a kémkedési naplóból, augusztus 8-án Kalmár jelentette: „A támadásunkat bejelentő proklamációnkat ma reggel 07,30-kor adta át az oroszoknak”.⁴³ A jelentése szerint a proklamáció átadásakor az oroszok megilletődve hallgatták szavait, majd nyomott hangulatban mentek az állásaikba, ahonnan hamarosan hangos imádkozás volt hallható.

A másik propagandatiszt, Bock parancsot kapott, hogy 07,30 előtt a proklamációt ne adja át, ezzel kapcsolatban ez áll a naplóban: „Ha reggel 07,30-ig nem lenne módja a proklamációkat a rendes úton átadni, akkor hagyja el a dolgot, mert Carmawsky a Keresztesen majd át fogja adni, s az itteni zászlóalj révén a Súlyomtárral szemben lévő oroszok is mindent meg fognak majd tudni.”⁴⁴

Carmawskynak sikerült átadnia, ahogy fogalmazott: „Az orosz legénység nagyon megijedt s szinte reszkettek a félelemtől.”⁴⁵ Ezért aztán a propagandatiszt megkérte az oroszokat, hogy igyekezzenek visszavonulni, akik nem ezért, de jól felfogott érdekből egy előretolt állást kiürítettek, amelyet aznap még vissza is foglaltak. Ennyit a szigorú titoktartásról, a meglepetés erejéről, pontos helyzetértékelésről, realitásérzékről, a helyes döntésekről.

Ezt a döntést hadosztály szint alatt nem hozhatták meg, az sem elképzelhetetlen, hogy az akciót közvetlenül irányító tiszték (Lengerer, Neuriehrer, Pukács) nem is tudtak róla. A propagandatiszték elhittették valakivel, hogy az oroszok a proklamáció hatására fogják a felszerelésüket és kiürítik az állásaikat? Megilletődtek, nyomott lett a hangulatuk, félték? Elképzelhető, élt még a márciusi rohamtámadás emléke bennük, az akkor megtapasztalt iszonyatos tüzéségi tűz és a fergeteges roham. Augusztus 8-án azonban a szinte sértetlen akadályaik mögött,

42 Uo. 1917. augusztus 5. 312. fol.

43 HL I. 28. I. vh. Kémkedési napló, 1917. augusztus 8. 165. o.

44 Uo. 165–166. o.

45 Uo. 166. o.

jól berendezett, a tüzérségi előkészítés után is biztonságos állásaikból kedvükre tüzelhettek a rohamozókra.

A propagandatiszteknek egy órával a támadás megkezdése előtt kellett átadniuk a proklamációt, de ez két és fél órával a gyalogsági támadás megindulása előtt történt. Az átadás után fél órával a figyelők azt jelentették, hogy két orosz század menetel a Sólomtár felé.⁴⁶ Ha már tudták, akkor küldtek erősítést, készülődtek, hiszen még mindig volt egy óra a rohamig.

Az egész akció egy fölösleges, előkészítetlen, téves helyzetértékelésen alapuló rohamtámadás volt, amelyre a koronát a támadás tényének közlésével tették fel. Vajon szóltak erről Purpriger Dezső főhadnagy-nak, aki belehalt a sérüléseibe, a többi elesettnek, a 73 halottnak, a 190 sebesültnek? A nagy háború értelmetlenül elpusztult tömegeiben csak egy csepp ez a 73 ember, de nekünk egy Purpriger Dezső is sok, sok kell legyen!

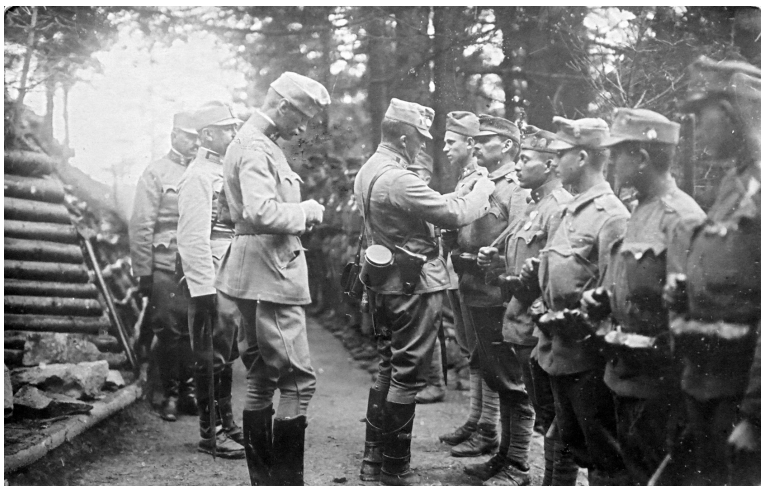
A támadást követő napon József főherceg, arcvonalparancsnok meglátogatta az ezredet, az ezredparancsnokságon lóra ült, hogy kimenjen a vonalban álló ezredhez. Sassy Csaba is beszámolt a látogatásról, többek között a következőket írta: „A csúnya ködös idő eleinte akadályozta a teljes áttekintést, Fenség azonban, amennyiben a látási viszonyok megengedték, mindent legalaposabban szemügyre vett...”⁴⁷ A köd ellenére a főherceg azért látott: „...útközben egészségügyi katonákkal találkoztunk, akik hordágyakat visznek, ezek véres sátorlapokkal vannak letakarva. Messziről megismerem a szomorú menetet! Hősöket hoznak! Hideg, megdermedt testű hősöket, kik nem érzik már, hogy elhagyják ezt a hegyet...”⁴⁸ A támadásról a következőket írta: „...pedig kifejezetten elrendeltem volt, hogy a VI. hadtest csak kisebb tüntetést hajt végre. Ebből egy nagy győzelmet akartak csinálni anélkül, hogy tüzérséggel eléggé előkészítették volna.”⁴⁹

46 HL II. 331. 1917. augusztus. 347. fol.

47 Sassy: i. m. 125. o.

48 József főherceg: *A világháború amilyenek én láttam*. V. köt., Bp., 1930. MTA, 283. o.

49 Uo.

6. kép. József főherceg kitüntetések ad át a sikertelen rohamtámadás után
(Forráshely: HOM TGy)

PURPRIGER DEZSŐ

Keveset tudunk a civil életéről, a katonai személyi anyaga sem maradt az utókorra.⁵⁰ Halálakor, 1917-ben 30 éves volt, 1887-ben született, valószínűleg Zilahon. Apja, Purpriger János a zilahi első osztályú kincstári postahivatal főnöke, majd posta- és táviráda-felügyelő volt, édesanyja Endorffer Olga öt fiúgyermeket nevelt fel.

Purpriger Dezső 1911-ben a Debreceni M. Kir. Gazdasági Akadémia harmadéves, végzős növendéke volt, ahol – nagy valószínűséggel – gazdatiszti képzést kapott. 1917-ben a Szatmár vármegyei Sárközön lakott. Egyéves önkéntesként kerülhetett a honvédség állományába és a világháború folyamán lett tartalékos tisztt, 1916–1917 fordulójára körül léptették elő főhadnaggyá. A m. kir. 12. (szatmári) honvéd gyalogezred állományába tartozott eredetileg, onnan vezényelték át a tízesekhez 1916 decemberében, ahol az 1. géppuskás század parancsnoka lett. Tízesként kapta a Katonai Érdemkereszt 3. osztálya hadidíszítményekkel, a német Vaskereszt Másodosztálya kitüntetések, korábban tüntették ki a Nagy- és Kisezüst Vitézségi Éremmel, a Károly-csapatkeresztrel.

50 <https://hungaricana.hu> (Purpriger és Purpringer keresőszavak.)

Térjünk vissza a rohamtámadásra néhány mondat erejéig! Említettük már, hogy Purpriger Dezső azon kevesek közé tartozott, akik elérték az ellenséges drótakadályt, ott harcolva szerzett súlyos sebesülést. Rekonstruálhatjuk-e alaposabban a történeteket? Bár a források köre igen szűk, de talán sikerülhet. A 4. század Kovács Mihály tizedes által vezetett rohamjárőre az orosz drótakadály első vonalát drótvágókkal megbontotta, ezután eljutottak a második vonalig, azonban ott rettenetes puska-, illetve géppuska-tűzbe kerültek, a rohamfolyosó megnyitását nem tudták folytatni.⁵¹ Ezt látva döntött Purpriger főhadnagy úgy, hogy két géppuskájukat a megnyitott orosz drótakadályon lévő nyiladékba viszik, és tűzükkel onnan támogatják, fedezik a rohamjárőrt. A rohamjárőr az orosz állástól legfeljebb 20-25, a géppuskások maximum 35-40 méterre feküdtek és onnan tüzeltek rájuk, komoly veszteségeket okozva azoknak. A minden fedezék nélkül harcoló géppuskás kezelők sorban estek el, sebesültek meg, ezért a századparancsnokuk feküdt az egyik géppuska mögé, aki szintén lövést kapott.⁵² Ekkor fordult a kocka, ettől kezdve már Kovács Mihály tizedes és emberei fedezték a sebesültek elszállítását, a géppuskák megmentését. Kitartottak mindvégig, a járőrparancsnokon kívül még három katona maradt életben a járőrből úgy, hogy nyolc órán keresztül harcoltak, feküdtek az orosz állásoktól 25 méterre. Nagy János tizedest, járőrparancsnokot másnap József főherceg az Arany Vitézségi Éremmel ékesítette fel.⁵³ Azt hiszem, Purpriger Dezső is rászolgált a kitüntetésre, de neki – mint azt már láttuk – más sors jutott.

A 10-es *Honvéd táborigazgató* 1917. augusztus 17-én megjelent száma idézi Sáfrán Géza ezredparancsnok augusztus 9-én kiadott ezredparancsát. Az alezredes az események rövid ismertetése után így méltatta – az akkor még sebesült –, a hadosztály kórházában ápolt századparancsnokot és embereit: „*A haláltmegvető bátorságnak, az igazi géppuskás szellemnek oly szép példája áll előttünk, hogy csodálattal nyújtjuk az elismerés pálmáját a halott hősöknek és véres sebesülteknek... Köszönet nekik az egész ezred nevében, tettük él az ezred történetében és oly tisztán, oly dicsőséggel, becsülettel fog élni nevük az utókor előtt, amint becsülettel*

51 10-es *Honvéd*, I. évf., 2. sz. 1917. VIII. 17.

52 HL II. 331. 1917. augusztus. 349. fol.

53 10-es *Honvéd*, I. évf., 2. sz. 1917. VIII. 17.

éltek és haltak”.⁵⁴ Az alezredes Purpriger Dezsőnek fájdalmaiban enyhülést, mielőbbi felgyógyulást kívánt.

Ugyanez a lapszám, néhány oldallal később már Purpriger Dezső augusztus 11-én bekövetkezett haláláról és a temetésről számolt be.⁵⁵ Az Úz-völgyi 10-es honvéd temetőben Dömötör György tábori lelkész temette a századparancsnokot, a koporsó fölött a búcsúbeszédet az ezredparancsnok mondta. A temetésről szóló beszámoló így fejeződött be: *„Este nyolc óra volt. Az est ködtől összesűrűsödött, sötétségből nőtt fekete fátyla lassanként ráborult az Úz-völgyi temetőre. A lebocsátott koporsón dübörögtek a hantok. És fentt a Magyaros ormán ebben a pillanatban megszólaltak Purpriger Dezső géppuskái, hogy az ő hangjukon, az ő nyelvükön, az ő beszédükkel vegyenek búcsút az elköltözött hős parancsnoktól.”*

7. kép. Kovács Mihály tizedes (Forráshely: HOM TGy)

54 Uo.

55 Uo.

8. kép. Purpriger Dezső temetése (Forráshely: HOM TGy)

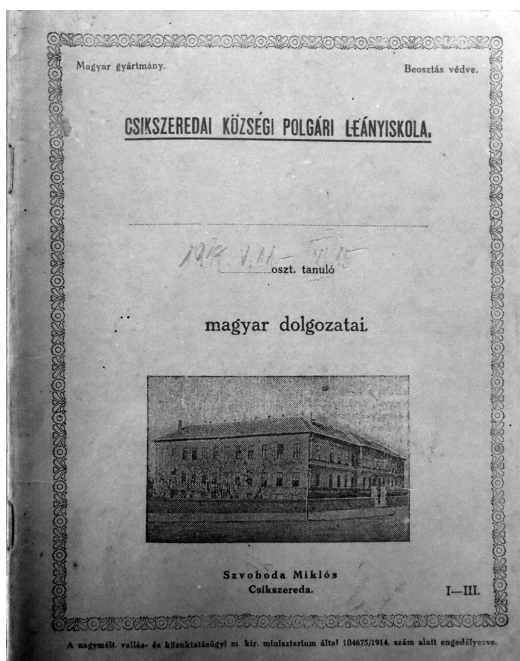
Az *Egri Ujság* is beszámolt Purpriger Dezső hőstettéről, sebesüléséről és haláláról.⁵⁶ Ennek az oka az volt, illetve a hír azért tarthatott a hevesi megyeszékhelyen érdeklődésre számot, mert ott állomásozott a m. kir. 12. (szatmári) honvéd gyalogezred pótzászlóalja. Igazából az írás nekünk semmi újat nem mond, hiszen a már idézett ezredparancsra épül. Néhány nap múlva azonban valami szokatlan dolog történt az újság szerkesztőségében, hiszen Purpriger Dezső utolsó levelét valaki bevitte az újsághoz, amely „Édes kis Katám” megszólítással kezdődött és a menyasszonyának szólt. Az újságíró rendkívül tapintatosan kezelte a levelet, a szerelmes völegény utolsó sorait, inkább a hazájáért rajongó katona gondolatait idézte fel. Az a döbbenetes az egészben, ahogy a főhadnagy megérezte a halál közeledtét, sorait az újságcikk írója így idézte: „Tudod, még az a furcsa gondolatom is támadt, hátha utoljára írom neked ezt a levelet, talán már nem írhatok többé, talán már meghalok... Azért mégis, ha arra gondolok, hogy meghalok, fáj, nagyon fáj valami, mert úgy érzem, szüksége van még rám a hazának, és még többet kíván tőlem...”⁵⁷ Mit gondolt, amikor magán érezte a halál hideg

56 *Egri Ujság*, XXIV. évf. 204. sz. 1917. VIII. 19.

57 Uo. 206. sz. 1917. VIII. 23.

árnyékát? Azt, hogy a hazáért meghalni dicső, férfihoz illő tett, olyan boldogság, melynél nagyobb nincsen. Mit tett, amikor magán érezte a halál hideg árnyékát? Látva a rohamjárőr kilátástalan helyzetét, a géppuskák kezelőinek harcképtelenné válását, századparancsnokként befeküdt a géppuska mögé, meghalni értük, a hazáért.

Özvegy édesanyja gyászjelentése eligazít bennünket arra vonatkozóan, hogy honnan is ez az önfeláldozó hazaszeretet: „Nemes erőiben dús, ifjú, szép életének minden kincse a hazaszeretet oltárán örök lánggal lobogó áldozat, amelynek szent fénye enyhíti csupán azt a sötét gyászt, amelyet elvesztése felett lelkünk a sírig visel.”⁵⁸

9. kép. A m. kir. 9. (kassai) honvéd gyalogezred parancskönyve.

A háború okozta papírhány miatt a csikszeredai polgári leányiskola magyar dolgozatok-
ra szánt üres füzetét használták e célra. (Forrás: HL)

Mihály János

A MÁGURA CAȘINULUI VÉDELMEBEN¹

- Részlet Ajtay János (1896–1985) hadnagy első világháborús naplójából² -

BEVEZETŐ

A homoródalmási unitárius egyházközség irattárában egy 224 gépelt oldalnyi terjedelmű első világháborús napló található. Címe: *Így láttam, így éreztem. E „naplószerűen rögzített eseményeket ismertető” írást 1984. július 13-án adta át szerzője, Ajtay János az akkor éppen Kolozsváron tartózkodó Bencző Dénes unitárius lelkésznek. Az egyházközség irattárának szánt napló az első világháborús eseményeket, pontosabban az 1914. június 28-a és 1918. december 27-e közötti időszakot öleli fel.*

Ajtay János 1896. október 15-én született Homoródalmáson, egy nyolcgerekes család első gyermekeként. Az édesapja, id. Ajtay János a falu unitárius lelkésze volt. Gyerekkorában sokat betegeskedett, így a szokásos négy elemi osztályon felül még egy ötödiket is elvégzett otthon „felerősödés céljából”. 1908. szeptember 3-án adták a székelykeresztúri unitárius gimnázium első osztályába, ekkor 12 éves volt. 1912-től Kolozsváron tanult tovább. Alig fejezte be a gimnázium hatodik osztályát, amikor a napilapok hírül adták, hogy Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinándot, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét. 1915-ben hetedik éves gimnazista volt Kolozsváron, amikor 18 évesen a sorozóbizottság elé kellett állnia a Farkas utcai Református Kollégium tornatermében. Alacsony termete

-
- 1 A témával kapcsolatosan lásd még Ajtay Endre hadtörténész, honvédtiszt (1889–1964) „A Mágura Cașinului védelme 1917. július és augusztusban” c. írását. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. Évnegyedes folyóirat a magyar hadi történetírás fejlesztésére (szerk. Gyalóky Jenő). 1932. évfolyam. XXXIII. kötet. Budapest, 1932. 92–101.
 - 2 Ajtay János első világháborús naplójából először 2011-ben közzeltünk részleteket (*Areopolisz*. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XI. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Székelyudvarhely, Areopolisz Egyesület, 2011. 150 – 198.). A napló tartalmát és szerzőjének életútját e sorok írója a Nemzetstratégiai Kutatóintézet, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, valamint az NSKI-Órvidék Ház – a Nagy Háborús Emlékév 2015 rendezvénysorozat részeként – Szombathelyen rendezett Falevelek lehullottak – I. Világháborús konferencián ismertette.

ellenére (magassága alig érte el a 157 centimétert) alkalmasnak találták, s a császári és királyi 82. közös gyalogezredhez osztották be.

Időközben tovább folytatta tanulmányait, s a pécsi hadapródiskolában sikeres érettségi vizsgapótló „intelligencia-vizsgát” tett annak érdekében, hogy tisztí iskolába kerülhessen, tiszt lehessen. Mivel a tisztí iskolába minél hamarabb be akart jutni, behívóra nem várva, 1915. július 15-én önként jelentkezett katonai szolgálatra Székelyudvarhelyen a császári és királyi 82. gyalogezred hadkiegészítő parancsnokságánál, s a hadkiegészítő-keret harmadik századához nyert beosztást. Innen 1915. augusztus 28-án Nagyszebenbe, a tisztí iskolába küldték. Két hónapi kiképzés után, október 27-én tizedessé nevezték ki, majd Szászvárosba irányították, ugyancsak továbbképző iskolába. A tanfolyam december 21-én fejeződött be, s Ajtay tizedes hazautazott a nyolcvankettesekhez Székelyudvarhelyre, hol átvezényelték századához. Pár hónap múlva, 1916. február 7-én kinevezték hadapródjelölt őrmesterré, s egyidejűleg beosztották szakaszparancsnoknak az orosz harctérre készülő 4. menetszázad 4. szakaszához. Február 27-én indultak a harctérre Galiciába, ahová Székelykeresztúr, Segesvár, Kolozsvár, Nagyvárad, Sátoraljaujhely, Mezőlaborc, Sagorca, Przemysl, Lemberg, Zolkiew állomásokon át érkeztek meg. Végállomásukon, Vladimir-Wolynskij-ban március 2-án rakodtak ki. Századával együtt Antanowka II. faluba vezényelték.

1916. május 24-én szabadságolták, hogy Kolozsváron tanulmányait befejezhesse. A Bruszilov-offenzíva napjaiban tette le a nyolcosztályos, valamint az érettségi vizsgáit. Június 30-án indult vissza a harctérre. Itt, Pawlovicze község határában a 2. géppuskásosztaghoz osztották be. „Frontélete” ettől a naptól kezdődött. Még mielőtt azonban átesett volna a tényleges „tűzkeresztségen”, az orosz harcterről augusztus 13-án visszarendelték Erdélybe. Ezredének 3 zászlóalja a Predeáltól a Törösvári-szorosig terjedő országhatárt vonta ellenőrzése alá azzal a céllal, hogy Románia esetleges hadba lépését „fogadják”. Ez augusztus 27-én be is következett, s 28-án reggel, amikor Bécsben a hadüzenetet Burian István, a király személye körüli miniszter kézhez vette, a román haderő általános támadásba lendült a Kárpátok szorosaiban, így Predeálnál is. A többszörös túlerő elől a 2. géppuskásosztag a 7. gyalogoszázadhoz csatlakozva Erkedig vonult vissza. Időközben, szeptember 15-én, a Pálos melletti ütközet során Ajtay átesett a „tűzkeresztségen”. Erked fölött tartalékként várták az ellentámadást, melyet szeptember 26-án kezdett meg az egyesített oszt-

rák–magyar és német haderő Nagyszebennél, majd pár nap múlva, október 2-án Brassó irányába. Ekkor Ajtay Jánost zászlóssá nevezték ki, s ő az osztagával együtt a nagyobb harci alakulatok nyomában egészen az Ojtozi-szorosig vonult. Az országhatár peremén csakhamar a rajvonalba kerültek, s 1916. október 17-e és 1917. január 15-e között részt vettek a környező hegygerinceken, magaslatokon (pl. Leánymező ponkja, Runcul Mare, Măgura Cașinului. stb.) zajló kisebb-nagyobb csatározásokban, ütközetekben. Ajtay a Runcul Mare-i ütközetben kifejtett tevékenységéért 1917. február 4-én megkapta a kizezüst vitézségi érmet. Pár nap múlva átvezényelték az I. géppuskás századhoz, melynek parancsnoka Bermann Izidor főhadnagy volt, majd február 24-én szabadságolták. Egy hónap múlva tért vissza a frontra. Folyó év április 15-én hadnaggyá nevezték ki, majd április 30-án elvezényelték Nyárádszeredába rohamtanfolyamra, ahol a rajvonalfelgöngyölítést és a kézi gránátdobást gyakorolták, megismerkedtek a gránátkilövő és aknavető fegyverekkel, valamint a lángszóróval és annak működésével is. Május 30-án ért véget a tanfolyam, s Ajtay visszatért a csapattestéhez. Június 5-én már újra Ojtozban volt, a rajvonalba, ahol a január óta tartó harcmentes, csendes napokat a mărăști-i román offenzíva következtében csakhamar felváltották a naponkénti rendszeres ágyúzások és az ellenséges támadások. Július hónap második felében az ellenséges orosz–román csapatok több alkalommal támadást kezdeményeztek, de az osztrák, magyar és német csapatok sikeresen visszaverték ezeket. A hónap végén (július 29–31., augusztus 5-6.) újra támadást kísérelt meg az ellenség, de ez is hamarosan összeomlott. A harcokban itt is többször kitűnt a 82. „székely gyalogezred”. Hősies és eredményes kitartásukat maga József főherceg és több magas rangú tiszt is elismerte, számos arany vitézségi érmet osztva ki augusztus 8-án Ojtozban. A harcok során Mackensen hadseregtábornok csapatai Foksánynál ellentámadással áttörték az ellenség vonalait, s a magyar csapatoknak is sikerült elfoglalniuk a Grozești előtti ellenséges állásokat. Ajtayt augusztus végén az 5. szakasz parancsnokaként a Ferestrău és Hersa közötti Cosna hegyen kiépített új állásokba vezényelték. Itt hol tartalékban, hol az első rajvonalba teljesített szolgálatot, mígnem november 3-án tizennégy napra újra szabadságolták. November 25-én tért vissza a frontra, ahol átvette a 4. géppuskásszázad parancsnokságát. Miután érvénybe lépett az oroszokkal, majd a románokkal kötött fegyverszünet, könnyebb lett a frontszolgálati tevékenység egészen a különbeke megkötéséig. Időközben Ajtay és zászlóalja elhagyta a román harcteret.

Március végén kivonultak állásaikból. 25-én Haralyban táboroztak, 26-án Hatolykán, 28-án Zalánban, hol kirukkolással és gyakorlatozással foglalatoskodtak. 1918. május 27-én vették a hírt, hogy a zászlóaljuk négy százada indul az olasz frontra, valószínűleg Asiagóhoz. Másnap a bodoki állomáson meg is történt a bevonulási, s Kőhalmon, Segesváron, Tövisen, Aradon, Szegeden, Szabadkán, Újdombóváron, Zágrábon és Laibachon („István-vonal”) át június 4-én meg is érkeztek az Isonzó völgyébe. Sacilében vonulózták ki őket, s Fadalto, Sargane, Basa, Feltre, Mellame településeken áthaladva Primolano felé, mintegy 12-14 kilométernyire gyalogosan közelítették meg az arcvonalat. 1918. június 16-án a Brenta folyó völgyébe érkeztek. Itt közölték velük, hogy a Monte-Grappa és a Brenta között húzódó arcvonalszakaszon fognak tevékenykedni. Ajtaynak, aki időközben megkapta a „Signum Laudis” kitüntetést, itt át kellett vennie a III. géppuskászásad parancsnoki tisztségét. Folyó hó 24-én került embereivel az első vonalba, felváltva a 49-es közös gyalogezred katonáit. Június 29-én tovább menetelt Primolanóba a legénységével együtt, majd áthaladva az 1375 m-es Marcesina magaslaton, Sbarbatalra érkeztek. Pár nap pihenő után, július 5-én indultak ki újra az első vonalba, a Frenzela-szakadék körüli magaslatra, a Monte di val Bella csúcs közelében lévő kavernákba, ahol a 125. gyalogezred katonáit váltották fel. Augusztus 13-án Ajtayt áthelyezték egy másik, vagyis az I. géppuskászásadhoz. 1918. szeptember 14-én kérelmezte, hogy tanulmányzabadságra utazhasson, erre 22-én kapta meg a jóváhagyást, s 25-én a vonata már Franzensfeste felé robotgott. Szeptember 27-én éjjel egy órakor érkezett meg Budapestre. Innen hamarosan továbbutazott Erdély felé, s szeptember 29-én reggel nyolc órakor leszállt a kőhalmi állomáson. Délután érkezett haza Homoródomásra, nagy meglepetést okozva szerettei körében. Október 2-án Kolozsvárra utazott és beiratkozott az egyetem jogi karára, majd újból hazatért, de rövidesen megint Kolozsvárra kellett mennie, hogy az itteni katonai állomásparancsnoknál igazolja, miszerint tényleg beiratkozott az egyetemre. Ekkor értesült arról, hogy a világban „nagy politikai események zajlanak”, s hogy gróf Andrássy Gyula külügyminiszter az Osztrák–Magyar Monarchia részéről különbeke-ajánlatot tett az ententének. Hír érkezett arról is, hogy Romániában újból a „háborús párt” kerekedett felül Brătianu Ionellel az élén, s féltő, hogy újból be fog következni Romániával a „háborús állapot”. A zűrzavaros politikai állapotok közepette, miután gróf Károlyi Mihály megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot, Kolozsváron is meg-

alakult az Erdélyi Nemzeti Tanács, november 4-én toborzás útján pedig a nemzetőrség. Ajtay is tagja lett az utóbbinak, de november 19-én leszerelt (alig, hogy átlépett a 23. életévébe) s hazautazott megint a szülőfalujába, Homoródalmásra. A román csapatok közeledtének hírére december 8-án gyorsan visszautazott Kolozsvárra, ahol jelentkezni szeretett volna a Fellegvárba elhelyezett „Székely Zászlóaljba”, de végül a régi géppuskás-századánál kapott beosztást.

December 24-én, kedden, karácsony szombatján a román csapatok bevonultak Kolozsvárra. Három nap múlva Ajtay megkapta egy hónapra szóló leszerelési illetményét (640 koronát), mintegy végkielégítésképp, s ezzel befejeződött 1915. július 15-étől 1918. november 19-éig teljesített katonai szolgálata, ami kereken 40 hónapot tartott, azaz három és fél évet. Ebből a harctéren teljesített idő 26 és fél hónap volt: 1916. július 8-ától 1918. szeptember 23-áig. Leszerelése után egy darabig sörgyári munkás volt Tordán és Kolozsváron, majd a Drumul Nou szövetkezet főkönyvelőjeként kereste a kenyerét. Később egy nyomdánál könyvelt. Időközben (1932) megnősült. Felesége a tordai születésű Csonka Gizella volt. Házasságukból két gyermek született, 1936-ban Ajtay Gitta, majd 1943-ban Ajtay Csaba Andor.

Ajtay János 1956 körül ment nyugdíjba. Említett kéziratának elkészítéséhez 1959. január 7-én fogott hozzá, 63 éves korában, s mintegy tíz éven át, hosszabb-rövidebb megszakításokkal dolgozott rajta egészen 1977-ig, vagyis 81 éves koráig. Az 1914. június 28-ától 1915. július 14-éig terjedő időszakot emlékezetből, a továbbiakat, vagyis a tényleges katonai szolgálatának időszakát (1918. december 27-ig) naplófeljegyzései alapján írta meg. Ajtay 1985-ben hunyt el, 89 éves korában, Kolozsváron, nyolc évre rá, hogy feljegyzéseit befejezte. Kéziratából az alábbiakban az 1917. július 22. és augusztus 23. közötti időszakra vonatkozó naplóbejegyzéseit közöljük abból a megfontolásból, hogy a román ellentámadásról, a Névtelen-kúp és a Măgura Cașinului (a székely bakák „Halálvárnak” nevezték) magaslát körüli harcokról és a második ojtózi csatáról a téma kutatói pontosabb képet alkothassanak.

*

„1917. július 22-én esett az eső, de az ellenség ennek dacára is, egészen du. 1 óráig hevesen ágyúzott ide, a nélkül azonban, hogy bármi kárt is tett volna bennünk. Lehet, hogy ez alatt a Măgura Cașinului-t

is ágyútűz alatt tartotta, de a nálunk zajló robbanások miatt ezt nem tudtuk észlelni, azonban 1 óra után huzamosan, kegyetlenül dübörgött ott fenn minden.

Amint reggel hallottam, az ojtózi szorosnál támadást kezdett az ellenség, de a mieink visszaverték. Este hozzám jött Hartmann [Béla hadnagy] és kártyáztunk.

1917. július 23-án az ellenség már reggeltől kezdve folytatta a tegnapihoz hasonló ágyúzást, de nem intézett támadást. Állítólag az oroszoknak kellett volna ránk törniük, de az erre vonatkozó parancs teljesítését megtagadták. Na, csak tagadják meg továbbra is! Ez kell nekünk. Délután Hartmannal kártyáztunk. De jó is, hogy feltalálták őseink a kártyajátékot. Mit tudnánk csinálni e nélkül?

1917. július 24-én tovább folytatta az ellenség az ágyúzást, de már valamivel lanyhábban, mint tegnap. Este egy kis csetepaté zűrzavaros zaját hallottuk a Măgura Caşinului-ról, de nem tartott sokáig. Ugyancsak este hallottuk, hogy 120 km szélességben áttörték az orosz frontot.

A január óta tartó harcmentes, csendes időszakot felváltotta a naponkénti rendszeres ágyúzás s ez, mint rossz előjel, feszültté tette idegeinket; sejtette, hogy az ellenség részéről készül valami.

1917. július 25-én tovább folytatta az ellenség az ágyúzást, de már jóval lanyhábban, mint tegnap. Délután riadalmat keltett az a körülmény, hogy egy előőrs [...] beszaladt a rajvonal elöl és jelentette, hogy az ellenség előre küszik. Lehet, hogy ez igaz volt, de a rajvonalunkban a jelentés következtében keletkezett zajos sürgés-forgás elriasztotta az előre tapogatózókat. Nem történt semmi. Este Hartmannal kártyáztunk.

1917. július 26-án frontszakaszunkon elég csend volt, de kb. 9 óra tájban élénk ágyúzás dübörgött. Örvendetes volt az a hír, hogy a Măgura Caşinului-on az ellenség támadása nem sikerült, s hogy a vonalainkra lőtt kb. 10.000 ágyúlövedék következtében a veszteségünk csak kb. 20 halott és 90 sebesült volt. A déli órákban Barna Sanyi, Hartmann Béla és én, mivel szép idő volt, kint ültünk fedezékeink előtt a kis asztalnál. Állandóan heves ágyúzás moraja hallatszott jobboldalról, már reggel 9 óra óta. Egyszer csak jön egy küldönc a zászlóalj parancsnokságtól és írásbeli parancsot nyújt át Barnának, aki átvette és a küldönc tovább sietett.

Barna felolvasta a parancsot, mely elrendeli, hogy fel kell adnunk ezeket az állásainkat, s vissza kell vonulnunk du. 3 órakor a mögöttünk kiépített tartalék árokba, melyek a tüzlépcsőnkél vannak. Természetesen a tüzlépcsőnk is ennek megfelelően vonul vissza.

Teljes harci csend volt. A távoli ágyúdübörgéstől eltekintve egyetlen puska lövést sem lehetett hallani. De ez a parancs előrevetette árnyékát a múlt ősszel s télen átélt eseményeknek, s ott az asztal mellett ülve, egész testem elkezdett remegni. Barna Sanyi s Hartmann igyekeztek meggyőzni, megnyugtatni, de jó néhány percig nem tudtam úrrá lenni ezen a sokkos állapoton. Közben folyton járt a szájam, hogy én nem félek. Nem a félelem váltja ki belőlem ezt a reszketést, mert hiszen én már ilyen és olyan ütközetekben edződtem.

Nagyon szégyelltem magam, különösen Barna Sanyi előtt, aki a trénektől került át hozzánk, ahol talán egyáltalán nem is szagolhatott puska port, nemhogy harci tapasztalata lehessen. És ő kell, hogy erősítsen, gyámolítsen engem, aki teljesen egészségesen tudom magamat. De mégis aggasztott ez a szégyen, s arról tanúskodott, hogy valami nincsen egészen rendben tudatalatt. Hartmann Bélával szemben se sokkal volt különb a helyzetem, mert hiszen ő valamivel fiatalabb volt mint én, s kevesebb harctéri szolgálattal. Na de?! Így történt, s ellene nem tudtam tenni semmit.

Néhány perc múlva megszűnt a remegés, s aztán ment minden tovább a maga rendjén, du. 3 órakor visszavonultunk minden celeculánkkal. Úgy látszik, hogy az ellenség nem vette észre ezt. Nem követett és teljes csend volt. Nem esett egyetlen puska lövés sem.

Én a szakaszommal, 3 géppuskával, itt az új állásban is az 1. gyalogsági század szakaszában maradtam, tehát ezredünk teljes jobbszárnyán, a Caşinul patakig. Az állás elég jól ki van építve. Lenn a szűk völgyben azonban nincsen beásva a földbe, mert vizenyős a talaj. Ezért hatalmas, két sor fenyőgerendák közé ömlesztett kő és föld fallal van eltorlaszolva. Kb. 1 m magasságú ez a torlasz. Innen a patakra s a völgyre merőlegesen bal felé, fel a hegyen húzódik a rajvonal. Hogy a patakon túl milyen irányba halad, erről nem voltam tájékoztatva.

Már előre úgy láttam, illetőleg látom, hogy itt erős harcok lesznek. De ma még teljesen csend van. Nagyon sajnálom az elhagyott, nagyszerűen kiépített állásokat, s különösen az új fedezékemet. Ki tudhatja, mikor lesz még egyszer ilyen?

Ebben a régi állásban az utóvéd gyalogságunk teljesít őrszolgálatot mindaddig, amíg az ellenség rá nem jön a visszavonulásunkra, s ki nem veri onnan őket. Egyik géppuskám itt volt felállítva a völgyben, a másik kettő pedig a hegyoldalon megfelelő távolságra egymástól, az 1. gyalogsági század vonalszakaszán. Itt semmi fedezékünk nem volt, sem tiszteknek, sem a legénységnek, vagyis azt csak a fedélnélküli lövészárok, illetőleg itt a patak mellett a gerendatorlasz képezte.

Szerencsére eső nem esett, s így Tiefnitzer [Rezső hadnaggyal] a hegy lábánál, egy kis, füves, vízszintes területectkén ütöttük fel éjjeli szállásunkat. Nem volt hideg sem s mégsem tudtunk nyugodtan aludni, mert szekerekkel és lovakkal egész éjjel hordták vissza a régi állásból a lőszert, s egyéb anyagokat.

Dacára annak, hogy legényeink fenyőgallyakból, letakarva sátorlapjainkkal, lehetőleg puha ágyat vetettek, mégsem volt olyan kényelmes, mint az elhagyott, s most visszasóvárgott fedezékeink fekvőhelyei. Keményebb volt, mint amazok. Feszült, várakozó idegállapotban telt minden pillanatunk, amit a rövid, szakaszonkénti álom alig-alig tudott csillapítani.

Végre megvirradt, s annál fokozottabb idegzetten vártuk az események hova fordulását. De semmi harci cselekmény sem volt, s ez ideig-óráig nyugalmat parancsolt.

Azt hallottuk, hogy 24-én éjjel a románok tőlünk jobbra valahol gáztámadást hajtottak végre a mit sem sejtő német rajvonallal szembe, s sikerült áttörniük azt. Tehát ez az oka a sok ágyúzásnak, amelyik állandóan morajlik, tőlünk jobbra. Ez a hír sok találgatásra adott alkalmat. Hogyan lehet, hogy nem voltak elég éberek?! Talán idén elkényelmesedtek a hónapok óta tartó tétlenségben?! Úgy látszik nem vették elég komolyan az ellenséget?! De most vajon mi lesz velünk?! Kihat-e hozzánk is ez a front-áttörés? Egyelőre itt csend van, de idegesítő az agyunkban szüntelenül motoszkáló kérdés: „Mi lesz?”

1917. július 27-én szép, száraz idő volt. A legénység a lövészárok javíthatásával foglalkozott, mert az ellenség még mindig nem vette észre visszavonulásunkat. Reggel Nagy Lajos hadnagy, századunk parancsnoka maródit, azaz beteget jelentett, s nekem, mint rangidős hadnagynak, átadta a századparancsnokságot. Persze ez ebben a zűrzavaros légkörben nem volt valami kellemes meglepetés. Ennek következtében hátraköltöztem a rajvonallal kb. 200 lépésre, a

tartalékszázadhoz, Barna Sanyihoz, egy nagyszerű kavernába, melyet a német tüzerek építettek. Nagyon kényelmes itteni fogalmak szerint a berendezés. Minthogy itt ma is teljes harci csend volt, élveztük a szép kellemes időt, de egyben feszült idegekkel, mint nagy vihar előtti derűt. Még mindig szállították vissza a régi állomásainkról a lőszereket és anyagokat egész nap, mert erdőben voltunk, s így az ellenség nem tudta felderíteni.

1917. július 28-án még mindig harci csend volt s folyton szállították a lőszereket, s anyagokat. Délelőtt végigjártam az egész 1. zászlóalj rajvonalát, hogy megismerjem a géppuskák elhelyezését, s általános tájékozódást szerezzek. Ennek kedvezett az időjárás is, mert szép, derült, meleg volt az idő. A legényem, Horvát Sándor beleszokott már a teendőibe s hűségesen végezte a kiszolgálásomat. Nagyon szerény a modora, úgy, amint azt eleinte a látszataból érzékelttem. Személyében tehát jól választottam.

Délután kijöttek ide a zászlóaljparancsnokságtól Finkér [László] egészségügyi hadnagy és még Wolf [Ernő] és Dobos hadnagyok. Ez utóbbiakat most ismertem meg. Kiültünk a patak partján álló hatalmas sziklákra, s sokáig elgyönyörködtünk a csodálatos természeti alakulatokban, amelyhez a zenét a patak csobogása, zúgása képezte. Teleszívva magunkat a sok gyönyörű látványossággal, bementünk Barna Sanyihoz, s ott egy kis itóka mellett sokáig elbeszélgettünk, sőt még énekelgettünk is, élvezve a szép, holdvilágos, nyári, csendes estét.

1917. július 29-én, vasárnap már jelentkezett az ellenség. Járőrök jöttek előre, s később erősebb kötelékek megkíséreltek támadást intézni ellenünk, de vissza lettek verve. Ma nem ágyúzott az ellenség. Ennek a támadásnak is inkább csak felderítő jellege volt. Délután visszaérkezett szabadságról Löwenthal [Oszkár] hadnagyunk, s mint a rangidősebbet, őt nevezte ki az ezredparancsnokság századparancsnokunkká. Örvendtem, hogy megszabadultam ettől a tisztességtől, mert súlyos napok következhetnek, s nagy a felelősség.

Este megint támadást kísérelt meg az ellenség, de ez is összeomlott a hatásos fegyvertűzünkben. Én, amint átadtam Löwenthalnak a századparancsnokságot, visszaköltöztem az 1. szakaszhoz, a patak mellé. Tehát csak rövid ideig élvezhettem a kaverna kényelmét.

1917. július 30-án, a délelőtti órákban újból támadást kísérelt meg az ellenség, de ez is összeomlott hamarosan. Még mindig nagyon szép,

száraz idő volt, s így könnyebben el tudtuk viselni a 6 hónapi kényelmes tétlenség után ezt a hányatott s még hányatottabbnak ígérkező életmódot. Azonban délután mégis megtörtént a baj. Addig-addig támadott az ellenség, míg végre a délutáni órákban sikerült tőlünk jobbra, a 35. gyalogezred szakaszán, áttörnie a rajvonalat, s hangos harci hurrázással s lövöldözéssel előrenyomulnia, a patakkaal párhuzamos rajvonalat képezve, a patakhoz közel, a hegyoldalon.

Én már délelőtt felköltöztem a hegyoldalra, a középső géppuskámhoz, amelyiknek Bajkó József szakaszvezető az irányítója [...]. A lövészárók csak kb. 6 m hosszúságban van kiásva, s kb. 1 m mély. Ebben az árokban csak a géppuskások tartózkodnak. Tovább, fel- és lefelé is kb. 15 lépésnyire, ugyanilyen árkok következnek, melyekben a gyalogsági katonák foglalnak helyet. Napközben a legénység próbálta mélyíteni az árkot, de nem sok eredménnyel, mert nagyon köves. Ha lett volna csákányunk, akkor talán sikerült volna, de ezek hátul vannak a lőszeroszlopunknál.

Ebben a rövid árokban alig tudott megfelelően elhelyezkedni a 8 katoná, tehát nem is gondolhattam arra, hogy az árokban telepedjek le. Így az árok mögé kb. 15 lépésnyire telepedtem le. A legényemmel, Sándorral együtt nekifogtunk, hogy a nagyon meredek talajt valamennyire vízszintes fekvőhellyé alakítsuk. Felülről földet vettünk ki s lefele gyúrtuk mindaddig, ameddig annyira megközelítette a vízszintest, hogy lefekve már nem kellett lecsúszástól tartanunk. Ezt gallyakkal, falevelekkel valamennyire puhává tettük, s ez volt a szállás. Felfedeztem, hogy ennek a gyalogsági szakasznak Hartmann Béla a szakaszparancsnoka, és így ő is odatelepedett le hozzám. Itt természetesen sem puskagolyó, sem srapel, vagy gránát ellen semmi védelem sem volt. Még jó, hogy az erdő lombja eltakart az ellenség elől.

Tehát elfoglalták az ellenséges erők jobbra a patakon túl lévő hegyet s nagy lendülettel törtek előre a patakig, de ott olyan erős fegyvertűzbe kerültek, hogy meg kellett torpanniuk. Ezután lövöldözni kezdtek, s sok golyó csapódott be hozzánk is. Megsebesült a Hartmann legénye. Majd kezdett ágyúzni is az ellenség. Hartmannal behúzódtunk mi is az árokba, a géppuska mellé, mert itt mégiscsak kínálkozik némi védelem. Az ágyúzás valószínűleg csak belövés volt, s inkább csak a patak mellett, az útra volt irányítva, s szerencsére a rajvonal mögé annyira, hogy kárt nem tett semmiben. Bealkonyodás után elült a harci zaj, beállt a

csend, melyet csak az örök egy-egy puskalövése, s a patakszűgás zavart meg. Az étkezési adagokat itt is megkaptuk teljes pontossággal, mind a tiszték, mind a legénység. Vacsora után, köpenyegeinket felöltve lefeküdtünk, s pokrócainkkal betakarózva egész éjjel nyugodtan aludtunk, már amennyire ezt a fekvőhely keménysége engedte.

1917. július 31-én, délelőtt 9 óráig csend volt, de ekkor kezdett ágyúzni az ellenség, könnyű, kb. 70 milliméteres kaliberű tábori ágyúval. Ez az ágyúzás nem volt túlságosan heves, de aggasztott az, hogy hovatovább mind közelebb és közelebb csapódtak be hozzánk a lövedékek, illetőleg a fák koronájához. Néha egy-egy repesz-, vagy kődarab süvített közelünkben. Délelőtt 11 órakor már 2, vagy talán több üteggel folytatta az ellenség az ágyúzást, mind hevesebb és hevesebben, mely főképpen a patakmelletti útra, de a hegyoldalra is volt irányozva. És ez így tartott délután 6 óráig. Legnagyobb szerencsénk az volt, hogy az irányzék parányival hosszabb volt, mint ahol mi voltunk, s így a lövedékek mind felettünk vizzogtak át. Mi Hartmannal hevertünk, rettenetesen feszült, remegő idegállapotban, minden fedezék nélkül. Naplóból idézem: »...körülöttünk minden oldalon csapkodtak, s mi abban a helyben gubbasztottunk, ahol tegnap délután voltunk, s Hartmannal már annyira elfásultunk, hogy már akkor sem reagáltunk, amikor fát, követ, meg homokot (port) szórt ránk a közelünkben lecsapó gránát. Iszonyú volt a kénes ekrazit füst, fojtó. Csak a reccsenéseket hallottuk olyan sűrűn, hogy egymás beszédét sem értettük meg. Recsegett, dübörgött minden, mintha a föld akarna elsüllyedni. Dőltek össze-vissza a fák. És du. 6 óra tájban megszűnik, s csodálatosképpen minket kikerült ez a veszély. De ekkor jött a másik, mert az ellenség már tört előre és pittyogtatott. Erre megkezdődött a mi tüzünk is. Gépfegyvereim kifogástalanul okádták a tüzet és visszavertük ezt a támadást, rém sok veszteséget okozva az ellenségnek úgyannyira, hogy rajvonala majdnem teljesen megsemmisült. De jött a másik, s mikor géppuskáink megkézigránátjaink a második rajvonalat is megemésztették, jött a harmadik, s ezeknek is alaposan megfeleltünk. Ekkor megint kezdett ágyúzni.«

Ekkor jelentette Bajkó József, hogy nagyon fogytán van a lőszer. Nem emlékszem már pontosan, de úgy hiszem, hogy két embert hátraküldtünk lőszerért. Egyszerre csak, nagyon felindult állapotban szalad hozzám Bajkó, s jelenti, hogy tőlünk balra, a meredek hegyol-

dalon a gyalogság elhagyta az állásait s fejvesztve menekül hátrafelé. Felugrottam, s tényleg látom a menekülést, sőt géppuskásaim se vártak parancsot a visszavonulásra, hanem vitték a géppuskát és tartozékait visszafelé. A megkérdezett visszavonulók egyike-másika azt felelte, hogy sem Hartmann, sem én meg sem kísérelhettük visszazavarni a menekülőket a lövészárókba. Tartva attól, hogy esetleg bekerítenek és fogságba esünk, mindenki igyekezett menteni a bőrét. Pillanatnyilag egyetlen puska lövés sem volt itt. Csupán felülről hallatszott harci zaj a Măgura Caşinului irányából. Mi itt egyetlen ellenséges katonát sem láttunk még. Gyorsan szedtem fel a pokrócomat s felszerelésemet, s látom, hogy a többiek már mind elhagytak, és kiabáltam, hogy várjanak meg, de hasztalan. Beállt a tömeghisztéria, s ezt a menekülést csak a tartalék erők állíthatják meg. Megint ágyúzni kezdett az ellenség ide hátrább, ami talán zárótűznek kellett volna, hogy megfeleljen, de lanyha volt. Nagyon el voltam ernyedve, kedvetlenedve. Ide-oda hullott egy-egy gránát, vagy srapel. Azt mondtam az ordonáncnak, Fischer Bernátnak, hogy vezessen a zászlóaljparancsnoksághoz, mert ő többször járt már ott, de bizony nem találta meg, s mi csak folyton mentünk és mentünk, de vigyázva, inkább jobbra tartottunk s nem balra a patak felé, nehogy az ellenség kezébe kerüljünk. Ezen az erdős terepen nem tudtunk tájékozódni egyáltalában. Némi ösvény volt kitaposva, s gondoltuk, hogy ezen csakhamar eljutunk valamelyik alakulatunkhoz, amelyik felvilágosíthat. Ezt azonban hiába vártam. Csak mentünk és mentünk hátrafelé, s bennem szégyenérzet kezdett erőre kapni, hogy mi is lesz ebből, ha még én, a tiszt is elszaladtam? De most már nem volt mit tenni mást. Fogalmam sem volt, hogy hol lehetnek a géppuskáim. Hogy pl. nem fogta-e el az ellenség a tőlünk balra működő Czégény szakvezető embereit és a puskát? Vagy mi történhetett lenn a völgyben, a patak mellett a Szász János szakaszvezető embereivel s puskájával? Annyira el voltam keseredve, s fásulva, hogy meglehetősen káromkodások törtek ki belőlem, kívánva, hogy bár már valamelyik gránát találjon telibe és szűnjön meg a további kínlődás. És mi csak meneteltünk. Kb. 40-50 baka verődött össze, s ezek hosszú sorban, egyesével haladtak előttem. Én ui. leghátul maradtam, hogy némileg ellenőrizhessem, nem lépik-e ki valamelyik a sorból és marad le.

Így érkezünk meg éjjel 12 óra tájban a 3. zászlóalj parancsnoksághoz, melynek Kelemen Béla százados a parancsnoka. Már köztudatunkban

elterjedt a híre, hogy milyen katonás szigorúsággal uralkodik. Mostanáig a kolozsvári vasútállomás katonai parancsnoka volt, s végre, hogy előléptetést szerezhessen, ki kellett jönnie a harctérre megszerezni az előléptethetéshez szükséges harctéri szolgálati időt. Tehát nem volt még semmi harctéri tapasztalata, s azért némi megvetést váltott ki köztünk a magatartása.

Tehát most itt volt az újabb alkalom. Fedezéke ablakából petróleumlámpa fénye szórt felénk némi világosságot, s alázatosan jelentettem, hogy minket az 1. századnál estefelé szétverték, s most vissza akarunk jutni századunkhoz. Hogy hány emberrel érkeztem ide, nem találtam el pontosan, jöllehet ideérkezésünk előtt megszámláltam, de valószínűleg egy-kettő elléphetett a sorból, amit az erdei sötétben nem vehettem észre. Tehát ezért egy erős, goromba letolást kaptam. Erre azt feleltem, hogy nem foghattam minden embernek a kezét. Aztán azt kérdezte nagyon gúnyosan: „Ön is hadnagy úr éppen úgy szaladt vissza, mint a többiek?!” Erre én is nagy gúnyosan, megfelelő, kihívó hanghordozással azt feleltem: „Éppen úgy”. Annyira el voltam fáradva, és fásulva, hogy nem törődtem azzal sem, ha talán hadbíróság elé állítanak. Mert egy ilyen Kelemen-féle alak, aki még jóformán sohasem szagolt puskaport, még ezt is könnyen megteheti.

Most megparancsolta, hogy az emberekkel haladéktalanul menjünk vissza az 1. zászlóaljunkhoz, s mialatt ő a telefonhoz ment, Jeszenszky Sándor hadnagy, akivel az őszi harcokban több ízben voltam együtt, megsúgta, hogy ez, mármint Kelemen, fegyveres járőrrel akart visszakísértetni, s mondtam neki, ne tegyen ilyent. Ismerlek tégedet, mondtam neki, nem olyan ember, akiben nem lehet megbízni. S ennek következtében letett ebbeli szándékáról.

Nagyon fáradtan indultunk vissza, lefelé az 1. zászlóaljparancsnoksághoz.

Sokat elmélkedtem, hogy miképpen is történtek az események. Valószínűleg a hosszas, heves ágyúzásban a tőlünk balra lévő rajvonal több szakaszát, de elég, ha csak egyet is, telibe kapta az ellenséges tüzérség. Sikerült több helyen teljesen szétrombolnia az árkokat, és tetemes emberveszteséget okozva, könnyen beülhetett a mi lövészárkainkba. S ha már egyszer oda beférkőzhetett, azonnal beállt a pánik, amit súlyosbított az, hogy az erdőben csak kis körzetben lehetett tájékozódni. Nem volt lehetséges tudni, hogy a hegy oldalán, ettől

jobbra, alul is, nem törte-e át az ellenség a rajvonalat. Érthető tehát, ha ebben az esetben egyedül a menekülés volt a lehetséges, minthogy egyes katonák makacsul ellenálljanak, vagy ott leljék halálukat, vagy fogságba essenek. Mennyivel másképpen alakult volna a helyzetem, ha Fischer, a küldöncöm, rendelkezésem szerint a Barna tartalékszázadához tudott volna vezetni, vagy akár a zászlóaljparancsnokságunkhoz. De hiszen a Barna fedezékében néhány nappal ezelőtt jártam s aludtam én is! Hát meg voltam zavarodva teljesen, hogy fogalmam sem volt hollétéről. Hiába emésztettem magamat ilyen gondolatokkal, ez semmit sem változtatott a tényeken. Kb. reggel 6 órakor érkeztünk meg az 1. zászlóaljparancsnoksághoz. Itt találkoztam legényemmel, Sándorral, a legelső volt, hogy reggelizzek, mert a tegnap dél óta még egy falat sem jár a szájamban.

Ez már 1917. augusztus 1-én történt. Ezt befejezve észrevettem, hogy felkelt és kijött fedezékéből Király [Ferenc] őrnagy úr zászlóaljparancsnok. Jelentést tettem neki, katonásan, s kértem további beosztásomat. Ő is megdorgált kissé, de egészen szelíden, mint aki legfentebb csak azért hibáztatható, hogy a visszavonuláskor kellett volna egyenesen ideérkezniem tegnap délután, s nem most. De mint régi, tapasztalt frontharcos, tudta, hogy ilyen zűrzavaros események alkalmával kiszámíthatatlanok az események alakulásai az egyes emberek tekintetében is. Engem az ütközetek lezajlása után eltűntnek hittek, megsebesültem, vagy fogságban kerültem. Egészen biztosra vehető, hogy embereim, s Hartmann Béla hadnagy is csak azt a felvilágosítást adhatta, hogy engem legutolsóként hagytak hátra a rajvonalban. Valószínű, hogy kiabálásomat: »Várjatok meg!«, nem is hallották izgalmas menekülésükben.

Tehát mindaddig, amíg Kelemen százados úr éjfél után telefonon nem közölte, hogy megkerültem, eltűntnek tekintettek. Ezt pedig nyilván tudta már Király őrnagy úr is, s ez készítette a szelídhangú dorgálásra. Valószínűleg jóleső érzést váltott ki benne az, hogy nem kell szerepeltetnie engem a veszteséglistán.

Itt kapott rendelkezés alapján átvettem a 3. és 4. géppuskás szakasz parancsnokságát. Ez a két szakasz a 4. gyalogsági század rajvonalában van elhelyezkedve, melynek parancsnoka Lőrinczy Dénes hadnagy. A terep hol meredeken, hol szelídebb emelkedéssel halad fel a Măgura Caşinului felé. Tehát ez kb. éppen azon a vonalszakaszon van, ahonnan a tegnap bekövetkezett a meghátrálás. A 3. szakaszom

parancsnoka Kelemen [Jakab] őrmester és a 4.-é Tókos András őrmester. Mindketten régi, tapasztalt frontharcosok. Közöltem velük, hogy a zászlóaljparancsnokság rendelkezése értelmében és Löwenthal századparancsnoktól telefonon nyert utasítás alapján átveszem a két szakasz parancsnokságát. Közöltem azt is, hogy hol van a fedezékem.

Ez bizony elég szegényes fedezék, de jobb a tegnapiénál, amelyik semmi védelmet nem nyújthatott, minthogy csak egy fekvőhely volt a föld színén, minden oldalvédelem nélkül.

A rajvonulaton egy gerincszerű vonulaton haladt, fél méterre beásva a földbe, s körös-körül kövel, vékony falszerűen, felrakva ugyancsak kb. félméteres magasságba, és be volt fedve karvastagságú fákkal, rajta kövekkel, de meglehetősen vékonyan. Csak négykézláb lehetett bebújni, s két személy alig-alig férhetett el benne. A gerincvonulat előtt hirtelen meredeken esett a terep kb. 5-10 m-el, majd megint szelidebb volt az esése. Tehát ez csak apróbb kövek, puszkagolyók és gránátszilánkok ellen nyújthatott védelmet. Inkább szolgálhatott volna kutyaketrecnek, mint emberi lakásnak. Na de hát?! Így is jobb volt, mint a semmi.

Elbeszéltek, hogy tegnap este, a mi visszavonulásunk következtében az ellenség birtokába jutott állásaink visszafoglalása végett azonnal ellentámadást hajtott végre a tartalékerőkkel, és sikerült visszaszerezni azokat. Még 2 elfogott géppuskánkat is sikerült visszaszerezni. Tehát az én géppuskáim nem jutottak fogságba.

Tegnap azonban, lent a pataknál lévő géppuskánál gránátrepesz találat által meghalt Páli István egészségügyi, igen értelmes katona, s megsebesültek Szász János szakaszvezető, Andorkó Mózes, mindketten Vargyasról valók, továbbá Butunoi György. Hát ez bizony elég érzékeny veszteség. Legkülönösebben Szász Jánost sajnálom, akit már gyermekkorom óta ismertem. Lőrinczy Dénes századparancsnoktól megtudtam, hogy tegnap tőle jobbra, lennebb volt a frontátörés. Mikor végeztem e szakaszok parancsnokságának átvételével, megpróbáltam aludni, hogy némileg kipihenjem a tegnapi rettenetes fáradalmakat, izgalmaikat, s az egész éjszakai nem alvást. Azonban a sok szemtelen légy annyira zavart, csípett, hogy inkább kinszenvedés volt, mint pihenés. Délután az ellenség megint támadást kísérelt meg, de erélyesen visszavertük. Az út mellett, most a 69. közös gyalogezred vonalán, a 69-esek egyik zászlóalja intézett támadást az ellenség ellen, s visszavette a 2 elfogott géppuskánkat. Ebből azt lehet következtetni, hogy

tegnap azon a szakaszon is sikerült az ellenségnek behatolnia a mi állásainkba.

1917. augusztus 2-án valamivel alábbhagyott a harci tevékenység. A mi vonalszakaszunkon nem volt támadás, hanem csak a patak mellett a honvédeknel és a 35-ösöknél, de mindenhol eredménytelenül. A Barna Sanyi századát a patak mellett felváltották a 14. honvéd gyalogezred katonái, s ide lettek rendelve tartaléknak, a Lőrinczy Dénes százada mögé.

1917. augusztus 3-án a terep nehézségei miatt csak reggel érkezett meg tartalékba a Barna Sanyi százada. Egész nap harci csend volt a vonalszakaszunkon. A legénység igyekezett javíthatni az állásokat. Ahol lehetett mélyítette, de nagyon nehezen, mert sziklás az egész altalaj. Jó idő volt egész nap. Talán ez is hozzájárul ahhoz, hogy este kártyáztunk ramslit, s a végén 21-est. Ebben Lőrinczy, Madarász bácsi és Almásy [Sándor zászlós] vettek részt.

Amióta el kellett hagynunk a régi rajvonalunkat, sok nehézségbe ütközik az élelmezés. A konyha a Leánymező ponkján helyezkedett el, ahol a múlt őszi harcok zajlottak, s mire onnan ideérkezik az étel, a meleg időjárás miatt gyakran már romlásnak indul. Megalkuvóknak kell lennünk! Még így is jobb, mint, ha egyáltalában nem hoznák! Kezdem megszokni a kis fedezékemet. A legényem kint alszik a lövészárók mellett, a többi legénységgel. Így elférek benne jól.

1917. augusztus 4-én sem támadott ez ellenség. Délután óriási jégeső volt, de szerencsére nem tartott sokáig. Teljes harci csend volt ezen a vonalszakaszon. A nap beszélgetéssel telt el, hol itt, hol ott, be-bekukkantva a közelben tanyázó ismerősökhöz, vagy ők hozzám. Mióta visszavonultunk, nem volt alkalmam vezetni az eseményeket rögzítő naplóm, s most este pótoltam ezt, július 26-ától máig. Nem volt nehéz, mert olyan rendkívüliek voltak az események, hogy frissen maradtak meg emlékezetemben.

1917. augusztus 5-én jól kipihenve ébredtem, minthogy az éjjel nem volt semmi zavaró körülmény. Ma vasárnap van. Jó lenne ünnepelni, de ez nemcsak tőlünk függ. Már reggel 8 órakor kezdett ágyúzni az ellenség a 3. szakaszom „Linktes Gewehr”-éhez, azaz balfegyveréhez. Ti. minden géppuskás szakaszban így volt megnevezve a két gépfegyver: „Linktes und rechtes Gewehr”. A rajvonal még mindig azon a

gerincszerűségeen húzódott, a pataktól bal felé, fel a Mägura Caşinului irányába, amelyen július 31-én voltunk.

Tehát elkezdődött újból az ágyúzás. Úgy éreztük, hogy ez csak a belövése az ágyúknak, de ez is rettenetes volt. Azonban 11 órától du. 5-ig pergőtűzet zúdított állásainkra az ellenség. Szerencsénkre ezen a helyen, ahol mi voltunk, nem esett egyetlen találat sem, de annál több gránátrepeszdarab és kötörmelék hullott állásainkra.

Mikor megszűnt az ágyúzás, kimerülten, izgatottan vártuk, hogy folytatja-e tovább az ágyúzást, vagy következik a gyalogság támadása. Megint megkezdődött az ágyúzás, de ezek egészen rövid ideig tartottak. Ekkor megszólaltak a mi gépfegyvereink, s hallatszott az ellenség hurrázása meg sípolása, ami azt jelentette, hogy támadásba lendültek. Azonban nem lett szerencsénk, mert mind a négy géppuskám épen maradt a nagy ágyúzás dacára is, s löttek veszettül; és puffogtak a kézigránátok, s nemsokára újból csend lett. Azonban később hol ide, hol oda, állandóan leadott az ellenség egy-egy gránátot.

Szürkületkor hozzáfogtam, hogy vacsorázzak. Behúzódtam a kis fedezékembe. Sándor, a legényem kint foglalkozott az étel beadogatásával. Egyszerre csak kívülről nagy jajveszékélés ütötte meg a fületem. Kibújtam gyorsan a fedezékemből, s látom, hogy Sándor megsebesülve a földön fekszik. Egyik térdén a nadrágja fel van szakadva és vérzik. Pontosan a térdkalácsát találta el egy kő, vagy gránátszilánk. Nem tud lábra állni. Gyorsan mozgósítjuk a szanitégeket, akik elsősegélyben részesítették. Ezt megelőzően azonban elkööttük a lábszárát térden felül, egy szíjjal, meglehetősen keményen, hogy el ne vérezzen.

Eközben a körülállók, bár a lanyha ágyúzás most sem szünetelt, vigasztalták a még mindig jajgató Sándort azzal, hogy egy ilyen sebesülésért szívesen adnának még tízezer koronát is. Hiszen ez által megszabadult, lehet, hogy örökre, a harctértől. Az volt az általános vélemény, hogy nagyon szerencsés. Elvitték a szanitécek hordágyon. Fischer Bernátot választottam személyi legényemül, aki szelíd természetű, s mint eddigi küldöncöm is, hajlékony természetűnek mutatkozott. Látszólag örömmel vállalta ezt a beosztását. Sándortól már látta, hogy mi a kötelessége, s így semmi zökkenő sem volt ebben a tekintetben. Már elült teljesen az ágyúzás is, amikor bealkonyodott. Behúzódtam a fedezékembe és folytattam a vacsorázást. Az ételek egyike egy kis, kerek, kb. 2 dekagrammos különleges sajt, olyan csípős

volt, hogy alig-alig tudtam megenni, s csodálkoztam, hogy egy ilyen finomnak képzeltem, különleges sajt hogyan lehet ilyen rossz. De megettem, mert éhes voltam. A fedezékbe csak éppen nagyon-nagyon halvány fény szűrődött be az esti derengésből. Az éjszaka meglehetősen csendes volt.

1917. augusztus 6-án reggel, amint a fedezékemből kijöttem, a tegnapi esti vacsorám szemete között látom azt a sajtos dobozt, amelyiknek a fenekén még maradt némi fekete sajt, de az már nem is sajt volt, hanem apró, fehér nyütelep. Szüntelenül, olyan idegesen mozgolódtak, hogy tulajdonképpen az egész sajtmaradvány mozgott. Azonban a jó gyomor mindent meg kell emésszen, s ettől sem lett semmi bajom.

Ugyanaz ismétlődött meg, mint ami a tegnapi, azzal a különbséggel, hogy az ágyúzás sokkal hosszabban tartott és fokozatosan mind hevesebb és hevesebben. Az Almásy zászlós szakaszának s az én géppuskásaimnak az embervesztése kb. 60%-os volt eddig. De az a szerencse, hogy mindenik géppuskánál maradt legalább egy-egy olyan ember, aki azt tudta kezelni. Tegnap megsebesült a 3. szakaszom parancsnoka is, Kelemen őrmester, s ma a 4. szakaszé, Tókos András őrmester.

Alkonyat előtt egyszerre csak megszűnt az ágyúzás, s kezdett előre tolnakodni az ellenséges gyalogság, akárcsak tegnap, nagy harci zajjal, kiabálással. De nem tartott sokáig mert géppuskáink gyilkos tüzében és a gyalogságunk kézigránátjai sűrű robbanásainak hatásától megtorpant a mai támadás is, jóllehet, amint már fennebb írtam is, nagyon lepadt a védekező embereink létszáma. Ezt a létszámcsökkenést nagy éberséggel nyilvántartotta a felsőbb vezetőségünk is, s éppen ezért Kuti hadnagy vezetése alatt iderendelte a 4. század mögé a 69. közgyalogezred egyik századát tartalékba. Este megint érkezett egy 69-es század, amelyiknek parancsnoka Baumgartner hadnagy.

Éjjel a Kuti hadnagy százada felváltotta a mi 4. századunkat. A 69-esek egy géppuskás szakasza csak hajnalban érkezett meg és felváltotta a 4. szakaszomat, s ez hátrament a zászlóaljparancsnoksághoz, hogy ott várjon be minket a 3. szakasszal, ha majd megérkezik a felváltó szakasz. Az éjszaka csendes volt. Ez úgy értendő, hogy azért időnként itt-ott el-elhangzott egy-egy puskalövés.

1917. augusztus 7-én hajnalban a parancs szerint már az ezredparancsnokságunknál kellett volna lennünk, de még nem volt teljes a

felváltás, mert az iderendelt 24-es közös gyalogezredbeli század és a 2 géppuskás század nem érkezett meg. Türelmetlenül vártuk, egyre vártuk. Türelmetlenségünk egyik oka az volt, hogy ma is a tegnapihoz hasonló támadásra számítottunk, s nem mindegy az, ezt kifogni, s visszaverni, vagy pedig hátul lenni ellenséges lőtávolon kívül. De szerencsénkre, itt csendes volt a front. Csupán csak a völgybe, az útra eresztettek egy-egy ágyúlövést. Az élelmezést megkaptuk rendesen. Szép, száraz idő volt. Végre délután megérkezett a 24-es felváltó század és géppuskás szakasz, s felváltotta a 3. szakaszomat is. Minthogy erdős terepen vagyunk, ez könnyen végbemehetett anélkül, hogy az ellenség észrevehette volna, s ágyúzással megzavarhatta volna. Nyílt terepen a felváltás, rendszerint, csak éjszaka bonyolítható le, csak hogy ilyenkor ez több zajjal jár. Útnak indultunk hát, a zászlóaljparancsnokságnál csatlakozva az 1. és 4. századhoz, és a 4. géppuskás szakaszomhoz, éjfélkor érkezünk meg az ezredparancsnokságunkhoz, a Wagner János százados úr parancsnoksága alatt.

Itt közölték velünk, hogy ezredünk hősie és eredményes kitartásának elismeréséül maga József főherceg és még több magas rangú tiszt fejezte ki szerencsekívánatait. Azonnal küldetett a főherceg több arany és ezüst kitüntetést. Az én két szakaszomnak 2 nagyezüstöt és 10 kisezüstöt juttattak ebből. Ugyanilyen arányban juttattak az 1. és 4. gyalogos-századoknak is. Ide is szokott néha ágyúzni az ellenség, de találtunk olyan helyet, ahol nyugodtan lepihenhettünk.

1917. augusztus 8-án a továbbindulás csak a déli órákra volt előirányozva, s így a délelőttöt pihenésre s tisztálkodásra fordíthattuk. Mindkettőre nagy szükségünk volt, de különösen az utóbbira, a tisztálkodásra. Itt hallottuk, hogy a Mackensen hadsereg tábornok csapatai Focsáninál (rom. Focșani) áttörték ellentámadással az ellenség vonalait. Továbbá Grozești (Gorzafalva, ma rom. Oituz) előtt is elfoglalták csapataink az ellenséges állásokat. Hát igen! A 6 hónapon át megőrződött rajvonalak itt-ott mozgásba jöttek. Délben mi is útra kerekedtünk, s kijöttünk a mi 2. zászlóaljunk régi helyére, tartalékba. Felváltottuk a 15. gyalogezred csapatait. Megfelelő fedezéket foglaltunk el lakásképpen.

Lőrinczy Dénes hadnagy 5 bakát bevitt Ojtozba, hogy ott József főherceg fenséges úr saját kezűleg tűzze fel az arany vitézségi érmet. És így mentek a többi századoktól is az arra érdemesek. A kitünteté-

seket a századparancsnokok írásbeli kitüntetésre ajánlása [...] alapján adták. Ebben a javaslatban ismertetni kellett a vitézi tettet, magatartást. Ma reggel Barna Sanyi hadnagy, az 1. század parancsnoka is beteget jelentett. Elment maródi vizsgálatra, az ezredsegélyhelyre, s úgy hallottuk, hogy az ezredorvos úr tovább is küldte. Én pedig, aki július 26-án, a visszavonulási hír hallatára idegsokkos reszketéssel juttattam kifejezésre iszonyodásomat, igaz, hogy akaratomon kívül, még bírom idegekkel. Pedig júl. 31-én már-már olyan állapotban voltam, amit csak nehezen bírtam ki. A mai nap elég nyugalmasan telt el. Eső nem volt.

1917. augusztus 9-én délben Lőrinczy hadnagy visszaérkezett kitüntetett embereivel Ojtozból. Elbeszélte az ott történeteket, a nagy, ünnepélyes ceremóniát. Tolmácsolta nekünk a fenséges úr üdvözlését. Lőrinczyvel jött Kövendy hadnagy, aki ide nyert beosztást. Sovány, középtermetű, hosszúkás, de az állánál kissé kerekded, barátságos arcú, kissé szúrósan ható szemekkel, s sok határozottságot sejtető beszédmodorral. Barátságosan fogadtuk s beszélgetés által ismerkedtünk vele. Mi tisztek csaknem az egész napot együtt töltöttük, beszélgetéssel, s délután kártyázással. Almásy zászlósnak nagyon jó kedve volt egész nap. Sokat viccelődött.

Alkonyatkor az előttünk lévő rajvonalból élénk lövöldözés hallatszott. Azt hittük, hogy az ellenség támadást indított, és alarmiroztuk az egységeinket. Ez azt jelentette, hogy teljes menetkészültségűre kellett felöltöznünk, minden cókánkunkkal. Azonban csak vaklárma volt az egész. Nem történt támadás. Éjjel 12 órakor feküdtem le, s még jóformán el sem aludhattam, mert Wagner százados úr arról értesített, hogy hajnali 3 órakor innen tovább indulunk.

1915. augusztus 10-én hajnali 3 órakor valóban elindultunk és reggel 1/2 6-kor megérkeztünk a 33. közös gyalogezred parancsnokságához. Itt tartaléksapat vagyunk. Délben azt hallottuk, hogy ez ellenség megkezdte a visszavonulást. Csupán a Măgura Cașinului-al szemben a [...] 1125 m magaslati pontot tartja még, de itt a mi 3. zászlóaljunk elfoglalta rohammal az 1132 magaslati pontot (kotét). Dél előtt Kövendy hadnagy átvette az 1 gyalogos század parancsnokságát.

1917. augusztus 11-én hajnalban 4 órakor tovább kellett indulnunk innen az üveggyár (rom. Fabrica de Sticlă) felé a mi 2. zászlóaljunkhoz. Kb. reggel 8 órakor érkeztünk meg. Itt hallottuk, hogy az ellenség nagy

erőkkel támadta a 18-as honvédeket és a mi 8. századunkat is szétverte. Mi itt maradunk most a 2. zászlóaljparancsnokságnál, a 843 koté mellett hadosztály-tartalékképpen. Innen azonban este 7 órakor tovább kellett mennünk a 18-as honvédekhez: a 236 és 622 koté közötti út mellé. Mindjárt megérkezésünk után két géppuskámat be kellett vetnem a rajvonalba. Kövendy pedig az 1. századával egy másik ezredhez lett átvezényelve.

Egész nap nem érkezett meg az élelmezés. Szerencsémre még volt egy nagyon kevés kenyérem és kávémm s ezzel áthúztam az egész napot. A legénységnek is túrnie kellett, megértve azt, hogy ilyen mozgó időben a szakácsok dolga sem könnyű. Megtörténhet, hogy mire odaérkeznek a csapat biztosnak vélt helyéhez, annak hült helyét találják, mert az már továbbment, talán éppen ellenkező irányba, mint ahogyan ők jöttek, s még szerencsések lehetnek, ha van kitől útbaigazítást kapniuk.

1917. augusztus 12-én de. 11 órakor kihozták a faszolást.³ Ezt a szót a bakatársadalom hozta gyakorlatba, mely a német »Fassung«-nak a magyarosítása. Ezzel együtt hozták a szakácsok az ebédet is. Természetesen csak a mait. Ezt megelőzően azonban a 18-as honvédek sem feledkeztek meg rólunk, mert adtak egynapi faszolást. Tehát összesen 3 napit kaptunk ma. Ezzel meg voltunk elégedve, nemcsak a tiszték, de az egész bakatársaság. Az is kedvező volt, hogy itt nyugodtan lehetett táplálkozni.

A nappal elég csendben telt el, azonban éjfél tájban erős lövöldözés keletkezett, mert a mieink gyanús mozgást vettek észre a vonalaink előtt. Nemsokára abbahagyott a lövöldözés ereje, de továbbra is egész éjjel hol itt, hol ott sok puskalövés tartotta éberem a vakondoktársadalmat, a lövészárok lakóit. E lövöldözések hatása alatt fedezékeket csináltattunk, melyeket félig le is fedettünk, Madarász bácsi és én együtt, s Lőrinczy és Almásy szintén együtt. Nem lehet tudni ugyanis, hogy nem lesz-e rájuk szükségünk?

1917. augusztus 13-án csend volt, de kb. 9 órakor erős fegyverropogás kezdődött, ami inkább erősödött, minthogy csökkent volna. Az ellenség intézte ránk ezt, s ebből úgy látszik, hogy a mi támadásunktól nagyon irtózik és ezzel a szünet nélküli lövöldözéssel akarja lehetetlenné tenni. Mi a fedezékünkben kénytelenek vagyunk egész nap heverni, mert

3 faszolás: vételezés (pl. pénz-, ruha-, kenyér-, dohány-, lőszer- stb.). A faszol valójában a német 'fassen' = megfog igéből származik, ami katonai használatban már a németben is 'átvesz, vételez' tartalmat jelentett.

mélysége kb. csak 1 méter, s a golyók hangjából ítélve, azok olyan közel süvítenek el felettünk, s olyan sűrűn, hogy nem tanácsos azt a jó védelmi helyet elhagyni, lehetőleg még ürülési szükségleteink végett sem. Ha mégis kezd kínzóvá válni, addig kell várunk vele, amíg talán egyszer már vége lesz. És délután megszűnt. Nagy szerencsénk, hogy az ellenséges tüzéség ide nem tud lőni. Igaz, hogy a mienk sem, mégpedig a terep nehézsége miatt. Ugyanis az ágyúkat nehezen lehetne megfelelő kilövőhelyre szállítani.

Az élelmezés rendszeren kijött, s a faszolás is, ami a kenyeret, dohányeműt, szalonnát, esetleg estéli főtt marhahúst, gyufát, konzervkávécokkát (cukrozott cikória), ritkán a bort vagy rumot jelenti. Dél előtt Lőrinczy egy szakaszát átadta a honvédeknek, s délután Almásy is előrevonult a honvédekhez. Ezek szerint már csak Madarász bácsi maradt a szakaszával, s az én géppuskás szakaszom és a századparancsnokság. Az éjszaka meglehetősen csendben telt el.

1917. augusztus 14-én csendesebben kezdődött a nap, de később több ízben is erős lövöldözést irányított ránk ez ellenség, s megkísérelt támadni is, de eredménytelenül. Este a 33-as horvát honvédek felváltották a 18-as honvédekét, s velük együtt a mi szakaszainkat is. Mi aztán valamennyien éjjel 12 órára kijöttünk a mi 2. zászlóaljparancsnokságunkhoz és itt meg is háltunk.

1917. augusztus 15-én a 8. századunkhoz lettem vezényelve, melynek parancsnoka Mauthner [István] főhadnagy úr. Csend volt az egész vonalon. Jelentkeztem nála. Magas, elegáns katona, ellenzőnélküli sapka, hosszúkás komoly arc, száraz, de barátságos hanghordozás, iránta tiszteletet kiváltó érzést keltett bennem, annyival is inkább, mert jó néhány évvel idősebb volt, mint én. Ezután megfelelő helyet választottam a géppuskáimnak, s egyúttal tájékoztam a század elhelyezkedéséről. Tőlünk jobbra az 5. századunk csatlakozik hozzánk, s mögötte távolabb, tartalékban a 6. századunk. Az 5.-nek a parancsnoka Lukács [Lőrinc] százados úr, a 6.-nak pedig Márkos [Sándor] főhadnagy úr. A 6.-nál egyik szakaszparancsnok Péli [Gyula] hadnagy, egy másiknak pedig Fehérvári tiszthelyettes, aki törzsőrmesteri rangban, 1915-beli újonc koromban, kemény szigorúsággal egzeciroztatott [...], s tört be a rugalmas katonai alapismertekbe, együtt a legénységgel. Ennek legalaposabb kihangsúlyozása a feltétlen engedelmesség volt. Vékony ember volt, s nem nagyon barátságos arccal, de olyan peckesen

tudott járni-kelni és olyan hanghordozással, hogy szinte féltünk tőle. Neki is azért kellett kijönnie a frontra, hogy a harctéri szolgálata révén előreléphessen a legmagasabb legénységi rangfokozatra, a tiszthelyet-tesire, amit már el is ért. Velem s általában a tisztekkel most már nem beszélt olyan szigorú ropogóssággal, mint annak idején. Márkos főhadnagy úr civilben tanár, középtermetű, hosszúkás, de az állánál sem keskenyedő, barna arccal, s nagyon komor tekintettel, mintha nem is tudna nevetni. Péli hadnagy olyan korú, mint én, szép, hosszúkás, pirosposzsgás arccal, magas, életerőtől duzzadó termettel. Ide tulajdonképpen Mauthner főhadnagy úrral látogattam el.

1917. augusztus 16-án iszonyú ágyútűz ébresztett fel, melyet a mi tüzéségünk adott le az ellenséges állásokra, ott ahol a 18-as honvédek s mi is voltunk, ahonnan idejöttünk. Utána nagy csatazaj, hurrázás és kiabálás hangfoszlányai jutottak hozzánk. Nemsokára érkezett az a hír, hogy a 15-ös honvédek elfoglalták az üveggyárat. Ebből azt következtettük, hogy most már hátrább szalad az ellenség. Azonban éppen ellenkezőleg történt, mert hirtelen ellentámadást intéztek éppen a leghatalmasabban tomboló záporosőben. A mi vonalszakaszunkon teljes nyugalom van. Állásaink előtt csoportosan fekszenek az ellenséges halottak eltemetetlenül, s már kezd elviselhetetlen lenni a hullaszag. Szanitéceink állandó munkában vannak a temetés elvégzésében, s ebben az ellenség sem zavarja, talán azért, mert távolabb van a rajvonala, s fiatal erdős a terep, nem láthat ide.

1917. augusztus 17-én borús, esős reggelre ébredtünk s hideg szél fújt. Az egész nap csendben telt el. Az élelmezést, s egyéb ellátást rendszeren kaptunk, s kapjuk. Du. ide látogatott a 2. géppuskás századtól Szikszay [Elemér] hadnagy, aki nagyon kellemes arcú, középtermetű, talán 2-3 évvel idősebb, mint én, s nagyon barátságos modorú. Idekerült Meleg zászlós is, aki talán egy évvel fiatalabb lehet, mint én, de a magassága másfélszer nagyobb, mint az enyém. Nagyon barátságos, pirosposzsgás arcú, szelíd természetű. Mauthner főhadnagy úr, s mi hárman néhány óra hosszat kártyáztunk, ramsliztunk. Az öreg, mord Rákosi [Ferenc] zászlós pedig kibicelt.

1917. augusztus 18-án még mindig borús, hűvös idő volt. Du. kártyázhattunk, mert a mi frontszakaszunkon meglehetősen csend volt. Este a sátorlappal fedett fedezékemben Mauthner főhadnagy úrral elbeszélgettünk. Sor került a harctér eseményeire is. Az volt a

véleményünk, hogy Oroszországban zűrzavarosak a viszonyok, s az orosz itteni támadásai az utolsók és jön az összeomlás. A nyugati és az olasz harctereken nem várható semmi lényeges megoldás. Ezekon hol az egyik, hol a másik hajt végre rettenetesen dübörgő, sok emberáldozatot követelő, de annál kevesebb eredményt jelentő frontkiigazításokat. Tehát egyedül az orosz front összeomlása az, amely némi reményt kelt valamelyes lényeges változásra.

1917. augusztus 19-én hajnalban nagy ágyútűzre ébredtem meg. Csak 8 órakor keltem fel s érdeklődésemre Mauthner főhadnagy úr tájékoztatott, hogy balra tőlünk a 73. dandárunk [...] támadást intézett és áttörte az ellenség rajvonalát. Azonban az eredmény nem lehetett valami rendkívüli, mivel a mi rajvonalunkat nem mozgatta előre. Dél előtt átmentünk látogatóba az 5. századunkhoz. Itt azt hallottam, hogy dr. Dombi [Mózes] zászlós elesett. Délután kártyázással üztük el az unalmat. Ezek a kártyázásaink pénzben történtek ugyan, de nagyon szolid, alacsony alapösszeggel, úgy, hogy nem okoztak jelentős pénzbeli eltolódást. Estefelé Wagner százados úrtól parancsot kaptam, hogy szakaszommal azonnal jöjjen le hozzám. Tehát gyors pakolás és indulás. Kb. este 9 órakor érkezünk meg ugyanarra a helyre, ahonnan 14-én eljöttünk, ahol akkor a 18-as honvédek voltak. Itt, állítólag, a második rajvonalat képezzük, tehát tartalékban vagyunk. Találtunk éjjeli szállást is magunknak, ki lövészárkot, ki fedett tiszt, vagy altiszti fedezéket.

1917. augusztus 20-án reggel kiigazítottam a géppuskáim elhelyezéseit, mert az este, a sötétben nem lehetett megfelelően intézni. A déli órákban felváltottak a 33-as horvát honvédek, és mi jobbra húzódtunk a 314-es honvédek vonalszakaszába, akiknek ezredparancsnoka Lehoczky [Lajos] őrnagy úr, aki a tavaszon nálunk volt zászlóaljparancsnok. Kétszer is végig kellett járnom az általunk megszállt hosszú rajvonalat, hogy a puskáimnak a legmegfelelőbb helyeket tudjam megtalálni. Este lett, amikor végeztem ezzel.

1917. augusztus 21. és 22-én nagyon csendes volt az ellenség. Mindkét nap délutánján kártyázás képezte a legfőbb időtöltésünket. 22-én megjött Almásynak a hadnagyi kinevezése, ami nagy örömet jelentett számára.

1917. augusztus 23-án Wagner százados úr magával vitt, hogy tájékozódjak a tőlünk balra eső, 18-as honvédek terepviszonyairól. Az ellenséges tüzérség időnként egyes lövéseket adott vonalainkra, s némi

veszteséget is okozott. Délután az itt tartalékban lévő 14-es honvédek eltávoztak Feresträuba. Este megérkezett Kozma főhadnagy úr, pufók, lihegő arccal, mert a terep, olyan soványnak nem mondható embernek, mint ő, nem volt a legkönnyebb. Hozott magával kb. 80 embert a hadkiegészítő parancsnokságunktól, kádertől, amelyik jelenleg Szászvároson van. Annak dacára, hogy a szanitécek egész nap az ellenséges hullák eltemetésével foglalkoztak, este mégis nagyon erős hullaszag bűzlik.”

„Nehéz sérült szállítása a román harctéren, 1917-ben”
(Kassay János törzsőrmester fotója)

Nagy Lajos

ZATHURECKY BERTA EMLÉKFÜZETE
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL

ZATHURECZKY BERTÁRÓL

Úgy három évvel ezelőtt, Ferencz Árpád székelyudvarhelyi nyugdíjas matematikatanár barátom egy füzetet adott át nekem azzal a kéréssel, hogy olvassam el, ha lehet, közöljem, és végül adjam valamelyik múzeumnak megőrzés végett. A szüleimmel együtt megvett udvarhelyi Szabady-féle ház padlásán találtam egy ládában – mondta. Alaposabban szemügyre véve kiderült, hogy a „Berta néni emlékkönyve” közel száz évet lapult a ládában, illetve a barátom megőrzésében, hiszen a kórház főápolónője „Kelemenné nagyságos asszonynak” kérésére a sepsiszentgyörgyi Vöröskeresztes Kórházba utókezelésre beutalt katonák közül Jakab Lajos tartalékos tizedes elsőként nyitja meg a sort 1915. január 6-án.

Rövid kutatás után kiderítettem, hogy Kelemenné nagyságos asszony nem más, mint nagyernyei Kelemen Lajos Háromszék megye tiszti főügyésének a felesége, Zathureczky Berta.

*

1855. február 1-én született Homoródszentmártonban. 21 éves korában köt házasságot nagyernyei Kelemen Lajos Háromszék megyei tiszti főügyésszel, és attól kezdve élete Sepsiszentgyörgyön folytatódik. Tehetséges író, költő és zeneszerző volt, amit akkoriban nagyra értékelték, megzenésített versei nagy népszerűségnek örvendtek. Mint Csereyné unokahúga, mindenben egyetértett nagynénje törekvésével, és jelentős pénzüsszegekkel támogatta a Székely Nemzeti Múzeum építését. A pénzt műsoros rendezvényekkel és adakozások útján gyűjtötte össze. A városi toronyóra beszerzéséhez is jelentős pénzüsszeggel járult hozzá. A sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet és a szintén sepsiszentgyörgyi Tulipán Kert elnöke volt. Személyesen ismerte Mikszáth Kálmánt, akit meg is hívott a Jótékonyági Egylet egyik rendezvényére. Megszervezte Sepsiszentgyörgyön Jókai Mór írói pályájának jubileumi megünneplését.

1910-ben Emlékezzünk régiekről címmel egy székely mondókákat és regéket tartalmazó gyűjteményes kötetet adott ki. Írt regényeket (Az asszony

átka az asszony, Simonyi öbesterné), sőt operettek is (Anatol vagy a farsang útja). Irodalmi munkásságáért az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjául választotta.

Két kitüntetést is kapott az 1914–1918 között zajló „Nagyháború” idején: a Koronás arany érdemkeresztet, és a II. polgári arany érdemkeresztet. Ezek kiérdemlését az említett füzet alapján érthetjük meg.

A NAGYHÁBORÚRÓL

1914-ben kitört a kezdetben Nagyháborúnak, később Első Világháborúnak nevezett Vértivatar, melyben becslések szerint közel 70 millió embert kényszerítettek a harctérre. Ebből közel 10 millióan meghaltak a harctereken és a fogolytáborokban. Ehhez hozzáadódik a civil lakosság pusztulása, a háborúból, fogságból hazatértek megrövidült élete.

A kirobantók ma is egymásra mutogatnak, tény az, hogy más és más érdekek feszültek egymásnak. A legkevésbé Magyarország volt érdekelt a háborúban, őt a Monarchia, a dualizmus húzta bele, és tényleg a határait kellett védje mindenik frontszakaszon. Amint a füzetből kitűnik, a magyar katonák sokáig lelkesen is teljesítették ezt a feladatukat.

Amikor elvállaltam barátom kérésének teljesítését, nem gondoltam, hogy az elolvasás, illetve a nyomtatásra való előkészítés milyen nehéz lesz! Nemcsak azért, mert a nagyrészt ceruzával, legtöbbször központozás nélkül írt, a helyesírási szabályokat nem ismerő, fogalmazni nemigen tudó emberek írásának kisilabizálása, számítógépre való vitele szemet, feneket, türelmet igénybe vevő munka, hanem azért is, mert rájöttem, nem tudok olyan bevezetőt írni, melyben bár megközelíteni tudnám a háborúban részt vevő katonák szenvedését, sokszor tragikus kimenetelű sorsát. A történészek a háború kiváltó okairól, dátumokról, az ide-oda tolódó frontvonalakról, csapatmozgásokról írnak. Ismertek statisztikák a háború embervesztéseiről is, de az egyes emberek szenvedéseiről, megpróbáltatásairól sokkal nehezebb írni. A Monarchia 1 200 000 embert vesztett halottakban, és nem tudjuk, hány százezret tesz ki azoknak a száma, akik hazatértek ugyan, de a súlyos sérülések következtében, vagy a fronton, hadifogságban szerzett betegségben néhány év alatt odahaza meghaltak. A fogságba esettek szenvedéséről is nagyon sok történetet hallottam gyermekkoromban, illetve irodalmi ismereteimből is tudok erről.

Nem kell ehhez történésznek lenni, hiszen mint orvos, talán nagyobb rálátással tudom megmagyarázni, miért halt meg a katonák egy része

azonnal a lövés után, még ha a lövés talán nem is volt halálos, de a harci eseményekhez nem szokott, fáradt, éhes, kialvatlan katonák elvéreztek vagy sokkos állapotba kerültek. Hogy ha a haslövést nem operálják meg az első 12 órában, már menthetetlen (talán még ma, az antibiotikumok birtokában is). Hogy a tüdőlövések túlélőinek egy része ha napok után szerencsésen eljutott is a kórházba, mégis meghalt, akárcsak a koponyasérültek. Hogy az emberi ürülékkel fertőzött földre becsapódott gránátok, srappelvek szilánkjai fertőződtek e földdel, és végzetes gennyező sebeket okoztak, amelyek jó része csak a végtagok amputálásával volt megoldható. A fagyos földből kiszedett krumpli és a káposztatorzsa evése ugyancsak kedvezett a vérhasnak, hastífusznak, sárgaságnak, a sok tetű pedig a kiütéses tífusznak. Mint halálos betegséget rögtön nem okozó „nyavalyákat” csak úgy érintőlegesen említem a nemi betegségeket, a kankót és a szifilisz, melyek száma a korabeli statisztikák szerint erősen megugrott. A hideg lövészárkok miatt megnőtt a vese és a reumás betegségek száma is. A temetetlen halottak miatt a kolera is fellépett, és Albániában a maláriát is sokan elkapták. Végül hozzájárult a halálhoz az is, hogy napok teltek el, míg kórházba tudták szállítani a sebesülteket.

Ezeket talán jobban le tudom írni, mint egy hadtörténész. De én sem tudom érzékeltetni a sok nélkülözést, a fáradságos menetelések keltette kimerültséget, az eső áztatta, mocsaras galíciai földben húzódó lövészárkokban, vagy az olaszországi kavernákban meghúzódó katonák emberi képzeletet is felülmúló szenvedéseit, a kezdetben lelkesedő, hősiiesen harcoló, a halált is vállaló emberek lelkivilágát, és azt, ahogy mindezt képesek voltak elviselni. Egy részüknek még ezek mellett a fogság szenvedéseiből is kijutott.

Száz év után talán feltehetjük a kérdést: mindez miért, kiért? Miért és kik hajtottak mézszárszékre közel 70 millió embert, akik közül közel 10 millió meghalt. Akiket pedig valahol valakik hazavártak. Az oroszok az atyuskáért (akit aztán megöltek), a mieink a királyért (aki elvesztette királyságát) és a hazáért (ami aztán nagyon megcsonkult), a németek a terjeszkedésért (a Birodalom aztán zsugorodott), a szerbek a nagy Szerbiáért (meglett, de ma már nincs), a franciák a revansért, a német birodalmi rendszer megszüntetéséért (de mire mentek vele?), az angolok hatalmuk megőrzéséért? (ma már az is megtépázott, gyarmatbirodalmuk is odalett). Hogy mindezek mögött kik keverték a kártyákat, az már a történészekre tartozik; rám csak a szenvedések számbavétele, s talán a krasznojárszki

fogolytáborban meghalt Gyóni Géza versének felidézése: „Csak egy éjszákára küldjétek el őket”.

A HÁBORÚS EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSRÓL

Senki nem számított ilyen elhúzódó, nagyméretű háborúra. Így az egészségügyet is készületlenül érte a nagyszámú sebesült, később a körülményekből adódó fertőző betegségek megjelenése. A harctéren keletkezett sérüléseket a segélyhelyen látták el, ami a front mögött, de mindig annak közelében helyezkedett el. Ide vagy a bajtársak vitték, vagy saját lábán ment a valamelyes elsősegélyben részesült sebesült. A sebesültek 99%-a itt nyert ellátást. Sajnos nem volt olyan berendezés, szállítási lehetőség, hogy például a hasi sérülteket hat órán belül ellássák. Így azok nagy kínok között haltak meg a kialakult hashártyagyulladás miatt. A tüdőlövést szenvedők egy része, aki nem vérzett el hamar, vagy nem fulladt meg a kialakult légmell miatt, később halt meg a hátországba lévő kórházak valamelyikében, mint amilyen a helységi kórház, a csapatkórház, a honvédkórház, a táborig kórház, vagy a tartalékkórház volt. Ezekon kívül kiürített iskolákban vagy más helyiségekben létrehozták az úgynevezett vöröskeresztes kórházakat, amelyeket már nem is orvosok irányítottak, hiszen nem jutott belőlük mindenhová.

A Vöröskereszt mindenről maga gondoskodott a kórházaiban. Az élelmezést, a kötszereket, az orvost – ha volt – az ápolószemélyzetet, mind a polgárok adományából fizették. Az akkori közéleti személyiségek, a polgárság prominens tagjai mind élen jártak az önkéntes munkában.

Sepsiszentgyörgyön a Vöröskereszt Egylet a polgári fiúiskolába rendezte be a kórházát. 1915. január 30-án gyűjtést rendeztek párnák beszerzése végett. Hamarosan 100 férőhellyel rendelkeztek. A városi közkórházat tartalékkórházzá alakították át. A füzetből és a korabeli fényképekből az derül ki, hogy elsősorban olyan végtagi sérülteket hoztak utókezelésre, sokszor más kórházakban elvégzett műtétek után, akik már nem szorultak kimondottan orvosi kezelésre, megbirkóztak velük az önkéntes ápolónők is, mint amilyen Zathureczky Berta volt.

A FÜZETRŐL

Egyszerű kockás iskolásfüzet, amelyikbe 1915. január 6-i keltezéssel írják az első történetet, az utolsó bejegyzés 1918. március 31-én történik. A túlnyomórészt magyar nyelven írt szövegek mellett találunk román,

horvát, német és lengyel nyelvű beírást is, a Monarchia népeinek megfelelően. Az első részben 1916 júniusáig a sebesültek több-kevesebb részletességgel leírják a lelkesedéssel frontra vonulásukat, majd megjelennek a mérhetetlen szenvedésekről szóló sorok, olykor versben is. Nagyobbrészt egyszerű emberek írnak bele, helyesírási hibákkal, tollforgatáshoz nem szokott kézzel. Annál döbbenetesebb a szerencsétlen emberek sorsa, akik arcuk verejtékével szerezték meg a mindennapi kenyerüket, akiket egyik napról a másikra elszólítottak békés foglalkozásuk mellől, napokon át utaztatva vitték őket egyik frontról a másikra, ahol várták őket az ellenség ágyú- és gépfegyvergyói, a pergőtűz, a szuronyroham. A lövészárkokban pedig a hideg, az eső, a tetvek és bolhák megismétlődő rohama, s az éhség. Senki nem tudná leírni, mit éreztek azok a katonák, akik már az első nap golyótól találva rogytak össze a harcmezőn, vagy súlyos sebesültként napokig utaztatták, és vagy útközben haltak meg, vagy nem sokkal később a fellépő kezelhetetlen szövődményekben.

Akik itt leírták „hadi élményeiket”, még a szerencsések közé tartoztak, bár egy részük felépülve újrakezdte a harcot valamelyik fronton. Döbbenetes olvasni, hogy öt napig feküdt egy sebesült katona a harcmezőn, míg bajtársai rátaláltak. Az oroszok vizet adtak neki és otthagyták. Akkor még volt valamelyes lovagiasság a harcoló felek között. Ma már „nem hagynák szenvedni” a sebesült katonát!

1916 nyarától megszűnnek a „Berta nagyságos asszonynak” szánt írások, helyettük a román hadsereg kiszorítására érkezettek aláírásai jelennek meg, legtöbbször megköszönve a jó ebédet, vacsorát, a pihenési lehetőséget, a kedves fogadtatást. („Háromnapi koplalás utáni mesés vacsoráért hálás köszönet és kézcsók. Dévay István őrmester”) Sok a német császárság különböző területeiről, olykor Berlinből származó német aláírás is, bizonyítva a német hadsereg szentgyörgyi jelenlétét. A vöröskeresztes kórház működését ellenőrző katonai, egyházi és civil szervek tagjai is itt hagyták kézjegyüket. Két névsor van a füzet végén: az ápoltak névsora és az orosz fogságból 1918 március végén itt megpihenő hadifoglyok névsora, akik közül Gehferter Juhász József (Borsod megye, Mezőkövesd K.u.K. Inf. Reg. No. 60, 10 Kompanie 4 Zug.) egy hosszú versben írja le a fogságuk döbbenetes történetét. Terjedelmi okok miatt csak 38 ápolt bejegyzését tudjuk közölni a mintegy 120 katona „emléknek” szánt írása közül, de úgy véljük, ezek is hűen tükrözik az első világháború poklát megjárt katonák sorsát.

*

1. VI. 914-év augusztus havában történt meg az általános mozgósítás, és én mint tényleges már készen vártam az öreg katonákat, és mikor ők is kész voltak, akkor együttesen indultunk a haza védelmére, ahol több ütközetben vettem részt a 3 hónapi harctéren lévő időmben. Okt. 26-án, egy srapnell darabtól a jobb kézen megsebesültem és mint sebesült kerültem a szentgyörgyi kórházba, ahol a jó ápolásból nekem is kijutott, amelyet nagyon szépen köszönök a jó ápolónóimnak, de főképp a nagyságos asszonynak, aki az én ápolónóm volt, és a sebesültekhez egy olyan jó lelkű ápolónő volt, hogy én már több kórházban voltam, de én egy ilyen jó ápolónőt a sok kórházban nem találtam, azért a jó ápolásért isten fizessen bért, mert én egyebet ugysem adhatok. Kezeit csókolja

Barabás Károly

2-es gy. ez. 16. sz. beli tizedes.

1915. jan. 10-én.

2. A Rohatyni ütközet, mint már köztudomású dolog, számunkra nézve balul ütött ki, mivel jobb és balszárnyunk, a közép előzetes értesítése nélkül vonult vissza, s így körül voltunk véve úgy, hogy csak a kör áttörése után tudtunk menekülni. A harmadik századnál egy bécsi fiú volt – mint hadnagy –, aki egy kukkot sem tudott magyarul. A faluban menekülés után, azaz közben találkoztunk, és a mi hadnagyunk, aki magyarul egyáltalán nem tudott, (legalább úgy mutatta) elkezdte kiabálni: „ne félni magyar”, „ütni a muszka”, „futni gyorsan”, „lőni muszka, de ne hagyni engem”.

És közben az áttört körön keresztül szerencsésen megmenekülve, egy erdőbe értünk, ahol én kérdeztem: „Ugye megmenekültünk?” Mire ő azt felelte, hogy „mek”. A halálfélelem magyarul is megtanította.

Sepsiszentgyörgy 1915. január 7.

Kis Kálmán.

3. Visszaemlékezés Galicziába 1914 évről.

Október 16-án indultam a harcmezőre hat heti erő feszítéssel kitarítottam a vad muszkával szemben, néhányat elküldtem a másvi-

lára, míg végre egy bolondos golyó eltalált és a balkaromon megsebesített november 25-én és akkor elszállítottak Ungvárra, onnét Brassóba kerültem míg végre idehosztak Sepsi sz.györgyre. Mindenhol a legjobb kezelésbe részesültem, de mégis legkiemelkedőbb a Szentgyörgyi Nagyságos Asszonyok és a Nagyságos Titkár úr őszinte szívbeli ápolások, itt mindnyájan akik az ő kezeléseik alatt vagyunk csak bámuljuk az ők szíves fáradozásait. Különösen az Erzsike nagysága és a Kelemenné nagysága, akinek a kezéből az ajándék sem ritka, kitartanak legjobban későn s korán talpon vannak betegek mellett.

Ezekért a szíves fáradozásokért szívemből köszönetet mondok és a Jó Isten áldását kérem mindnyájokra.

Egy somogyi öreg honvéd Toth János, Attala

1915. január 25.

4. én maras torda megye nyárádselyei lakós Vass József a marasvásárji huszanketedik honvéd gyalogezredel én is elmentem istenbe vetet bizalommal agusztus huszanketögikín galicijába, ahol találkoztuk is minyár az elenségel. Onét hála a jó istenek épen megszabadultam ojan szenvedésekel, amiket le írni nem lehet, de ez még nem vot semi sem eljutotuk a Kárpátokra, ahol én is a bal válamon megsebesültem, onét elhoztak Debrecenbe két hét elteltivel Brasoba onét sepsiszetgyörgyre, ahol a Kelemené nacsága ápolásába részesültem

5. Háborus élményeim egy ütközetben.

1914 augusztus 1-én történt általános mozgósításkor bevonultam katonának.

A többek között augusztus 5-én tűzharcba jutottam Galiciában Monoszterzicska községben lévő 32 zászlóaljából álló orosz ellenséggel szembe. Én a mi csapatunkba telefon és távirásznak voltam felszerelve. Ennek alapján mindig a parancsnokom mellett kellett legyek. A mi erődünk 12 zászlóaljából állott. Felfejlődése esetén nekem is össze kötetési szolgálatot kellett teljesítsek. A mi századunk egy rengeteg sűrű erdőbe jutott. Én a százados ural az egyik szakasz mögé voltam elhelyezkedve. A harc kezdete a reggeli órákban volt. Első szolgálatom az volt, hogy a jobbszárnyon lévő szakaszt a balszárny meghosszabbítására átt hívjam. A mikor mentem retenetes helyzetbe jutottam. Mert

egy közben eső szakasz tévedésből rám tüzelt. Pedig hangtávolságra voltak töllem, de oly sűrű volt az erdő, hogy nem láthattak engem. Én teljes erőmből kiabáltam, hogy saját. De a sok puskaropogásba ők sem hallották meg. S így a nagy golyózáporba 300 méter utat kellett megtegyek. Hol mégis az irgalmas Isten átsegített. A tüzelés továbbtartott, s mikor a szakasszal mentem vissza 12 ember megsebesült. Onnan délelőtt előre nyomultunk a községbe. Ott ismét ránk tüzelt a 23. ezred egyik százada. Ott valamennyire védhettük magunkat. Behúzódtunk a házak közé. De engem a százados úr felküldött egy sertésól fedelére, hogy onnan zászlóval jelezzem, hogy sajátunk. Ahogy felmentem, pár perc múlva át lőtték a zászlórudat, elis törött. Én is szinte ott maradtam, alig tudtam lecsúszni a fedélről. Eközben az ellenség a nevezett községből visszavonult, a gyalogságunk a tüzelést befejezte. A tüzéréségünk több ideig tüzelt, mert az ellenség egy hegyen át vonult vissza. A századok összegyűltek, azt gondoltuk, hogy majd étkezésünk lesz, a menyiben már két nap óta nem ettünk volt. De az ellenség visszaverésének öröme az is elmaradt. Felfejlődünk újból, és délután üldöztük tovább az ellenséget. Ők ellen támadást tettek egy erdőből. Ez volt aztán az igazi harc. Nekünk nem volt tüzéréségünk. Ők meg ahogy mi a nevezett hegyen átléptünk, tüzéréségi tűzzel fogadtak. A gyalogságuk is egy erdőben volt elhelyezve. Nem is tüzelt ránk a gyalogság, míg az erdő széléig nem értünk. A mi századunk azt a feladatot kapta, hogy az előttünk lévő ellenséges tüzéréséget elfoglaljuk. Be is megyünk az erdőbe. A század rajvonal lefeküdt az erdőn átt vezető ut mentén. A századtörzs a százados úrral elmentünk, hogy tájékozódást szerezzünk, hogy lehetne jobban megkeríteni az ellenséges tüzéréséget. Elértünk egy alkalmas helyre, ahonnan engem a százados úr visszaküldött, hogy a századot oda vezessem. Elis mentem, de a századot nem kaptam ott, mert addig valaki bevezette a tűzbe. Visszamentem és jelentettem a százados urnak. Mire azt a választ kaptam, menjek keressem még egyszer, mert nem jó helyen kerestem. Újból elmentem, de akkor sem találtam meg. Visszatértem de már a százados úrékat sem találtam ott ahonnan elküldött volt. Ez már ismét rettenetes volt nekem, teljesen egyedül láttam magam. Megbujtam egy fa mellé, hogy védjem magam. Közben állandóan figyeltem, hogy hátha meglátnám a százados urékat. Egyszer csak valami füttyhangot hallotam, nézek jobbra-balra s megláttam őket hol vannak odamegyek, és

együtessen kimegyünk az erdőszélére, és onnan beláttunk egy nagy völgybe, ahol vagy 300 muszka menetelt. Mi a századtörzs ötön rájuk tüzeltünk egy-egy tár töltényt. Persze, hogy szétugrasztottuk őket. De arra mi is beszüntettük a tüzelést, és mentünk vissza arra hol bejöttünk az erdőbe. A mikor oda értünk ott találtunk egy saját tiszthelyettest, vagy 15 emberrel. Továbbacska egy őrnagyot vagy 40 emberrel. Azt mondja az őrnagy úr, hogy menjünk be a tűzbe. Én addig elmentem ki az erdő szélére, hogy nézzek ki a sík terepre, és megláttam, hogy a mi katonáink mind vonulnak vissza. És az útjukba az ellenséges strapnel mindig a rajvonalba csapódik be és 3-4 ember mindig elesik. Visszalépek és mondom a százados úrnak, hogy a tűzbe ne menjünk be, mert a mások már mind visszavonultak, csak mi vagyunk itt. Tudja Isten de az őrnagyúr mégis bement és egy pár perc múlva alig tudott visszaszaladni vagy 10 emberrel, a többi mind ott maradt. Minket is majd elfogtak. Visszavonulásunk alkalmával kénytelenek voltunk befeküdni egy fedezékbe, ahonnan sötét estig távozni nem lehetett, mert úgy belőtték az oroszok magukat ránk, hogy mindnyájan ott maradtunk volna. Így dec 2 órától este 7 óráig folyton tűz alatt voltunk. Este tovább folytattuk a visszavonulást. Beértünk abba a faluba, honnan kivertük az oroszokat. De amire mi beérkeztünk, már az oroszok elfoglalták. A községen átvezető folyó hídja felé közeledtünk, hogy ott átmenjünk, de amire mi odaértünk, addig az oroszok már hídőrséget állottak, ahol nekünk át kellett menni. Ez kora reggel volt, még nem volt megviradva, s hozzá nagy köd is volt. A hidat megközelítve vettük észre a hídőrséget amely 70 emberből állott, rögtön ránk tüzeltek s amíg 50 lépésnyire visszaszaladtunk 8 bajtársam esett el mi 15 öttön bele ugrottunk a vízbe és azon valahogy átjutva megszabadultunk és úgy folytattuk tovább az utunkat míg aznap este utol nem értük a csapatunkat. Sok ilyen és még nehezebb ütközetet átélve végül megsebesültem én is az uzsoki szorosnál a Kárpát hegységen. Végül idekerültem, hol a nagyságos asszonyom nemes lelkű jó ápolásába részesültem. A melyet a végtelenségig köszönök a nagyságos asszonynak és hálás emlékekkel maradok

Bernád István honvéd

Sepsiszentgyörgy 1915. II. 24-én.

6. Néhány szó az 1914 dik évi háboru történeten a mi velem történt Bátor vagyok le írni. Megkezdődött az általános mozgósítás, azt hitem, még máskor is hallottam hírét a háborúnak, hogy csak komédia ez az dolog. De elkövetkezett egy pár nap alatt, hogy nekem is mint honvédnak be kellett hogy vonuljak. 1914. augusztus hó 1 jén. Elbucsuztam a kis családomtól, Szüleimtől, és Szülőfalumtól, a hogy elhagytam az szülő falumott nézegettem vissza, hogy még vajon valamikor fogom végigsétálni az utcáit. Elbucsuztam a Feleségemtől nem hagytam semmi különöst csak hogy viseljen gondot a kis családomra. Nekem is írjon levelet, ha lehet ne felejtse a nevem hogy ha igazán szerett. Ezel el érek az felszerlési állomásra. De hát annyian vagyunk az jelentkezéskor azt hittem hogyha minden állomási felszerelésen ennyien vagyunk megfogjuk hodítani az egész Európát. De elkerül a dolog felkel szerelni egy része kapott szép szürke ruhátt a más része a kitt gyengének [...]

Néhány nap mulva eljön az az ora fel kel szerelni az vonatra Sok civilizáló volt, sirtak jobbra balra montam ne sírjanak mert még mind épek vagyunk. Sirhatnak még eleget mikor nem halják hirünkett. Be szállunk a vonatba meg is indul nemsokára. Szépen halattunk a harc tér felé, nem volt seholy sem kiszálás, sem beszálás mert a jegyet mind Galicziába váltottuk volt. Szamborán tul az 5 dik vagy 6 dik állomáson leszáltunk Lemberg felé meghallottuk az ágyú lövést montam azoknak a kik közel voltak hozám: Ne búsuljunk fiuk nagy ünepünk lesz biztosan király születés van és az is lesz ezután minden nap. Bekövetkezett a vadászat szemben a muszkákkal. Mi is lőttük őket, őket is mi. De hát egyszer ők is lőttek minket, minket is ők. A többek közt ellöttek egy jó barátomat akivel összeegyztünk volt, hogy soha se hagyjuk el egymást utolsó csep vérig el voltam tőle 10 lépés távolságra hozza szoltam de ő nem szolt hozám. Néztem nem is mozdult. Ez allatt elkiálcsa a Százados ur: előre, el is vonultunk 50 lépésnyire. De a kolegám csak ott maradt Anyyra megharaguttam az kibeszélni nem lehet puskaropogás közt és szurony fel tűzve haladtunk előre, elértük a muszkákott akik közül elfogtunk 21 gyet, ez még agusztus havában volt. Kiseb ütközetekben többször voltunk szeptember 6-ig. Akor ropant nagy ütközetben voltunk. Olyan Kisaszon napját értünk hogy olyant nem kívánok senkinek hogy érjen sok volt a sebesült és az hallott. De ropant sok volt a muszkák között a halott. Halomra

állott a földön a muszka mag. A többek közt megsebesült a százados úr a jobb lába volt át löve. A töbi tiszték küldték magyar országra a korházba, de ő azt mondta, az ilyen sebel szégyen vissza jönni, neki ilyen 10 kell. Bekötözött lábbal libiczkelt, hol fen álva, hol térden kukerezet olyan ágyútűzben meg fegyvergolyó záporban voltunk, hogy kibeszélni nem lehet. Másnapra kerültünk egy nagy vizen túl és ott egy szapner elütötte, meghalt. Maratunk egy őrmestere. Nem sokára elrendelik a visszavonulást. És menekülés ki merre tud idegen századhoz kerültünk 5 ön, nem tudtuk merre van a századunk. Másnap feltaláltuk, új támadás adta elé magát, sok áruló került a civilek között. Egyszer elrendelik az előnyomulást és a falu felgyújtását. Azt mondták civilt muszkát mindent ben kel sütni. Volt is sült hus elég. Nem sokára elrendelik az általános vissza vonulást és vissza is vonultunk egész Magyarországra. Örvendettünk hogy most vége van a háborúnak. Mert töltént rejts volt üritetünk és úgy vonultunk Galiczián keresztül de volt keletje a torzsának meg a krumplinak. Magyarországra kerültünk. Kis beleznán tul egy hegyen elrendelték hogy fegyvert tölcs megint, mondtam a társaimnak, hogy talán megint király születése lesz nem a háború vége ez volt Szeptemberben. De hogy fegyver tölcs volt annyi kolerás került az emberek közt, hogy azt hittem még a fegyverek is megkolerásodnak. Nemsokára elértünk csontosra, azt mondták nincs messze a muszka. Meg is találtuk Fenyves völgyben. Meg is birkóztunk derekasan velük visszavertük Galicziába abba a tetű országba. Elérünk Turkába szerencsénkre fedél alatt háltunk az egyszer csak, hogy jól éreztük magunkott. Csak az hiányzott, hogy lett volt bokáig érő hó októberben és nem nem kaptuk a krumpli fészkeket a hóba. Itt tartózkodtunk 4 nap mert az hidat felrobbantották volt az oroszok. Aztán mentünk tovább utánnok 60 kilo méter mire taplicza nevű községben a jobbra térő völgyben találkoztunk megint a muszka komákkal 3 napi harc után el is értünk egy faluba, ahol hat napig tartózkodtunk nagy tűzben voltunk nappal a fedezékbe éjel egy részünk a krumpli sütő kemencékett őrizte jól vigyáztunk mindenre. Kivált az előléptetésben mindannyian részesültünk. Mindenki aki csak élt és itt volt megkapta az ezredesi rangot de nem csillagokban hanem tetűkben. Hetedik nap elrendelik a visszavonulást mert nagy erő jött velünk szemben. Hajnalkor megindultunk vissza felé elfoglaltunk egy kis magaslatott ott voltunk tűz fen tartani, míg az ezredek visszavonulnak.

Délkor ellenséget láttunk tüzeltünk 18cz százra nem is halataok felejünk azon a részen a muszkák Nemsokára azt haljuk hogy vissza vonulni fel kelünk a fedezékből és azonal oldalból ösztüzet kaptunk közlöl egy megsebesült közlölünk Mi megfutamottunk a közeli erdőbe és azon vonultunk keresztül, másnap egy patakon jöttünk vissza felé ott maradt volt 6 ágyú sajátunk és lőszer kocsink. Vizsgálgattuk őket egyszerhát csak a hátunk mögött van a muszka. Ránk tüzeltek sokan voltak mi csak 4en négyen voltunk másodmagammal elfutam 2 falumbelil elfogtak egyik meg is sebesült. Nem sokára megtaláltuk az ezredünkett és vonultunk vissza. Turkán túl egy magaslatott elfoglaltunk és ott vártuk a muszkákat 3nap. ekkor mi is segítséget [kaptunk]. De mikor vonultunk előre a mi századunktól két szakasz tartaléknak marat, a harmadik szakasz tölünk balra volt az előnyomulás közben elfoglaltunk egy kis magaslatott, a muszka velünk szemben volt egy más magaslaton közböl egy patak inett tüzelünk a muszkákra regeltől. Délután 2 óráig akor fehér zsebkendött lobogtatak, azt hittük megaták magokatt, megindultunk szuronyfeltüzve feléjek. 20 lépést mentünk volna előre. Akor adig nem löttek azután sűrűn kezdtek szórni reánk az ösztüzet. Megfutamodtunk velök szemben, elesett a sapkám három nap hajonfejt jártan. Be érünk egy patagba a főhadnagy úr elkiálcsa a szakasznak egyik fele előre a másik meg tüzel amikor az a fél lefeküdt és tüzelt, megint a más rész haladt előre így közeledtünk a muszkákkal szemben. 20 lépésnyire voltunk csak amikor szünetelt végre a tűz és megadták magukat. Ugy akartam, hogy legalább egyet agyon üsek a fegyverel de a főhadnagy úr nem hagyta. Ekkor a méreg majd megölte az ösztüst, aki csak magyar volt. Megjegyzem elé vonuláskor voltunk a szakaszban 48 an, és amikor elfogtuk akkor 34-en a többi eleset és megsebesült. A muszkák közül elfogtunk 156 ot. Ezután nem voltunk tűzben egy hétig, mert a muszka vonult vissza és ezen a héten elfogtunk egyszer 21 muszkát, megint 8cz 2 kozák járórt és 2 sebesült vivött De nemessze volt a muszka főerő. Hadnagy úr elküld felderítő jár őrnek 14en. Amint mentünk eltévesztetem a csapatom én egy kiserdő szegénél balra tértem a többiek jobbra. Kerestem kiáltani nem mertem. Rátalálok egy muszka előfigyelő öre. Setétbe mozdítom térden állva a két könyökére támaszkodva aludt felébredt megismertem, hogy muszka a fegyverit elvetem és Nekem mutogatta merre van a csapatya elkísértem a százatthoz. Akor a főhadnagy úr megnevezi a járór csapatott hogy

milyen irányban van menetközben találkoztam megint egy jár ör csapat a kivel szintén egy irányban tartottunk és találkoztunk a többi társaimmal azok rátaláltak egy nagy kozákcsapatra nem mertek rájuk tüzelni hogy találkoztunk ekkor többen lettünk Rajvonalat csináltunk 26 az erdőbe közel a kozákokhoz akik egy csoportba voltak az erdő közt egy kis mezőbe, de sűrűn kezdtük adni nekik az ösztüzet. Roppant sok elesett közülük és a lovak közül is menekült ki ahogy tudott. Szambora körül nagy ütközetünk volt 6 nap alatt nem tudtuk megmozdítani őket, elszakították a mi rajvonalunk balszárnyát és visszavonultunk egészen úszokig. Eközben többször voltunk tűz fen tartani a míg a vonatunk hallatt előre. Tiankin túlfelől éjjel után 2 órakor tüzet kaptunk a tüzelés tartott 1 óráig akkor mi is elfutotunk meg ők is visszafutotak azután ara a részre sok ágyu golyott elszortak hiába. Vissza huzottunk Fenyvesvölgyig, ott tartozkotunk 1 hétig. Onan átvitek Zemplén megyébe november 23. De 24-én megint nagy ütközetben voltunk. Itt megsebesültem dél tájban haslak fekvé ahogy lőttem a jobb vállamon kaptam a sebet. Másfelé menekülni nem lehetett ha megsebesültem is csak előre. Nemsokára bekerítetük a muszkákat kik közül elfogtunk 1100-at, és 70 darab lovat konyhákat és monicziott és megszabadítottunk a mi katonáink közül 415 öt kik fogjok voltak. Akor láttam fegyverrel való verekedést amelyik mit megfoghatott aval ütötte a muszkákat, mert mérgesek voltak 6 nap nem ettek a fogságban.

A faluba hogy bejöttünk, bementünk egy házhoz, hogy a társam a sebemet jól bekösse, mert vérzett. Ahogy bemegyünk az udvara meglátjuk hogy ott van 4 muszka 1 kozák és két ló rájok foktuk a fegyvert és megatták magokat én vezettem a lovakott. A társam kísérté a muszkákatt.

Elhagytuk Taksányt, a jobbik lovamott elvette egy had aprod örmester, adott érte 6 magyarka szivaratt és 2 sült krumplitt. A másik lovamra fel kuporottam és ugy utaztam Ugorig. Ott a hadosztálynál azt is elvették, bekerültem a kórházba Ungvárra és ott megfosztottak a rangomtól és ott voltam 5 nap onan eljöttem Brassóba, ott is voltam egy néhán napig. Egyszer földieim jöttek a kontinba ki vittek eltöltötünk 2 ora időtt az örmester úr megirigyelte és nekem a kihalgatást elrendelte. Meg is lesz a kihalgatás a törzs orvos ural szembe aki németül három napal megbüntete, de én azt nem értettem. Kérdem az örmester urat hogy mit kaptam, azt mondja 3 napot, he de

megharagudtam, hogy miért nem 3 hónap milyen jól eltelnék télben a fődél alatt. De még nem telt le majd lesz idő 1915-ben, még él akinek le kell hogy tölcse. Ezzel eltek Sepsiszentgyörgyre a veres + kereszt kórház egyletbe. Ahol egy ápoló nő megkérdezte tiszta ruhára kinek van szüksége. Tiszta ruhát és tiszta ágyat is kaptunk, ahol nagyon jól éreztem magam a tisztaságban a jó kezelésben és a jó életben. Amit igen szépen köszönök az összes nagyságának, hogy mint gyerekeket úgy kuráltak és gondoztak. Köszönöm szépen Öllvösné nagysága, hogy a kedvünkér mindent megtett, hogy bennünket, még a moziba is el vitt! Köszönöm szépen Kelemene Nagysága, hogy töb friss olvasmánnyal megajándékoza a mivel is könyeben Töltötük magunkat ebben a kórházban. Nem resteleték közöttünk dolgozni, sok pénz érő adományokott közöttünk ki osztani. Ha mi szenvedtünk a háborúba, magok se restellik ápolni a betegetek a kórházba. A szakácsnékről is többször megemlékszünk mert sokszor jó levest főzött nekünk sziveseben menönk a harctére ha ő is velünk eljöne konyhástól

írta Székely Udvarhely m.

Zetelaki Kállai József

22-es honvéd 2 zász 8 századbeli.

7. Rövid emlékezés a Kárpátokban töltött napokról.

Tisztelettel emlékül a nagyságos Asszonynak.

Mimkor Zágrábból elindultunk igen szép és jó idő volt február 19én 1915 (ben)

Mi azt gondoltuk, hogy a Kárpátokban is olyan idő lesz, de amint Fenyvesvölgyben kiszálltunk a vonatból, hát már ott bizony felkellett venni a katona köpenyt, mert hideg volt, de itt még tűrhető lett volna. Hanem amint a kies völgyön keresztül értünk és az erdőből kiértünk, hát mintha a világot kettévágták volna egyszerre nagy szél és hófúvás fogadott bennünket. És már későre járt az idő és a helek már mind elváltak foglalva és azért mégis akadt helünk, mert egy trénistálló padlásán háltunk, de az ojan volt hogy reggelre betemetett bennünket a hó. De mi ezzel nem törődtünk, mert mi tagadás elvontunk fáradva. Tehát itt megháltunk és másnap megint marsoltunk tovább, és végre megtaláltuk az ezredünket egy faluban és itt meghálva folytattuk utunkat közelebb az oroszok felé Február 27-én mentünk fel svarm

liniába de nem volt támadás egyik félről sem. Voltak ugyan apróbb támadások de a nagy hó miatt nem igen mozgott egyik fél sem.

Végre megunták az oroszok a nagy nyugvást és elkezdtek nyugtalanodni, de mi megnyugtattuk őket. Maradok hálás üdvözlettel

Szabó Lajos infanterie Regiment No 14

8. A galíciai harctéren egy alkalommal, kb. szeptember hó végén (a napra nem emlékezem) csapataink egy kelet-nyugat irányba húzódó magaslatot tartottak megszállva. A magaslattól északra nagy terjedelmű lapály terült el amelyen kisebb nagyobb községek, erdők, legelők stb. voltak láthatók. 36 órai várakozás után egyik erdő szegélyén feltűnt egy ellenséges rajvonal, s nyomban meg is kezdődött a kölcsönös tüzelés. E közben mi 38-an (a 12. század egy szakasza) hátra lettünk küldve egy másik magaslatra, az esetleges visszavonulás fedezése végett.

Amint a kijelölt helyre megérkeztünk, beástuk magunkat és vártuk a további fejleményeket.

Pár órai tüzelés után csapataink rohamot intéztek az ellenséges rajvonal ellen, s kis idő múlva mindkét részről óriási kézitusa fejlődött, s végeredményképpen az ellenség futva menekült s csapataink eltűntek az erdőben.

Délután 5 óra körül egy főhadnagy tartott felénk 14 emberével s amint odaért felszólított minket, hogy csatlakozzunk hozzá és menjünk át arra a magaslatra amelyről csapataink a rohamot intézték. A két magaslat között egy község terült el amelyen áthaladva felmáztunk a jelzett magaslatra s éppen előőrsöket akart a főhadnagy úr kiküldeni. Midőn az estéli homályban feltűnik egy rajvonal, amelyik nyugati irányból felénk közeledett, azonban nem lehetett felismerni, hogy ellenség e vagy saját csapat. Az idő rövidsége miatt ott helyben voltunk kénytelenek rajvonalat alakítani s fekvé vártuk a fejleményeket. Amint kb. 50-60 lépésnyire közeledett a rajvonal a főhadnagy úr 3szor így szólt: „állj, ki vagy”?! s mivel feleletet nem kapott „tüzelni” vezényelt. A kölcsönös tüzelés megkezdődött. A terep azonban oly kedvező volt, hogy fekvő helyzetben az ellenség nem látott minket. De viszont mi sem láttuk őket, s így tüzeltünk kb. egy fél óráig, persze egyik részről sem történt haláleset, vagy sebesülés. Kis idő múlva jobboldalt gépfegyver szólalt meg. De nem tudtuk, hogy a sajátunk vagy ellenséges.

Erre mindnyájan felemeljük a fejünket s nézünk jobbra-balra és akkor vesszük észre hogy főhadnagy úr és a legénységének nagyobb része már nincs sehol, csupán 9-en tüzeltük még.

Nagyon természetes erre mi is felugráltunk egymás után és szaladtunk a már jelzett község felé. E közben az ellenség is elnémult. Mi beértünk a községbe, ott megháltunk a nélkül hogy tudtuk volna tulajdonképpen mi is történt. Egész éjjel annyira izgatottak voltunk és annyira drukoltunk, hogy a velünk volt tizedes egy órai felváltással szállásunk ajtaja elé őrt állított.

Reggel amint felkeltünk összeszedtük magunkat és indultunk csapatunk felkeresésére. Útközben talákoztunk a főhadnagy úrral s tőle tudtuk meg, hogy a kérdéses gépfegyver a miénk volt amitől elszaladtunk. De a mitől viszont velünk egyidejűleg a muszkák is elszaladtak.

Sepsiszentgyörgy 1915 febr. 20

Hamar Imre honvéd.

9. A gallicizai harctéren történt a mire még mindig visszaemlékezem. 1914 szeptember elsején megérkeztünk Szaniszlóba félnapi pihenés után allárórjiba indultunk a kozákokkal szembe. 4 óra után tallákoztunk a mi huszár járőrünkkel, azt a hírt hozzák, hogy vonuljunk vissza, mert egy ezred kozák jön velünk szembe. Mivel mi csak ezeren votünk és a kozákok négy ezeren meg otuk a parancsra a kerekeket és Szaniszlóig meg sem álltunk öste kilenc óra volt mire visza értünk lihegve mert nagy meleg volt ot megháltunk és másnap este indultunk Hallicsba odaértünk másnap délbe ott táboroztunk. Kint már javába szólt az ágyú, de a púska ropogás még nem hallatszot oda. Ott vártuk a további parancsot, hogy előre é vagy hátra a vizen túl voltunk azt hiszem a szán fojó volt egy nagy vashídon mentünk át éjel 3 órakeriadót avirálnak az egésznek át jötünk a nagy vashídon, de már akkor a híd el volt látva babával az ütközetben lévő ezredek is mind jöttek át ahogy csak tudtak, mert az ötszörös túlerővel szemben nem ütköztek. Mikor mind át voltak csapataink vonulva a mi utászaink a nagy vashidast felrobantoták és Halicsban volt egy nagy magazinuk és azt is felgyújtottuk, hogy muszka kézre ne kerüljön. Halicsból mi mig jötünk hol itt holl ott kerestük a muszkát mig végre megént rájuk akadtunk. Vártuk őket, végre megláttunk három kozák járórt. Azokra lőttünk 100 lépésről. Észrevették a hegyen lévő muszka tüzérség, hát

ágyúval kezdtek nekünk sortüzet adni, de mivel nekünk népfelkelőknek ágyúnk nem volt, megint rossz helyzetbe votunk, amiért nagyokat káromkodtunk, hogy nekünk ez nagy szégyen, hogy minket örökké visszavernek. Az is lett a vége, az őrnagyunk lóháton minket ott hagyott, mert mi a lóval nem értük, de azért mi is utána fútünk, de mind e melet a futásunk még így is egy kicsit megvigasztalt, mert mikor a futásnak vége volt otómobilt fogtunk el egy muszka tiszt vot rajta és a sofőr, még sok aranypénz, s 5 bomba.

Még az előbihez egy hasonló ütközetünk volt egy falutól nyolcszázlépésre tüzeltünk a muszkákra csak mi a muszkát nem látuk mert ők a faluból lótek és mi pedig a sima rétről mi csak a házat céloztuk itt is kevés volt és a muszkán a dsokitésnak [?] a futásal győzhetünk. Ezután a koréla beütöt közénk és visszajötünk mezőlaborc mellé Lubkovra. 7 napi pihenés után megint előnkbe vetük az utat, míg végre Kirot mellett egy kis falu szélén három napot az árokban ültünk mert rezölvák votunk de bizon rossz multságunk vot, mert tölük 20 lépésre a lovak párosan döltek ki a hámból, mert a muszka szrapnél mindig oda csapott be és a fejünk felet egész fákat szagatot szét és közöttük is halot és még sebesült is vót. Inét már nem volt mere futni, az őrnagy úram is a híd alatt ült három nap. Inét a századunkat patrolba kiküldték ahol szintén srapneleső követe századunkót. Atól még megmenekültünk, akkor nagy golyózaporba került az egész zászlóaj. A századparancsnokunkot a karján lótek át még 10 ember sebesült. Október 16-án megint ágyútúz alat voltunk egész nap megszakítás nélkül jöt fölötünk a nap, szél eső. Délután 4 órakor közénk csapott a szrapnél és kettő meghalt nyolcan megsebesültünk. Én is kaptam három sebet, így kerültem a Kirofi kórházba, ahol a padlón pihentem. Vótunk vagy ezeren. Másnap jött 70 szekér. Mi nehéz sebesültek szekére ültünk úgy utaztunk két nap nagy keservesen és étlen míg végre megérkeztünk a Zagroí állomásra este 11orakor beraktak a marha kocsiba és úgy utaztunk nakínok közt a mocskos kocsikban. 19-én reggel elértünk Rimaszombatra és ott kiszáltunk 140-en, mert a másokat tovább viték és itt egy napot és egy éjet töltötünk inét megint vonatra raktak és Gömör megyébe viték veres kereszt kórházba. It négy hetet töltöttem. Nagyon jól telt és jól kezelt az orvosúk, doktor Hencz Húgó kinek hűséges ápolásáért mondok köszönetet. November 20-án kaptam négy hét szabadságot. December 18-án lejárt a szabadságom és jelenkeztem

a kórháznál. Kikütek a századomhoz barcza Rozsnyóra és onét megint az orvosuk megvizsgált és kórházba utalt. Így kerültem Brassóba Faiparisiskolában 3 hetet tötöttem. Január 13-án Sepsiszentgyörgyre kerültem. It már igazán jól éreztem magam. Csak annyi volt a baj, hogy kevés időt tötöttem itt. Így hát köszönetet mondhatok húséges ápolónéknak, Dr. Kelemen Lajosné Naccságának

Sepsiszentgyörgy. 1915

Kónya Ferenc őrvezető

24 honv. gyalogezred 9század.

10. Megsebesülésem története.

(1914 december 24-én karácsony napján)

Sűrű sötéttséggel köszöntött ránk a ködterhes éjszaka fenn a duklai erdős hegyekben, s a járőrök mind azzal a nem éppen kellemes hírral tértek vissza, hogy a hatalmas orosz erő bekerítette kicsiny lelkes honvéd csapatunkat. Itt csak egy sikerrel végrehajtott éjjeli roham segít, volt az általános vélemény. Parancsnokunk tehát a következő parancsot adta ki: Egy sorsolással kijelölendő kisebb csapat, mint elővéd járőr az ellenséget megközelíti, kiugrasztja őket a lövészárokból s a főcsapat pedig rohamra megy.

A sors engem jelölt ki az elővéd parancsnokául s megindultunk. Mentünk, mentünk csendesesen, mint valami halotti menet, csak néha néha roppant lábunk alatt egy-egy száraz ág. Hátra pillantottam, jönnek-e az embereim a hátam mögött. Hopp!! Egyszer csak egy térdelő alakba ütköztem. A muszka őrszem volt, ki rögtön belém vágta a szuronyát és lőtt, de ugyanakkor már az én kedves puskám is megtette a magáét. Én mellbe löttem őt, ő pedig a jobb combomat fúrta keresztül, és a térdhajlásban szúrt meg. Csaknem egyszerre buktunk fel, azután hatalmas fegyverropogás keletkezett. Mieink „rajta, rajta” ordítással átrohantak rajtam, s én imádkozni kértem, hogy a jó Isten adjon sikert kis hős csapatunknak, engem pedig mentsen ki veszedelmes helyzetből. Különös erővel sikerült a rettenetes kavarodásból négykézláb elmásznom, s a hegyen egyszer csak elvesztve az egyensúlyt gurulni kezdtem és a lent folyó kis patakba zuhantam. A jó friss víz kivette kis időre lábamból a szibbadást és futni kezdtem egy fénypont irányába, amíg össze nem rogytam. Éppen Dukla legszélső parasztházát értem el. A paraszt kijött, ölébe vett és bevitt a házba, hol felesége fájdalmas

enyhítésére tejet adott, amiért igazán nem győztem hálálkodni, bár egy szót sem értettünk egymás beszédéből.

Másnap sikerült egy rossz szekeret kapnom, mely 3 napi rettentő dőcögés után Varanoba vitt, honnan mások 3 nap alatt vonaton Brassóba vittek. Itt két hét alatt annyira javultam, idehelyeztek és soha nem bánom meg a cserét, mert időmet nagyon kellemesen töltöttem ittlétem alatt.

Sepsiszentgyörgy 1915 II/5

*Horovitz Dezső tizedes telefonos őrzetű
Debrecenből*

11. Farkas Farkas népfelkelő

24dik honvéd gyalog 3dik menetszázadánál és megsebesültem a balkezemen Vizoncz határszélen.

12. Megsebesültem 1915 április 10én a Kárpátokban. A Nagys. asszonynak gondos ápolásáért hálás köszönetet mondok kezeit csókolja

*Boér János
32 honv gyalog ...*

13. Megsebesülésem története.

Dúklán 1914 XII/27-én

Mink, azaz egyes honvédek lementünk a harctérre és öt nap gyaloglás után kifáradva érkeztünk a csata térre és mingyár felfejlődöttünk rajvonalba és vártuk a további parancsot, amit egy kis időre meg is kaptunk. Mégpedig az volt a parancs hogy hejbe csináljuk a fedezéket ami elisjöt és rögtön kaptuk a parancsot, tölteni és vigyázunk, hogy ne a saját katonáinkat lőjük, mert most ők fognak visszavonulni, úgy is volt. Végre a hátunk mögött megszólalt az ágyú és mint friskatonák, akik nem tudtuk, hogy mi is az és egy-egy lövés a többi után jött, míg végre a muszka is beköszöntöt nekünk és egy negyed órára már megvolt az is, hogy milyen távolságba lőjünk. Végre már lehetet látni egy-egy muszkát fölalani és előre ugrálni de aki eszt láta, persze rálöt hogy az eleset, vagy talált a gojő nem biztos. Szóval így ment egy egész nap és egy éjel. Regelre már az orosz sereg kapot erősítést és így nekünk visza kellett jöni körülbelül tizen öt kilo métert. És elérkestünk dúklára, ahol szintén hadállást foglaltunk és ottan is nagy ütközetek voltak és nagyon is sokszor. Végre karácsony estéjén háromszor volt szuronyro-

ham amit én szerencsésen átharcoltam és húszonhetedikén este már megvolt az én részemre is öntve a gojó ami bizony el is találta a bal kezem. mégpedig úgy hogy elistörte Én rögtön bekötöttem, és mentem a kötözőbe, ahol aztán friskötést tetekrá és útba igazítottak és úgy elérkeztem Brassoba s négy hét után jöttem szent györgyre. Most pedig várom a felgyógyulásom. Hogy mi lesz az már a jövő titka.

Schuller Gyula

1915 II 27

14. Julius 15/1914-át iotom Magyar országon sétálni ut közben megáltam Szegeden meik eben az üdőben épen a mozgositás történt, más nap rögtön haza akartam utazni de a határ szélin Predialon fel votam szolitva és vissza küdve, és sorozás alat áltam: Oktomber elein bevonultam 24 hon gyal ezred. A négy hónap kikepzésem alat Nagyon meg hültem és a Brassoï Fekete Laktanya kórházban voltam küldve meik egy hónap mulva voltam a Sepsiszentgyörgyi Vörös kereszt kórházba küldve: A meik ezen az üdön közt nagyon iol eresztem magamat mikor látom a tisztelt apolo Nöket olyan szivesen lásák a betegeket különben a tisztelt nagyságos aszont látom mindig egy külön tiszteletet atam. A sepsiszentgyörgyi Vörös kereszt kórház igazán emlékül fog maradni meik egy igazi magyar erzekeket kaptam Kerem a tisztelt Nagyságosaszont ne vegye számban a sok hibáimat mert nagyon gyengyen gyakorolom a magyar nyelvet.

Maradok tisztelettel, kezeit csokolom

Sepsiszentgyörgy 28 II 915

Bartha Dezső 24 hon gyal ezr. I szak. II század.

15. Katona élményeim 1914 évben

Alig 4 hó és 10 napot töltvén katona időmből, mely időkbén négy ország egy-egy részt bejártam, és ekkor Orosz Lengyel országban Csernova nevű városka környékén órjási fenyves erdők közt egy mocsaras pusztában tűzbe keveredtem. A negyedik lövésre akarván fegyverem beirányítani, mikor egy orosz golyó fejembe tört azon golyó járása elég borzaszto volt, a betörést a job szememen tete, mely operálást követelt a szájpardon át balrol négy fogam és a nyelvem ragadta az állcsonttrongálásban is részt vet és azután távozt mint a vilám. Az eset után fegyverem tusára buktam, hová négy fogam és a

vérem ömlött kevés idő múlva felkiáltotam: barátaim, lövést kaptam e szora gyorsan is választ kaptam jobb és baloldali jóbarátaimtól, kik szolitának, jer mász ide köselek be. E szavak után felemelkedtem és el másztam Buzsi barátomhoz, ki azonal is hozzáfogott a bekötéshez, de a tűz anyira volt fejlődve, hogy nem birván ott végrehajtani. Tehát esze beszéltünk hogy mászunk be balra a fenyvesbe mely úgy egy 80 lépésnyire volt. Ezen tervet szerencsésen végbe hajtottuk, hogy beérvén újra hozalátunk a félbehagyott munkához. Alig volt valamennyire elvégezve, már onnan is menekülnünk kelet, mert igen jötek a lövegek, én pedig ara kértem barátomat, hogy adig el ne hagyjon a míg szanitészt nem találunk.

Hátra menvén a fenyves szélin volt három szanitész és köztük egy önkéntes doktor, ki azonal bekötetet a zanitész zugszfürörel, és hordágyat készítetek, azon vitek be az első him [?] placzra, mely éjjeli tiz orakor volt. Azal a bekötésel két nap voltam az első him placzon, másod napján vitek a következő segédherre. És így lassanként egy hét mulva sikerült a Prágai kravanten korházba elhelyezni, hol másod napján megoperáltak. Két hét elteltével elhelyeztek egy veres + korházban és ott igen kényelmes ápolásban részesültem a kedves nővérektől. Öt heti kényelmes ápolás után kéreessel bejöttem a Brassai korházban honan tiz nap mulva a Sepsiszentgyörgyi Vörös + korházban, hol szintén Szives ápolásban részesültem.

Melyért mindig hálás kézcsókot mondok Kelemen Lajosné önnagyságának

Sepsiszentgyörgy 1915 III/15

Ráduly András 2. ezredbeli közlegény.

16. Ezen könyvecskében hálás köszönetemet írom le a Kelemené nagyságos aszonynak

Az ugynevezett 1914 ik esztendőben, mikor megtörtént a mozgósítás én is bevonultam Nagyváradra a 4 ik honvéd gyalogezredhez és onnan szeptember 29én a 7.ik menet századal én is elmentem a harctére és amint oda értünk Homonára egy nap mentünk gyalog és azután következő napon már találkoztunk az ellenséggel és összeütköztünk. Az ellenzékét kivertük a fedezékéből és vonultak vissza felé, mi pedig utánuk. és majd minden nap ütközésünk volt, és történt éjel is összeütközésünk, de mi az ellenséget mindig szorítottuk kifelé a

Kárpátokból és történt oly heves összeütközésünk sokszor, hogy egészen elszántam az életemet, de a Jóisten mindig megörzött a nagy veszedelemben egészen december 10 ig, és akkor megsebesültem a balkezemen golyó által. Csunya vagyis nagy összeütközésünk volt az úgynevezett Rózsadombon és ott sebesültem meg Decz.10-én délelőtt és akkor eljöttem a harctéről. Jöttem kórházba Szropkón erül egy faluba kórházba, és onan megint 4 nap mulva elvittek Debreczenbe 5 napig megfigyelésképen és onnan elvittek Szamosújvárra decz 22 én és ott voltam 1915 február 8 ikáig. Itten nagyon jó gondozásban részesültem. Szamosújvárról pedig elvitek Brassóba, ott voltam 13 napig. Onnan elhoztak Sepsiszentgyörgyre a vörörkereszt kórházba, és itten nem is reméltem amilyen gondozásba részesültem. És ijen jó részesülésem nem volt sehol sem. És ezen jógondozásomat megköszönöm igaz szivemből a Kelemem Lajosné ő nagyságának. És kívánom szivemből, hogy adjon a kedves nagyságos aszonynak élete fogytaig mindig jó egészséget a hozzám való sziveségeiért, egyébel nem tudom megszolgálni, minthogy megköszönöm szépen a sziveségeit és maradok hálás tisztelője a nagyságos aszonynak.

*Somogyi Károly, Bihar megye,
Hegyköz Ujlak 915 III/25én.*

17. Emlékül Kelemenné nagyságos asszonynak

Amikor berukoltam julius 26-án és már 28-án elindultunk a harctéरे és három hónapig a harctéren voltam és 1914 október 15-én megsebesültem és 20-án találtak meg saját csapataink. És 18-án egy csapat muszka talált meg és nem bántottak és vizet kértem tőlük és adtak és aval elis hagytak engemet és így öt napon és éjen át ot szenvedtem éhen szomjan mer súlyos sebtől nem tudtam elmenni és így bizon már a végső percekét vártam, hogy mikor halok meg mert már ugy elvoltam gyengülve hogy már mozdulni is alig tudtam, csak már sirással tudtam jelezni magamat és így megtaláltak és a kötöző hejre szállítottak. Többet már nem tudok írni, mert nincs idő.

Eszť én írtam 1915 be III 25-én

*Kecskés Sándor
Csongrád m. Szegvári*

18. Megsebesültem 1915-én február 2 az uzsoki szorosnál vívott ütközetben.

Sepsiszentgyörgy 1915 III 25.

*Szabó Géza 83.gy.e 6 sz. tart.
Tizedes Nemcskeresztes Vas megye.*

19. Emlékül Nagyságának 1915 III 31-én

Milán András őrmestertől

augusztustól bévonultam elmentem Eperjesre. Felszerellik benünkett banda játtszott és mi vigan mentünk asz alomasra éljen a kiraly, éljen Magyarország és Ausztrja. Hazáert fiuk megyünk. Harcolunk. nem félünk. Eperjesről elmentünk Trembovla-ba Galicijába aztán harcolva sebesülve letem maganosan kigyogyultam 3 napig kis sebnil beteg voltam azután folytón harcban vóltam egész 24.dik februarig asztan jötem kórházba Munkácsra, Debrecenbe és Brassóba. Sepsiszentgyörgyre jötem, jo ápolás allatt.

Nagyonszépen köszönöm a Nagyságáknak jó ellátásáért
Maradok

Millan András 32.v őrmester

20. Megfagyot a labám 1915 IIIhó 20-án akor kórházba kerültem Nagybereznára. Otvoltam 10 nap esakor elhoztak Debrecenben ot megint 10 napig voltam és Brassóbol elhoztak Sepsiszentgyörgyre a vereskereszt kórházba. Idejöttem V hónap 20-án a legjobb ápolásban részesültem a Nagyságos asszonyunknak gondos ápolásáért hálás köszönetemet adom csokolom a kezét.

Kovács Ferencz 19 gyalogezred Zágráb
Sepsiszentgyörgy 1915 V 30.

21. Emlékül

A Szegedi 46ik gyalog ezred dicső fiai már az első percben amit dicső trónörökösünk halálának híre után éreztünk, nem volt más, mint az óriási felháborodás és bosszú. Már akkor éreztük valamennyien, hogy azt a kutya szerbeken fogjuk megbosszulni. A tragikus naptól kezdve szinte lélegzet nélkül vártuk a fejleményeket a mozgósítás napjáig. Július 26-án, vasárnap reggel végre elérkezett a nagy nap. E reggelen

kitört a csendes gyűlölet, ami egy óriási éljen riadalomban nyilvánult meg: Éljen a háború! /Halál a kutya vad ráczra!

Július 27-én óriási lelkesedéssel indultunk, este már a szerb határszélen álltunk, ott néztünk farkasszemet Petár ivadékaival. Ez tartott augusztus 25-ig. Közben-közben riogatásul átküldtünk néhány ágyúgolyót. Éjjelenként gyönyörködtünk Belgrád tűzijátékaiban, amit a zimonyi oldalról szolgáltatott Petáréknak a mi dicső Tüzérségünk.

Augusztus 25-én ott hagytuk a kutya rácot, hogy a nagyobb ellenséggel, az oroszral mérjük össze fegyvereinket és sikerült is már augusztus 30-án Rahatyinnál Galicziában szembe állni a híres, a félelmetesnek mondott Muszkával. Határtalan gyűlölettel rohantuk meg őket, valamennyien azzal a gondolattal, hogy minél hamarabb leverjük őket és azután leszámolunk Petár ivadékaival. Vitézül átestünk a tűzkeresztségen. Augusztus 30-át követte szeptember 8. Komarovnál. Itt miután megtámadtuk az oroszot, a bal vállam egy golyó fúrta át. Könnyezve búcsúzunk a vitéz bajtársaimtól. Kórházba mentem. November elsején már újból a Galicziai fronton vagyok. Ekkor már kettős az ellenség. Az orosz mellett ott kell küzdeni a mostoha időjárással. November 24-én, midőn szakaszomat rohamra vezettem, egy ellenséges golyótól balkaromon súlyosan megsebesülve újból kórházba kerültem. Hála Istennek a gondos ápolás segített, és most újból megerősödve alig várom, hogy visszamehessek a harctérre.

Rendületlenül bízok a jó Istenben, és hiszem, hogy a magyarok Istene már hamarosan belátja, hogy „megbűnhődte már e nép a múltat s jövődöt”

Bíró Bálint őrmester

Cs. és K 46. Gyalogezred 2.dik század.

1915 Április 8-án

22. Megsebesültem április 23 kán 1915-ben a Kárpátokban Csontosnál az oroszok 50 lépésre eléng be jöttek és akkor rohamot kellett intéznünk ellenük. 200 oroszot elfogtung és ott megsebesültem a czombomat átlótték és a nagyságos asszony gondos ápolásáért hálás köszönetemet fogadja. Kezeit csókolja

Bábity Lajos

M.k.h.e. sz.6 Szabadka.

23. Emlékül hagyom az én múltamat és szenvedésemet. Április 10dikén sebesültem meg a bal karomon Malomrét magaslatában. Mi visszavonulásban voltunk és Malomrét mellett a harcot újra föllvetük és 2. rohamban sebesültem meg. Rohamunk végén, ami javunkra dőlt el. Fogságban került 3.500 orosz. Így végződöt a roham és megsebesültem én. Enek ellenére hálás köszönetemet tartozom adni a nagyságos asszonynak a jó ápolásomért és jóságáért. Kívánom sok szerencse és egészséget adjon az Isten, kívánom a tiszta szívből és kezeit csókolja

*Vacz Gáspár 44 reg
a 14 század Kaposvár*

24. Nagyságos asszonyom.

Távozásom előtt kötelességemnek tartom azon anyai szeretetéért és odaadó ápolásáért, amit irántam oly sok ideig tanúsított, forró köszönetet mondani. Szívből kívánom, hogy a mindenható Isten adjon Nagyságos asszonyomnak teljes egészséget és boldogságot önfeláldozó hazafias munkájában, kitartást édes hazánk és a szenvedő katonáink javára.

Sepsiszentgyörgy 1915 július hó 30.

Kozma Kornél

25. Az én Drága Nagyságos Asszonyomnak!

A szeretet templomában egy oltárt emeltem, és annak a közepére a Nagyságos Asszonyom nevét vésettem. Szeretett visszaemlékezés az együtt töltött háborús időkre.

Rommer Luiza

Sepsiszentgyörgy 916 okt 17

26. Emlékül hagyom az én múltamat Nagyságos asszonyomnak.

Először is mikor felmentünk Uzsuban onan föll mentünk Csorbadombra felértünk április 22-én. és már 23dikán kora reggel fél háromkor kezdődöt meg az ütközet. Egész délután 4 óráig tartot. És akkor megint megkezdték és másnap hajnalig folyt. Hat sorosan jött az orosz, elesett első, meg a második mindjárt [...] De mikor a hatodik sorját már ot a drótsövényeknél voltak, mikor az egyet vágott a drótra, az már többet nem vágott rá, de már csak tizenöt lépésre voltunk egymástól. Így folyt le az ütközet. Azután minden éjel volt ütközet. Végül a nagy [...] letem

és így kerültem Május 6.-kán a kórházban. És mostan legyen hála a jó Istennek, most már jobban lettem amelyet a gondos ápolásnak köszönhetek És tartozok is megköszönni és meghálálni a Nagyságos Asszonynak.

Kívánom a jó Istentől hogy a jóságáért, az odaadásáért a hazának áldozta magát. Az Isten is álgya meg és segítse. Kívánja szívből egy jó beteg,

Ábrahám Lajos

22 hv. Gya, ezred, 3. Század 1 zászlóaj Maros Vásárhely.

25. Emlékül

A sok Küzdelmeim után megsebesültem viharos és havas Közti magaslaton November 21én az bal lábamon kaptam 2 srapner golyót és onan elszállítottak Nagy Beleznára és onan Ungvárra és Ungvárról Nagyváradra az csapat Kórházban és otan ki vették az két srapner golyót és tetek gumicsövet az lábamszárába és onat elszállítottak az második tartalék kórházba, ottan voltam három hétig, onnan áthelyeztek az 3. tartalék kórházba és ott is voltam három hétig és onan megint áthelyeztek az 4. tartalék kórházba és otan töltöttem napjaim de másn hoszas fájdalmaim után jobban lettem és április 8-án újra megoperálták a szárcsontomat, ami romlot volt, kiszedték de jó gondozás után anyira begyógyult, hogy másn Kérésem folytán elengedtek Kézdivásárhelyre onnan Be viték Brassóba az huszár kaszárnyába, onan áthelyeztek Sepsiszentgyörgyre, ahol az legjobb ápolásban rézesültem mindezekét az legforób Köszönetem és hálaadásom nyilvánítottam Nagyságos Kelemen Lajosné aszonynak mindazon jóságáért és fáradozásaiért amiket tet, fizesen meg a mindenható Isten, adjon erőt egészséget és győzedelmet a nagyságos aszonynak hogy még oly húségesen gondozhassa és ápolhassa mint minket. Mindezekért fizessen meg a jó Isten.

Kelt 1915 augusztus 1-én Kezit csókolom,

Borbáth Ágoston, Háromszék megye Ozsdolai születés.

26. Mułtümirile Mele Onoratei Doamne. Pentru Părințisia ingrijire și bună Voință Avută față de mine ea. Internat în acest Spital și ca Prizonier.

X. 18. 916.

Moseonei Iwan(?) din reg 6 Teren(?) No 24

27. Sepsiszentgyörgy 1915 VIII hó 15-én.

Szivemből forrón szeretett kedves Kelemenné, mint szobaparancsnok felügyelő és önkéntes vereskeresztes ápolónőnk, imádott Nagyságos asszonyomnak, egy pársor emléket hagyok, mint hejbeli születésű egy 24-es gárda ezredbeli honvéd tizedes, aki a hazánkért és királyunkért örök félszeg maradt. Én vagyok, akit muszka sógorék éppen fejbe lőttek, de csak én, aki magyarrér, magyar népért még egy pár lövést, azok fáradt golyóikat is kifogta. Akiknek Istentől tiltva volt az a robbanóval való úgy nevezik /dum-dum/ lövedékehelő lövődözésnek. Nekik köszönheti a szép szülött magyar hazánk asztot a rém sok örökrefélszeg vért ontó hazaszerető embereinket.

28. Örök emlék a Kelemen Őnagyságának.

Szakács István tizedes Csik Szépvízi Születés

A M.K 24 gárdaezredbeli Tizedes, mind kétszer Megszenvedett harcos, mely másodszer felmentem május hó 28kán 6dos ütközetben július 1én orosz fogságba kerültem. 12töd magammal, mely megpróbált merényletünk sikerült megszökni az orosz fogságból és ekor orosz üldöző golyók által megsebesültünk 6 ton és egy július hó 1-én hősi halált halt és ekor eljutottam a Sepsi Szentgyörgyi Vöröskereszt kórházába mely jokezelésben részesültem amelyér fogadják hálás köszönetem a jótevő nagyságos asszonyok melyek után Hálás Köszönettel vagyok.

Szakács István Tizedes

1915 8ho 12 kén. Sepsiszenttgyörgy.

29. Emlékül

Második gyalogezredbeli infanterisz baka Kakas János

Megsebesültem 1915 október 18adikán abban az átkozot hegyes völgyes sáros Galiciában, kórházba szállítotak Ausztriába Bécsujhejre. Otan szenvedtem 9 honapot kinzo fájdalommal. Kilenc hónap után

bejutotam a sepsi Szentgyörgyi vörös keresztos kórházban ahol nagyon jól éreztem magam és nagyon jó ápolásban részesültem, amit nagyon szépenkoszonok Kelemenné Önagyágának.

Sepsiszentgyörgy 1915 Augusztus 13 dikán.

Kakas János Maksa.

30. Jelenlegi háborúnkban két haderő küzd. Az egyik a harcúterén ellenséggel, a másik itthon sebekkel, betegséggel. Az utóbb említett hadsereg szinte mind nőkből áll, kiknek lelkiismeretes munkája szinte egyenértékű a katonáékéval. Ez utóbbinak még háború után is nehéz szerep jut, a behegedt sebek után lelki és asszonyi gyógyítás a különböző jótékonyági egyesületek keretében. A teljes győzelmünk harmadik nagy háborúban csúcsosodik ki, melyben a nyomorúság ellen harcol a jótékonyág. Ehhez a harmadik nagy feladathoz is adjon a Mindenható olyan kitartást, mind a másodiknál, hogy legyen a mi győzelmünk tökéletes. Sepsiszentgyörgy 1915 aug 14

Séra Dezső e. é. önk.

31. Emlékül

24 honvéd gyalog ezred 2 századnál mint közlegény harcoltam Galicziában és az Kulamija nagy ütközetben súlyosan megsebesültem miután fájdalommal sokat szenvedtem és végre valahára vissza kerültem Magyarországra Besztercze városába és a hol két heti ápolás után joemberek által bejöhettam Sepsiszentgyörgyre az veres kereszt kórházba a hol rendkívül jó ápolásban részesültem az melyért fogadja halásköszönetem Kelemené ő Nagycsága kezit csokolom a nemes jó sziveségért Kel 1915 Szeptembei 1én

Ilyefalvi lak Komsa Ferencz

32. Emlékül

24 honvéd gyalog ezredbeli mint közlegény harcoltam a galicziai harcúterén és orosz Lengyelországban és két hónap után megsebesültem a csernovics vonalon és súlyos sebet kaptam a karom és a bal lábamat lötték el és minyárt szállítás alá kerültem és befektetek Bécsbe, és onét békerültem Brasóba és onét ide és iten nagyon jó ápolás alatt voltam és köszönetel fogadon

Kelemené ön Nagyságos asszonyunknak kezejit csokolom jó szív-
ségiet. Irta

Bibó István Háromszéki Erőd.

Kelt 1915 szeptember 1-én.

33. Huszár Pásztor Pál 2.dik H. ezredbeli Népfelkelő. A sok küzdel-
meink után a jó Isten meg Segített és megmentett gojótól mejért nem
tudok elég hálát adni Az Istennek. De hülést kaptam. A jobb válam a
sok hideg miját kihült az oroszországi harctéren. S korházba kerültem.
A mijat május 26dikán kikerültem Ausztriába, otan egy párhetett
voltam onnat békerültem Sepsi Szentgyörgyi Veres kereszt korházba
junius hó 17-dikén ide kerültem hálás köszonettel fordulok az öszes
Nagycságos ápoló nőinkhez, álgya meg az Isten a hozánk való fárad-
ságukét. Álgya meg az Isten egészséggel sok boldog éveken keresztül
Kelemen Nagycságát.

Huszár Pásztor Pál

Születés Keresztvár. Háromszék.

34. Kellemes emlékekkel távozom az ketős szobából hol igen
joléresztem makam az elmult pár napokalatis Isten mekfiszesen hozam
jovalátt éltes sokáig szívemből kívánom Kelemené nagyságát.

Joszeff Kricfgassler K u k F.J B no. 11

35. A m. kir. 68 hadosztály távb. osztagának a román kiverés után
a városon átvonuló telefonistái hálás köszönetük emlékéül
Sepsiszentgyörhgy 1916 oktober 13

Lahmann György

polgár. Isk. tanár távirdász tizedes

Budapest IV Deáktér 4

Fürst Mihály, szkv Újpest Petőfi utca 18 szám

Rátz József, Bártfa Rákóczi U 18 sz. (Késmárk Ópiacz 59)

Lőwy Dávid

távirdász Budapest IX ker

Üllői út 13 II em 9 sz Ferencváros.

36. Gagy Albert 9 népfelk.h. huszártizedes Marostorda Megye Etéd mint csendőrségi szolgálatra hátrahagyott parancsnok. Itt töltött időm a harcjárat java közé számítom, hol a lakóság (ami ugyan kevés számban van jelen a menekülés miatt) és a kórház felügyelősége a legnagyobb szeretettel és javaiban részesített.

Balázs András Udvarhely megye, Agyha

Márton Izrael, Sz.Oláhfalva

Demeter György MarosTorda m., Palotailva

Virág András, Lukafalva

Dallos Gergely, Szilágy megye, Érszentkirály

Debreczi Imre, Háromszék megye, Csomakőrös

Szír Angyel, N. küküllő, Kőhalom

A huszárok, kik ma élnek, a kórházra és a vezetőire áldást kérnek.

37. Inf. Tankó Menyhért 1910béli lovas, mostan 82dik Gyalog Ezred 2. Batalion 5 század aki betegség véget elmaradt csapatjától Ugránál való Olt vizen átkelés után 916 október 6-án. érkeztem betegen 9-én este 5 és 6 órakor Sepsi Szentgyörgy Ferencz József kórházhoz ahol jelentkeztem mint első magyar beteg katona ahol elfogadtak és azonnal felkaroltak és ki is gyavitatak.

Születem 1891 Udvarhely megye Szentegyházásfalva.

Tankó Menyhért.

38. Emlékül írják a hazatért katonák, foglyok

Poros országúton / Fogjokat kissérnek / Magyarok németek / Csoportosan menek / Mindegyiknek arcán ott honol az éhség / éhező magyarok / Vajon áltok e meg / Kárpát szent bécétől / Mind meszebre meggyün / Magyar földre lábbal / ugyan mikor lépünk / Távolságon / falu tornyát látni / azt mondja a kozák / hogy ott lesz menázi / Többen felsóhajtunk / bárcsak már ottvolnánk / Gyötrő éhségünket / hogy lecsilapitnánk ugy este felére / értünk a falúba / ahol elis letünk / mindnyájan szálásolva most már négyesével / sorba fel kel alni / mert már régen / készen a menázi / mit etünk és menyit / arról nem beszélek / inen ozstán vissza / szálásra kisértek / az épület fala / kozákok szuronya / a teteje pedig / csilagos ég boltja / párnánk

volt a föld / kemény göröngye / takarodzó paplan / az ég sötétség /
Mikor felébredtünk / újra elindultunk / utközben több falún / keresztül
haladtunk / az aszonyok vizet / és kenyeret hoztak / egy barakba
kenyérért / százanis szaladtak / egynap fényes délután / értünk
Tarnopolba / az orosz határhoz közel / egy galicsijai városba / két éve
hogy várunk / titeket magyarok / de nem úgy ahogy látunk / hanem
mint megszabaditonk / így mongya egy aszony / akivel beszéltünk /
zajos a kaszárnya / újra magyaroktól / de nem a kiráznak / szabad
katonájától / hanem az orosz cár / magyar fogjaitól /

Háttunk mögöt marad / Tarnopol városa / míg végre eljutotunk /
az orosz határa / ahol egyig jártunk / még mind galicsija / mit elfoglalt
tőlünk / harc közben a muszka / a határtól tovább / vonaton utaztunk
/ pár nap elmulva már / Kijevbe voltunk / Kijevben az orvos /
mindenkit megvizsgált / és legnagyobbbrészünk / újra vonatban hált /
elindult hát megint / füstös vas paripa / mesze hátra marat / már
moszkva városa / erdők közt zakatolt / minden percben meszeb /
vagyunk a hazánktól / de csak megyünk tovább / végre eljutottunk /
egy kiköttő városba / Archangeleszk ez a legszebb / orosz tengeri
kiköttő / mikor odaértünk / eset csendes eső / olly bus az idő is /
mint a fogoj baka / talán ami gyászos / sorsunkat siratja / itten
beszállotunk / egy piszkos hajóban / úgy voltunk egymason / mint
akolban birka / néhány orra mulva / a tenger ringatot / regel már
vizből / látunk feljöni a napot / egyszerűcsak a tenger / kezdet
hulamazni / a szélis elkezdet / erőseben fujni / néhány perc mulva
már / erős vihar tombolt / dobálva a hajót / akár regy csonakot /
recseget ropogot / erős vashordája / keresztül csapot rajta / a tenger
hulámja / de még ez mind együtt / korán sem volt elég / elővet hát
benünköt / a tengeri betegség / nó de ez is elmult / van még több is
hátra / mikor széjjel néztünk / nem látunk egyebet / mint néhány
barakot / és a söttét fenyvest / itten el osztotak / kisebb csoportokra
/ minket elvitek / egy deszka barakba / valahára véget ért / a hoszú
utazás / ötvenhármunknak itt / egy barak lett a lakás / akár merre
nézünk / minden felé erdő / zord hideg vidék ez / erős a levegő / és
egészségtelen ez / még az számüzött sincs / ennél rosszab helyen /
muszáj volt itt nekünk / minden nap dolgozni / sokszor még éjjel sem
/ hattak bennünköt pihenni / legtöbbnnyire erős / nehéz voltak a
munkák / közben nagyon kellet / vigyázni egy másra / nehéz tárgyakat

kellet / hajókból kirakni / hosszú sin vassakót / vagonyokra fel rakni / így teltek a napok / hettek és honnapok / de a sorsunk eddig / semmit nem változott. / Egyszer csak ki üttöt / majdnem minyájunkon / egy betgség minőt / sosem látunk otthon / pár hét elteltével már / csak huszonketten vagyunk / de lehet mondani / már mindennap fogyunk / senki nem tudhatya / milyen sors vár még ránk / verje meg az isten / magyarok istene / mindazokat akik / Felkeltek ellene / verje meg verje meg / egy szálíg azokat / kik vesztét akarják / a magyar hazának / muszáj itten tünni / szenvedni sorsunkat / míg reánk szebb jobb jövő / hajnala felvirrad / mert él még mostan is / a magyar istene / jaj mindanak aki, / feltámad ellene / bizunk benne hogy elhoza / a béke hajnalát / s látni fogjuk a Kárpátok / magas szikla ormát.

Vége 1918 év Március 31 írta

Juhász József

K.u.K. Ift. Rg. No 60 10 Kompannie 4 Zug

Borsod Megye Mező Kövesd.

Emlékül Lujza Kisasszonynak. A menekülés és a visszautazás fáradalmi után 1918 már / 31 én A haza tért magyar katonák az orosz fogságból. Örmester Meteler Károly, tizedes Fodor Lajos.

„Az ellenséges árok bombázásának figyelése. Román front. 1917.”

(Kassay János törzsörmester fotója)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Dénes - Csíkszék
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente - Székely-
udvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Bárányi Ferenc - Temesvár
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista

Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkszék
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borcsa Julianna - Csíkszereda
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Böloni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-
köszvényes

- Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsecsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda

- Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Gyulafehérvár
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Lőrentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lovéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár

- Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
- Markó Béla - Marosszentkirály
- Dr. Marton József - Gyulafehérvár
- Márton Ferenc - Temesvár
- Márton Károly - Marosvásárhely
- Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
- Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
- Mátyás Endre - Szováta
- Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
- Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
- Mester Zoltán - Szováta
- Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
- Mihály András - Csíkszereda
- Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
- Mihály János - Lövéte
- Mihály Orsolya - Kolozsvár
- Mikes Borbála - Uzon
- Miklós Imre - Csíkszereda
- Miklós Levente-József - Székelyudvarhely
- Miklós Sándor - Csíkszentlélek
- Miklós Tamás - Marosvásárhely
- Mikó Júlia - Brassó
- Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
- Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
- Mirk László - Csíkszereda
- Molnár Endre - Marosvásárhely
- Molnár Lea - Csíkszereda
- Murádin László - Kolozsvár
- Murányi János - Székelyudvarhely
- Müller Dezső - Vámfalu
- Nádudvary György - Brassó
- Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
- Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
- Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
- Nagy Benedek - Csíkszereda
- Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
- Nagy József - Gyergyóremete
- Nagy Sándor - Székelyudvarhely
- Németh Irén - Vulkán
- Nete Mariana - Csíkszereda
- Novák Sándor - Marosvásárhely
- Oláh Sándor - Csíkszereda
- Olti Kálmán - Csíkszereda
- Orbók Ilona - Csíkszereda
- Orendi István - Székelyudvarhely
- Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
- Pál Zoltán - Csíkdánfalva
- Pálffy József - Csíkszereda
- Papp Mihály - Gyergyóremete
- Papp Zoltán - Zilah
- Péntek János - Kolozsvár
- Péter Éva - Csíkszereda
- Péter Gergely - Csíkszereda
- Péter Péter - Székelyudvarhely
- Pethő Ilona - Csíkszereda
- Petres Sándor - Csíkszereda
- Dr. Piros György - Csíkszereda
- Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
- Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
- Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
- Ráduly János - Kibéd
- Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszentgyörgy (3 darab egyéves előfizetés)
- Rancz Árpád - Csíkszereda
- Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
- Rokaly József - Gyergyószentmiklós
- Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
- Sata Lóránd - Voluntari
- Sántha Emese - Marosvásárhely
- Sata Kinga Koretta - Magyarvista
- Sata Klára - Csíkszereda
- Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
- Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
- Seprődi József - Dicsőszentmárton
- Silye Béla - Székelyudvarhely
- Siklódi Olga - Székelyudvarhely
- Sipos László - Felvinc
- Sóbester Klára - Marosvásárhely
- Sófalvi László - Székelyudvarhely
- Sógor Árpád - Kolozsvár
- Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
- Sógor Géza - Kányád
- Sógor Gyula - Aranyosgyéres

- Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Andor - Bukarest
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csikcsicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Noémi - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Katalin - Bukarest
 Szász Kinga - Kézdivásárhely
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Levente - Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Dr. Szentannai Dénes - Székely-
 udvarhely
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Szöcs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiárbis
 Tódor Gábor - Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lővéte
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda
 Vajda József - Csíkszereda
 Vántsá László - Marosvásárhely
 Ványolós A. István - Székely-
 udvarhely
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vass Mária - Csíktaploca
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vitos László - Csíkszereda
 Vorzsák János - Csíkszereda
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér - Karcfalva
 Zonda Csaba - Csíkszereda
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Margit - Székelyudvarhely
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola - Bélafalva
 Általános Iskola - Csomortán
 Általános Iskola - Csíkmenaság
 Általános Iskola - Csíkrákos
 Általános Iskola - Dálnok
 Általános Iskola - Esztelnek

- Általános Iskola - Felsőrákos
 Általános Iskola - Futásfalva
 Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiabíbis
 Általános Iskola - Kézdialmás
 Általános Iskola - Kézdikővár
 Általános Iskola - Középpajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtó
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft.- Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár - Csíkkozmás
 Községi Könyvtár - Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csikszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda(5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna
 Református Parókia – Kiskászón
 Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva

- Református Parókia – Kisbacon
 Református Parókia – Komolló
 Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarhermány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcse
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdikővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláthfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen

- Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Dr. Borboly István - Budapest
 Bozó Zoltán - Szentes
 Böjte-Petneházy Réka - Győr
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentes
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dömötör Zoltán - Csömör
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentes
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferencz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fűrjesi Csaba - Budapest
 Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Hayek Ibolya - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
- Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
 Kántor József - Baja
 Kányádi Sándor - Budapest
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Keresztes Éva - Brassó
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kósa Csaba - Budapest
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kófalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely

- Dr. Milován Orsolya - Budapest
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla -
 Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Dr. Szabó László - Pécs
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepesi Attila - Budapest
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tótk János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbiicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
 Zsigmond Aranka - Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
- Algyői Faluház és Könyvtár
 - Algyő
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Jóbarát '92 Bt. - Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest

Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged

Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks

Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs

Páterház Panzió – Szentés

Révai Miklós Gimnázium – Győr

Robinson Tours Kft. – Balatonfüred

Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged

Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach

Farkas Szabolcs – Milwaukee

Fodor Albert – New York

Kirják Attila – New York

Kiss István – Hawley

Kovács Árpád – Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Bede Sándor – Bécs

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál – Montrouge

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa

Gábor Zsófia – Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Jordáky Béla – Källered

Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő – Tangagärde

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Iskola – Magyarakanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium – Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. <i>Székely népballadák</i>	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levevek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Fokszanyi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej

41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a *Székelyföld* szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

SZERELEM, SZERELEM... **A Székelyföld folyóirat pályázata** **középiskolások számára**

Harghita Megye Tanácsa

*„Ólmos pehely, fagyos láng,
tisztá füst,
Virrasztó álom, sorvasztó öröm:
Ilyen szerelmem...”*

(W. Shakespeare)

*„Csak azért
az egyetlen napért
érdemes volt megszületnem,
amikor szeretni tudtam,
és szeretnek-e, nem kérdeztem.”*

(Weöres Sándor)

Ki ne lett volna már szerelmes, ki ne epekedett volna már valakiért, és ki ne érezte volna azt a semmivel össze nem hasonlítható érzést, azt a világokat felforgató, eget-földet megrázó érzelmet, földindulást, amit egy szerelem tud előidézni bennünk. És ki ne olvasott volna már ilyen vagy hasonló munkákat, verseket, elbeszéléseket, regényeket, ki ne nézett volna szerelemről, szerelmesekről szóló filmeket, ki ne kutakodott volna már a közösségi médiában vagy ilyen-olyan portálokon, ahol mintát, példát, előzményt, vagy éppen fogódzót keresett a maga számára, megnyugtató választ mindarra, ami vele történt és egyszeriben, egy csapásra felforgatott benne mindent, majd úgy, ahogy jött, eszméletlen pusztítást hagyva maga mögött, el is tűnt. Vagy nem. És boldog szerelemben él azóta is, boldog, viszonzott, kölcsönös, oda-vissza működő, egyszerű szerelemben.

Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjátok meg ezt az érzést, az elsőt, vagy a legnagyobbat, a legviharosabbat, a legcsodálatosabbat, vagy az elmúltat, a lassan megszűnőt, a már megszűntet, avagy a legnagyobb pofára eséseket a szerelemben. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verset (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet), és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: SZERELEM, SZERELEM... Beküldési határidő: 2017. október 30.

A pályázat díjai:

- I. díj: 1000 lej
- II. díj: 750 lej
- III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2017 novemberében.

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.